

ĐAKOVACKI VEZovi

PRIGODNA REVIIA 1982

PIK ĐAKOVO

POLJOPRIVREDNO INDUSTRIJSKI KOMBINAT ĐAKOVO

SLAVONSKA BANKA

osnovna banka OSIJEK

BULEVAR JNA 29 — TELEX 28-235

Telefoni: Kućna centrala 25-022
Direktor 24-955

s poslovnim jedinicama

OSIJEK

DAKOVO

D. MIHOLJAC

ORAHOVICA

POSLOVNA JEDINICA OSIJEK

s eksposziturama u

OSIJEKU: Donji grad,
Robna kuća »DOMA«,
»Tržnica«
Retsala,
Trg slobode,
A. Cesarsa 7,
Bulevar JNA 29
i Blok Centar

DALJ

ČEPIN

ERNESTINOVO

TENJA

**OBAVLJA SVE BANKARSKE POSLOVE
U ZEMLJI I INOZEMSTVU**

◆ **KAMATNA STOPA NA ŠTEDNE ULOGE**
po videnju iznosi 7,5%, oročeno na 13 mjeseci 11%, oročeno preko 25 mjeseci 13% i
oročeno preko 37 mjeseci 15% godišnje.

◆ **KAMATNA STOPA NA DEVIZNE ŠTEDNE
ULOGE U DEVIZAMA**

Prava pomoć u pravo vrijeme — **ŠTEDNA
KNJIŽICA SLAVONSKE BANKE.**

ŠTEDNJA

DEVIZNO POSLOVANJE

POVOLJNI KREDITI

Daci koristite se dačkom štednjom.

str. 2

str. 3

str. 4

str. 5

str. 6

str. 8

str. 9

str. 12

str. 13

str. 13

str. 14

str. 20

str. 23

str. 24

str. 44

str. 25

str. 26

str. 27

str. 29

str. 30

str. 48

str. 31

str. 32

str. 54

str. 33

str. 34

str. 41

str. 51

str. 42

str. 45

str. 49

str. 48

str. 22

str. 52

str. 55

str. 56

str. 58

Đakovački
vezovi

Prigodna revija

Đakovo, 3. srpnja 1982.

IZDAJE:
ODBOR ZA PUBLICITET
PUTEM VLASTITIH
IZDANJA

Redakcijski kolegij:

MR MIROSLAV BAUER,
ZVONKO BENAŠIĆ, IVIĆ
CA DITRIH, EUGEN NJI-
RJAK, STJEPAN RECH-
NER, STJEPAN SOKOLO-
VIĆ, VERA SOKOLOVIĆ

Glavni i odgovorni
urednik:

STJEPAN RECHNER

Autor fotografije na
naslovnoj strani
ZVONKO BENAŠIĆ

CIJENA 20 DINARA

Tisak:

GRO »Tipografija« Đakovo

Sadržaj:

I DALJE NA TITOVOJ PUTU — — — — —	str. 2
Dr Zvonimir Benčević: PREDSJEDNIK TITO — VELIKI LJUBITELJ KONJA — — — — —	str. 3
Ivan Ditrh: ĐAKOVAČKI VEZOVI '81 — — — — —	str. 4
Pavle Blažek: ● PROLJEĆE ● LIPANJ ● GODIŠNICA ● ŠTAGALJ — — — — —	str. 5
Prof. Manda Svirac: IGRE NA BEDENKU — — — — —	str. 6
Liza Tominović-Greblo: KORIDA U SELU KANIŽI — — — — —	str. 8
Prof. Hugo Borenić: DRUMARI — — — — —	str. 9
Stjepan Brdarić: ● PLETAČI ČARAPA I CARAPACA U BARANJI — — — — —	str. 12
● PLETAČ ● SNIG — — — — —	str. 13
Mile Krajina: ĐAKOVAČKI VEZOVI — — — — —	str. 13
Prof. mr Dionizije Švagelj: TAMBURICA BUGARI U MRAKU — — — — —	str. 14
Prof. Marko Landeka: DOPRINOS MIJATA STOJANOVIĆA RAZVOJU HRVATSKE ETNOGRAFIJE — — — — —	str. 20
Ivo Slaviček: ● UMJETNICI ŠTO SU RADILI NA KATEDRALI — — — — —	str. 23
● PREHISTORIJA STROSSMAYEROVE KATEDRALE — — — — —	str. 24
● NA OBALI DRAVE — — — — —	str. 44
● OBLJETNICE — — — — —	str. 25
● ZAŠTITA KULTURNE BAŠTINE — — — — —	str. 26
Prof. Jerko Vukov: Prof. Ivo Pavlović: GRABROVAC — — — — —	str. 27
Prof. Jasna Šimić: POČECI ZEMLJORADNJE — — — — —	str. 29
Nada Konjević: ● ŠOROM — — — — —	str. 30
● ĐAKOVAČKI VEZOVI — — — — —	str. 48
Prof. dr ing. Stjepan Romić: O LOVSTVU ĐAKOVŠTINE U PROŠLOSTI — — — — —	str. 31
Prof. Krešimir Pavić: ● SJEĆANJA NA PROFESORE OSJEĆKE GIMNAZIJE ŠEZDESETIH GODINA 19. STOLJEĆA — — — — —	str. 32
● NEPOZNATA KNJIGA O TITANICU — — — — —	str. 54
Pero Pačarić: ● KOSCI ● SELJAK — — — — —	str. 33
Đuro Šovagović: PISMO — — — — —	str. 34
Vladimir Rešković: ● IZGUBLJENA OKLADA — — — — —	str. 41
● EJ DA SAM SOKOL — — — — —	str. 51
Dr Mate Šimundić: OSOBNO IME — — — — —	str. 42
Dr Marko Kadić: ● USPOMENE I DOŽIVLJAJI S KONJIMA — — — — —	str. 45
● ILIJA S TAMBURICOM I TIKVICOM — — — — —	str. 49
Nada Radić: ● SLAVONIJA U TEBI — — — — —	str. 48
● MAJKA — — — — —	str. 22
Prof. Branka Uzelac: TRIDESET GODINA RADA MUZEJA DAKOVŠTINE — — — — —	str. 52
Andelka Slaviček: MIGRACIJE I RAZVIJENOST — — — — —	str. 55
Zvonko Benašić: »STROSSMAYEROVA ŠLJIVOVIĆA« — — — — —	str. 56
Prof. Mirko Bulat: ANTIČKA POLJOPRIVREDNA U SLAVONIJI — — — — —	str. 58

Đakovački
vezovi

Prigodna revija

Đakovo, 3. srpnja 1982.

IZDAJE:
ODBOR ZA PUBLICITET
PUTEM VLASTITIH
IZDANJA

Redakcijski kolegij:

MR MIROSLAV BAUER,
ZVONKO BENAŠIĆ, IVIĆA
DITRIH, EUGEN NJIRJAK,
STJEPAN RECHNER,
STJEPAN SOKOLOVIĆ,
VERA SOKOLOVIĆ

Glavni i odgovorni
urednik:

STJEPAN RECHNER

Autor fotografije na
naslovnoj strani
ZVONKO BENAŠIĆ

CIJENA 20 DINARA

Tisak:

GRO »Tipografija« Đakovo

UZ 90. OBLJETNICU

RODENJA JOSIPA BROZA

I DALJE NA TITOVOJ PUTU

Devedeset je godina isteklo od kako je u malom zagorskom selu Kumrovcu započeo životni put Josipa Broza TITA, vode i heroja naše narodnooslobodilačke borbe, socijalističke revolucije i socijalističke izgradnje, stratega svih naših pobjeda i u ratu i u miru, velikana borbe za ostvarenje povijesnih ciljeva radničke klase, za slobodu i nezavisnost naše zemlje, za ravnopravnost i neraskidivo bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, za socijalističko samoupravljanje, za čovjekovu sreću i dobro, za humane odnose među ljudima, neimara politike nesvrstanosti i nepokolebljivog borce za mir u svijetu.

Titov je cijeli život bio borba za interese radničke klase, za najplemenitije ideale i težnje naših naroda i narodnosti.

U najtežim razdobljima našeg opstanka i razvijata Tito je smjelo i dostoјno nosio proletersku zastavu naše revolucije, ustrajno vezan za sudbinu naroda i čovjeka. Borio se cijelim svojim životom i djelom, živio je žarom i humanizmom velikog revolucionara pregaoca i narodnog vođe.

Naše čvrsto socijalističko zajedništvo ostvareno kroz borbu i revoluciju trajna je garancija naše budućnosti. Sudbonosno značenje bratstva i jedinstva Tito je uvijek naglašavao kao najveću revolucionarnu tekovinu koju treba čuvati kao zjenicu oka. Cjelokupna naša borba oslanjala se na široke narodne mase i iz njih erpila svoju snagu iz koje je ponikla narodna fronta, kao djelo najšireg okupljanja svih onih kojima su na srcu tekovine naše nesvrstane, samoupravne socijalističke zajednice bratskih naroda i narodnosti. Iz takve zamisli i iskustva u narodnooslobodilačkom ratu stvaralačkom primjenom marksizma rodilo se socijalističko samoupravljanje. Naša je praksa pokazala da je socijalističko samoupravljanje potaklo procese ukidanja svih oblika klasne vladavine, a oslobođanje rada i punu afirmaciju ljud-

ske ličnosti. Ono je potaklo stvaralaštvo i inicijativu naroda i omogućilo brz društveno-ekonomski i kulturni razvoj naše zajednice. Ono je postalo nezamjenjiva tekovina naše radničke klase, osnova dalje izgradnje našeg socijalističkog društva.

Vanjska politika Titove Jugoslavije sastavni je dio najnaprednijih političkih opredjeljenja svremenog svijeta. Drug Tito nikad nije uzmicao pred pritisca i bilo kojim međunarodnim nasiljem, zasnovanim na pravu jačeg. Jugoslavija je uvijek bila odlučna u borbi protiv imperializma, nacionalnog ugnjetavanja, dominacije i hegemonije svake vrste.

Bio je hrabar, postojan, pravedan i čovječan. Svi smo ponosni na njegov povijesni put. On nije samo heroj oslobodilačkog rata i neimar socijalističke izgradnje, on je mnogo više: simbol, inspiracija, primjer koji potiče i hrabri.

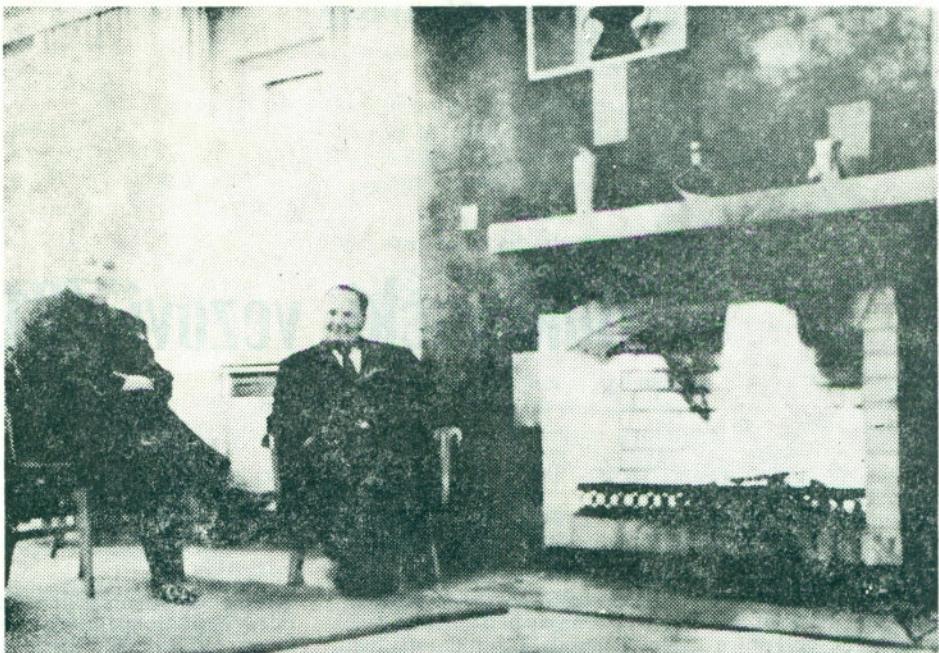
Ponos je i sreća jugoslavenskih naroda što je imao Tita. Tito je ime ne samo Jugoslavije — Tito je ime slobode i mira cijelog svijeta. I sve što je dosad rečeno i napisano nije dovoljno da istakne njegovu ličnost, njegov izuzetni revolucionarni lik, njegova milorubiva stremljenja. Omladina i pioniri ove zemlje ponosni su što rastu i uče u Titovo vrijeme; na Titovu djelu učit će i rasti i generacije koje dolaze.

Čovjeku ništa nije veće i sveti nego mir, sloboda, bratstvo i jedinstvo; treba čuvati ono za što su poklonjeni bezbrojni životi, ono što se toliko njeguje u ovoj našoj maloj, a srcem velikoj i jakoj zemlji. Po ovome nas poznaje i poštuje cijeli svijet, po ovome smo veliki. A sve nam je to dao jedan Čovjek na čelu Partije i u najkravoj doba povijesti čovječanstva i poslije u veliko doba mira naše zemlje.

To su bili Titovi putevi — to su sada naši putevi i mi ćemo njima čvrsto koračati iz velike i slavne povijesti u još veću, slobodnu budućnost.

Predsjednik Tito- veliki ljubitelj konja

PIŠE:
DR
ZVONIMIR
BENČEVIĆ

Godine 1965. u Dobanovcima: Predsjednik Tito i dr Zvonimir Benčević u razgovoru kod kamina

Htio bih ukratko, u ovom prikazu, osvježiti moj doživljaj godine 1969. s predsjednikom Titom.

Kao direktor ergele Đakovo primio sam 9. listopada 1969. poziv predsjednika Tita da mu se javim odmah u privatnu audijenciju. I 10. listopada u 12 sati primio me predsjednik u svome stanu u Beogradu, Užička 15.

Nakon pozdrava saopćio mi je da mi želi predati u ergelu Đakovo svoje konje, koje je primio na dar od raznih stranih država. Pitao me je da li bi to mogao prihvati, što sam sa zadovoljstvom potvrdio. Spomenuti konji nalazili su se na držanju: jedan dio u lovačkom reviru Dobanovci u Srijemu, a drugi dio u ergeli Karadordevo.

Uputio me je da krenem u Dobanovce i poslije u Karadordevo te da pregledam konje. U Karadordevu nalaze se pastusi poklon Sovjetskog saveza i to pastuh »Sport« pasmine Budjoni i pastuh »Litoj« ruske kasačke pasmine. Po njegovoj uputi odredio sam gdje će se smjestiti i predati njegovi konji.

U dalnjem razgovoru, najednom je predsjednik rekao da će poći sa mnom u Dobanovce, što je izazvalo veliku radost kod mene.

Jedan od navedenih poklon konja, i to punokrvni engleski pastuh riđe boje »Energetik« poklon Republike Bugarske, nalazio se u maloj staji u parku Užičke 15.

Nakon što smo stigli u Dobanovce izvršili smo pregleđ dvaju njegovih poklon konja, i to jednog arapskog pastuha iz ergele Karadordevo i jednog punokrvnog pastuha imenom »Bombay« iz ergele Zobnatica. Ovoga poslednjeg konja »Bombaya« odredio je Tito za jahačeg konja. Ja sam se tome, uz stručno obrazloženje, protiv obzirom na temperament toga punokrvnog konja i predložio predsjedniku da će mu Ergela Đakovo pokloniti za jahačeg konja jednog mirnog arapskog pastuha, doraće boje, imenom »Dahoman«, što je drug Tito s veseljem prihvatio i odredio da se Ergeli Đakovo u zamjenju iz ergele Karadordevo daju dva dvogodišnja lipicanska pastuha, što je i izvršeno.

U Dobanovcima, od lovačke kuće do staje u šumi, gdje su se nalazili konji vozili smo se lijepim prosjecama u jesenskom šumskom ambijentu u kočiji u koju su bile uprežene dvije bijele lipicanske kobile.

»Eto vidite, to je moje uživanje, voziti se prosjekom u kočiji, gledajući lijepе konje, tu se ja stvarno odmaram«.

Ova izjava predsjednika Tita, koja je izrečena spontano i iskreno dojmlila me se duboko. U toj rečenici manifestirala se velika ljubav prema prirodi i konjima.

Poslije pregleda pili smo crnu kavu i fino iločko vino, u dvorani lovačke kuće, iz vinograda »Pajžoš« i proveli veoma ugodno vrijeme od 3 — 6 sati poslije podne, u razgovoru o svemu i svačemu i o našim godinama, jer smo vršnjaci po godinama.

Tita je veoma zanimalo moje prikazivanje sudjelovanja Ergele Đakovo sa četveropregom lipicanskih pastuha na velikom međunarodnom konjičkom turniru Europe u Auchenu, u Zapadnoj Njemačkoj, kamo je ergela Đakovo polazila pet godina uzastopice. 1962. godine Ergela Đakovo primila je prvu nagradu za pobedu u međunarodnom natjecanju u vožnji sa zaprekama. Druga Tita je veoma razveselilo prikazivanje ceremonijala za pobjednika, isticanje naše zastave i sviranje naše himne pred 60.000 gledalaca.

Razgovor u dvorani lovačke kuće, vodio se o stanju konjogoštva u Jugoslaviji i o stanju i djelovanju postojećih ergela. Na moj izvještaj o pomoći odgovornih faktora ergelama Tito je iskazao svoje nezadovoljstvo s obimom pomoći, koju je nazvao »milostinjom«. U tom predmetu dao mi je dragocjene savjete i upute, kako da se riješi financiranje naših ergela.

Time je drug Tito pokazao veliki interes za naše konjogoštvo i nadovezao mi dragocjenu ulogu i pomoći bosansko brdskih konja u narodnooslobodilačkoj borbi. Tito je bio nezadovoljan mojim izvještajem da su u Bosni dokinute pastuharne u Banjaluci, Livnu i Palama kraj Sarajeva.

Bili su to divni i nezaboravni časovi provedeni u razgovoru s tim velikim i nama svima toliko dragim Titom, kraj kamina u kojem su prskale borove kladne.

Za mene kao vršnjaka Titovog bio je taj susret u Užičkoj 15 i Dobanovcima jedan od najmilijih i naj-sretnijih doživljaja mog života.

Ovaj prikaz ima za cilj da se što više upoznamo sa životnim osobinama i vrlinama jednoga od najvećih sина naše domovine.

Đakovački vezovi '81.

PIŠE: IVAN DITRIH

Prošlogodišnji jubilarni (petnaesti po redu) Đakovački vezovi održani su 3, 4. i 5. srpnja, a u povodu Dana borača i 40. obljetnice ustanka naroda i narodnosti Jugoslavije.

Kao i prijašnjih tako su i ove '81. godine na Vezovima sudjelovale folklorne skupine odraslih i djece iz Slavonije i Baranje te ostalih krajeva. Na Smotri je sudjelovalo preko pedeset izvornih folklornih skupina.

Vezovi '81. počeli su u Levanjskoj Varoši 3. srpnja revolucionarnim pjesmama i plesovima. Veoma uspio program izveli su kulturno-umjetnička društva »Gorjanc« (Gorjani), »Drenjanci« (Drenje) i pjevački zbor »Sklad« (Đakovo) te recitatori osnovnih škola iz Drenja i Gorjana.

Drugog dana programa jubilarnih Vezova otvorene su izložbe koje su kod promatrača ponovo izazvale veliko zanimanje.

Najmladi sudionici Vezova u popodnevnim satima prošli su ulicama Đakova a zatim su svoj program nastavili u Strossmayerovom parku na ljetnoj pozornici. Sudjelovalo je petnaest dječjih folklornih skupina iz sljedećih mesta: Vrpolje, Andrijevci, Stari Slatinik, Sredanci, Klakar, Drenje, Josipovac, Semeljci, Vranovci, Velika Kopanica, Gradište, Đeletovec, Draž, Feričanci i Slavonska Požega.

Istog dana u Strossmayerovoj katedrali-bazilici održan je vrlo uspij koncert. Sudionici su bili Radničko kulturno-umjetničko društvo »Duro Salaj« iz Slavonskog Broda i »Sklad« iz Đakova. Oba pjevačka zabora i sviranje Svetlane Paljušević na orguljama toplo je pozdravilo oko tisuću gledatelja.

Službeno otvaranje Đakovačkih vezova '81. održano je u subotu navečer. Nakon pozdravne riječi predsjednika Skupštine općine Đakovo profesora Stjepana Češnik nastavljen je program koji je trajao dugo u noć. U scenskoj slici »Đakovo je srce Slavonije« sudjelovali su učenici osnovnih škola iz Đakova, pjevački zbor »Sklad«, Dani Segina, Mirjana Primorac i tamburaški orkestar »Pajo Kolarić« iz Osijeka.

Subotnja večernja priredba »Nezaboravna pjesma Slavonije i Baranje« obilovala je pjesmom i svirkom na tamburici. Sudjelovali su pučki pisci i pjesnici, instrumentalisti i pjevači amateri. Čula se izvorna slavonska i baranjska narodna pjesma. U ovoj priredbi sudjelovalo je i nekoliko gostujućih folklornih skupina. Došli su, da ulješaju i uveličaju naše jubilarne Vezove, iz Kranja, Zagreba, Metkovića, Bošnjaca, Garevca, Tavankuta i daleke Poljske.

U subotu i nedjelju na hipodromu PIK-a Đakovo održano je Međunarodno konjičko natjecanje i republičko prvenstvo SR Hrvatske. U programu je sudjelovalo osam društava. Najbolja ukupni rezultat imala je Rajka Jurić na grlu »Parada« (KK Zagreb), a drugi je bio

Šandor Kavač na grlu »Gažibeg« (KK Đakovo). U utakmici »Štafeta prijateljstva« prvo mjesto osvojio je par Milan Milutinović (Beograd) i Šandor Kavač (Đakovo).

Natjecanja na hipodromu promatralo je oko 15.000 gledatelja. Ova brojka sama pokazuje koliko je zanimanje za ovu vrstu sporta.

Biser Đakovačkih vezova, mimohod sudionika ulicama grada i ove je godine pratilo preko 30 tisuća promatrača. Folklorne skupine i svatovske zaprege bile su i meta mnogobrojnih foto i kino kamera. Na taj se način zauvijek sačuvaju najljepši trenuci.

Sudionici povorke ulicama grada i programa na ljetnoj pozornici bili su iz sljedećih mjesta: Slavonski Košaš, Sikirevc, Donji Andrijevci, Zadubravlje, Drenje, Strizivojna, Semeljci, Koritna, Josipovac, Široko Polje, Vranovci, Sredanci, Velika Kopanica, Beravci, Brodski Varoš, Kometinci, Ilača, Apševci, Vinkovci, Baranjsko Petrovo Selo, Duboševica, Draž, Babina Greda, Soljani, Bošnjaci, Šiškovci, Štitar, Lovas, Godinjak, Batrina, Bučje, Batinjani, Bizovac, Gaj, Koška, Špišić Bukovica, Laskovo, Slatinski Drenovac, Garevac, Bošnjace, Zagreb, Metković, Nard, Prekopakra i Rešetari.

Veliko zanimanje je pobudila priredba u kojoj su izabrane najljepše djevojke i snaše u narodnoj nošnji Slavonije i Baranje. Sudjelovalo je 14 snaša i 21 djevojka. Za najljepšu djevojku Vezova '81. izabrana je Ružica Župan (Velika Kopanica). Drugo mjesto osvojila je Ljubica Borčić (Široko Polje), a treće mjesto pripalo je Branki Kovač (Laslovo). Najljepša snaša bila je Biserka Pernar (Špišić Bukovica). Druga je bila Katica Tekić (Brodsko Varoš) a treće mjesto je osvojila Marija Vučković (Bizovac). Sve su one primile lijepo nagrade. U ovoj priredbi sudjelovali su Slavonski bećari, Đani Šegina, Mirjana Primorac i Ljiljana Petrović.

Voditelji petnaestih jubilarnih Đakovačkih vezova bili su Ljubo Jelčić i Nada Varšava. Program za radio stanicu Đakovo komentirao je Mirko Kladarić.

Pokrovitelj Vezova '81. bilo je Šumsko gospodarstvo Osijek Sumarija Đakovo a suprokrovitelji DIK Đurđenovac, »Rudar« Zagreb, Kombinat Belišće, INA trgovina derivata Osijek, Pivovara i Vinogorje Osijek te Export-drvno Zagreb. U ostvarenju programa sudjelovale su dođeljivanjem raznih nagrada osječka »Mobilija«, Večernji list, tvornica »Stjepan Sekulić Jucko«, Trgopromet te predsjedništvo »Đakovačkih vezova«. Neka nam oproste oni koje nismo spomenuli u ovom napisu no sigurno će se i oni pronaći u ovoj Prigodnoj reviji.

Sesnaesti Vezovi ponovo će privući velik broj sudionika programa, gledatelja i svih onih koji na bilo koji način pomažu i omogućavaju da se ova lijepa manifestacija održava iz godine u godinu. Hvala svima!

Godišnjica

Gori svijeća u srpanjsko poslje podne,
Upalila je ruka čovječja u tišini,
Nad zemljom se uzdigla šaka zreloga žita
I zagrlila humku samoće u daljini.

Proljeće

Kada svibovina oboji prosjeke šuma,
Neka se bijela svjetlost ravnicaom širi,
Zemlja je jaka kao čaša oštrog ruma,
Pijani su od bjeline i nedužni leptiri.

Sunce zaigra kolo u širokom hodu,
Umije mekom toplinom trave i žita,
Netko u potoku razbistri hladnu vodu.
Vjetar u svaki kutak nemirni doskita.

Radost se ova čudna ponavlja svakog dana,
Kao trajanje smisla u partituri vremena,
Svjetlost blaga postaje suputnikom granama
I raste vrtoglavu zeleno iz tajnoga sjemena.

Nema granica ovome tajnome prostranstvu,
Slavljie bjeline strasno sve obuzima,
Postajem prijatelj turobnom izgnanstvu
I širinama tihim koje vjetar prožima.

Bjelina svjetlosti tih prosanja u nama
I neke nedostižne se riječi rode,
A onda se zasvijetli Kumova slama
Dok kroz nju srebrni oblaci brode.

(1976)

Gori svijeća u svjetlu ljeta žarka,
Mala čistoća sjaja kupolu šara,
Nedjeli tamo daleko u mojoj dolini
Zito kraj seoskog groblja tiho razgovara.

Busen se zemlje toči u izmaglici,
Raširene su ruke drvenoga križa,
Miriše uvelo cvijeće kao uspomena
I zemlja mi je i draža i bliža.

Dogorijeva svijeća. Vjetrić se poigrava,
Uz seoski put se razapinju godine,
Uvela u srpnju sunčanom travu
I vide se u prosjekama daljine.

Tko će se sjetiti ljudskoga bola?
Možda tek samo netko što kao vatru traže,
Dogorijeva svijeća usred pustoga stola
Vrijeme se toči i vremenu se daje.

(5. 7. 1977)

Štagalj

Naheren kao bećar prilegao u avlji,
Stari štagalj u procjepu zgrada,
Stisla se uza nj' pecara, majka rakiji,
I utjeha i radost, ljepša od tri grada.

Golubovi u njemu guguču po cijeli dan,
To se dječina veru u njegove rogove,
A on prigrli i sijeno i mirisni lan,
Štagalj pokupi sve djedove stogove.

Štagalj je i igralište kućište, mačište,
Dvorana za pjesmu i prvu ljubav ranu,
On je bećaru bez krova konačište,
Štagalj je nebo zvijezda i sunce danu.

U njega se ušuljaju mirisi trava,
Tu se odmaraju proljeća i ljeta,
Štagalj je čupava bećarska glava,
I putokaz za petu stranu svijeta.

Caroban u noći, tih u podneva,
Nježan kao cvijet što se uz njeg mota,
Štagalj je neka pjesma što se pjeva
U plava jutra i u večeri života.

(1977)

Lipanj

U lipnju zamiriše trava,
A u livadama zašume kose momačke,
U lipnju ptice podsjećaju na tebe,
I ruke od rada postaju težačke.

U lipnju čekamo neka putovanja,
O jugu sanjamo i čutimo rastanke,
U lipnju zvijezde daljine slute,
A sjene ljetne miluju proplanke.

Lipanj se nasmije kao djevojčica
I otvori svoje čudesne širine,
U lipnju nas zagrlji sunce i vjetar
I vječne nas raznose daljine.

(Kačjak, 6. 7. 1976)

IGRE NA BEDENKU

PIŠE: PROF. MANDA SVIRAC

U ovom tekstu riječ će biti o sasvim određenom načinu narodne zabave mladih, u određeno godišnje doba i na karakterističnom mjestu — Bedenku¹ u selu Vodinci kod Vinkovaca.

Radi se, naime, o zabavama u proljetnom vremenu, tj. u korizmi i Uskrsu kada se mladež nije smjela javno zabavljati uz svirku, ni plesati vesela kola. Oni su, ipak, zadovoljavali svoje potrebe tako što su nedjeljom i blagdanom kao i na sam Uskrs, nakon liturgijskih obreda poslije podne, okupili se na Bedenku te do sumraka zajedno ostajali i zabavljali se. Igre su bile bez pisanih pravila koje su svi poznavali i prenosili od starijih na mlađe.

Ispitivanja su obavljena 1982. god. Kazivači su se vrlo rado prisjećali i pričali o svemu tako da su čak i demonstrirali neke od igara. Prema dobi kazivače bismo mogli svrstati u tri generacije:

- u prvu generaciju spadali bi oni od 80 god. starosti,
- u drugu generaciju od 50 — 60 god. starosti,
- u treću generaciju od 30 — 40 god. starosti.

Od kada se izvode pojedine igre u ovoj sredini teško je reći. Međutim, zna se godina kada su se u tom obliku i na tom mjestu prestale igrati. Misli se na godinu 1965. kada se generacija djevojaka i mladića razišla, jer su se mnogi oženili, a neki opet krenuli dalje na školovanje. Ovim igram, dakle, oženjeni nisu prisutstvovali jer su oni imali druge vrsti zabave.

U to se vrijeme pojavila i televizija, ušla u seoska domaćinstva te je tako interes s Bedenkom, **drumova** (ulica) i drugih mesta zabave bio prebačen na jedno mjesto — u kuću.

Prema skupljenom materijalu, igre bismo mogli svrstati u dvije skupine:

I igre bez pjevanja

II igre s pjevanjem

Naš predmet proučavanja bila bi ova druga skupina, tj. zabava uz pjesmu. Zabilježene su četiri pjesme za koje je karakteristično to da se djevojke i mladići uhvataju za ruke (za šake) u kolo i laganim korakom kreću se ulijevo neovisno od ritma. Donosimo najprije melodije za dvije pjesme. Prve dvije spomenute generacije su ih poznavale i izvodile, dok treća nije.

Mladi kovač

Mladi kovač gvožđe kuje, da-le-ko se ču-je,
'ajd usta-ni, mlado momče, poljub' poljubi dje-voj-če.
Zabilježi: Manda Svirac

Mladi kovač

Mladi kovač gvožđe kuje, daleko se čuje,
'Ajd' ustani, mlado momče, poljub', poljubi djevojče.

Sedi ježo

BRZO
Se-di je-žo u o-ra-nju, je-žonja, dragonja,
dragi bra-te moj.
Zabilježi: Manda Svirac

Sedi, ježo

Sedi, ježo, u oranju!
Pripjev: Ježonja, dragonja, dragi brate moj!
A sad ustaj iz oranja!
Ježonja, dragonja,...
Otresi se od oranja!
Ježonja, dragonja,...
A sad uši na vr' guši!
Ježonja, dragonja,...
Kog u'vatiš, 'nog probuši!
Ježonja, dragonja,...

Uz ove dvije, postoje i druge dvije koje su zajedničke svim generacijama i najčešće su se izvodile.

Igra kolo

POLAKO
I-gra ko-lo, i-gra ko-lo u dvade-set i dva,
i-gra kolo, i-gra ko-lo u dvade-set i dva.
Zabilježi: Manda Svirac

Igra kolo

Igra kolo u dvadeset i dva,
U tom kolu lepi Ivo igra.
Lepi Ivo, lepe oči ima,
Da me 'oće pogledati njima.
Lepi Ivo lepa usta ima,
Da me 'oće poljubiti njima.
Biraj, Ivo, koga ti je drago,
Samo nemoj, koga nemaš rado!²

Mogli su se ubacivati i ostali stihovi kojih su se igrači prisjećali.

'Ko mi moje gušće krade

'Ko mi moje gušće krade, taj je pravi tat,
A 'ko mi ga natrag vratи, toga imam rad.
Pripjev: Cvati, ružo, tulipan, tulipan,
Sva'ko sebi po jedan
ili
(Cvetao mi svaki dan — novija verzija).

'Ko mi moje gušče krade

Lagano

Zabilježen: Manda Svirac

*Ko mi moje gušče krade taj je pravi tat, a-ko mi ga
natrag vratí to-ga imam rad. Cva-ti, ru-žo,
tu-li-pan, tu-li-pan, cve-ta-o mi sra-ki dan.*

H.B. 82.

Zajedničke karakteristike svim igrama bile bi slijedeće:

- sve igre su zajedničke igre mlađih, muških i ženskih još neoženjenih,
- drže se za ruke dok se kolo okreće,
- kod svake igre ima jedan (**kovač**, **jež**, **gušče**) ili dvoje (u **Igra kolo**) u sredini kola,
- kolo se okreće laganim korakom uljevo,
- svaka igra ima dva dijela:
- a) kolo se okreće,
- b) kolo stane dok se izabiraju drugi članovi za sredinu.

Ima razlike među njima:

- igre **Mladi kovač** i **Sedi ježo** mogli bismo ubrojiti među igre s mimikom, jer sve o čemu kolo pjeva, kovač ili ježo izvode mimikom.
- ostale dvije igre, **Igra kolo** i **'Ko mi moje gušče krade** pripadale bi, možda, igrama ljubavnog karaktera i to iz dva razloga:
 1. na to nas upućuje par (muško i žensko) u sredini kola, a obično se vesele spariti dvoje koji se simpatiziraju ili se, možda, zna da su se prije gledali, a sada više ne, te im tako znaju i pjevati:
U kolu su luče i golupče;
Dvoje lole što se sada vole.
ili
U kolu su luče i golupče;
Dvoje mili što su se volili.
 2. Osim toga postoji i druga prisnost — uho do uha — kad se tajno dogovaraju o slijedećem paru kojeg žele izabrati za slijedeći krug kola.
- 3. U kolu **'Ko mi moje gušče krade** imamo prisutnost parova u njegovom drugom dijelu, tj. kod pripjeva: »Cvati, ružo...« kolo se zaustavi, podijele se u parove pa tako bude i priljubljivanja jedno uz drugo...
Onaj koji ostane bez para, jer se nije dovoljno brzo snašao, ima ulogu **guščeta** i ulazi u kolo.

Ne znam jesu li ovi motivi dovoljno jaki za takvu podjelu, ali u prilog tome išla bi i činjenica da su se te dvije igre zadržale i u mlađoj generaciji, tj.iza II svjetskog rata, dok one igre s mimikom više nisu mogle poslužiti za zabavu. Vrijeme je donosilo svoje, ljudi su se sve više otvarali, a mlađi su to javno pokazivali. Ljubavni akcent je postao toliko jak da je uspio izmijeniti i sam naziv jedne igre i to od naziva: **Igra kolo** u naziv **U kolu** kako nam i sami stihovi to potkrepljuju (»U kolu su luče i golupče...«)³

Za veću studiju o sličnim igrama bilo bi potrebno pogledati njihovu raširenost u okolici Vodinaca, kao i na širem području.

Poznato je, naime, prema zapisima iz Otoka⁴ da su igre: **Igra kolo**, **Ježonja** i **Mladi kovač** kuje s gotovo identičnim tekstom svrstane u dječje igre i to još krajem XIX stoljeća. U Kužnjevoj knjizi Južno-slovenskih narodnih popjevaka te pjesme su svrstane u dječje popjevke (Sot u Srijemu).

Ovi podaci bi nas mogli uputiti na to da pretpostavimo kako su ove tri igre, i u Vodincima prvo, bile samo dječje igre. Mladi su ih, dakle, sebi prisvojili uz

neke izmjene teksta i eventualno nekih elemenata u samom stilu igre.

A što je s igrom **'Ko mi moje gušče krade?** Do sada mi nije bilo moguće naići na tekst ove igre, a ni na melodiju. U Varošu kraj Broda poznaju sličan tekst u vidu brojalice:

*'Ko mi moje gušče ukro,
Taj je pravi tat,
Ako mi ga natrag vratí, (dade)
Imat će ga rad.*

*Ti si moje gušče kralj,
Ti si pravi tat,
Ako mi ga natrag vratíš, (dadeš)
Imat će te rad.*

Ovog proljeća je također jedna dječja skupina iz okolice Sl. Broda predstavila tu igru na Dječjoj smotri folklora u Sl. Brodu. Budući da su podaci nepotpuni, ne možemo za sada odrediti iz kojeg mjeseta je ta skupina, kakav je stvarni tekst igre i kojeg je oblika igra.

Idući dalje, prema zapadnom dijelu Slavonije, nailazimo na još neka davna sjećanja o toj igri oko Nove Gradiške što bi svakako valjalo temeljiti ispitati, te u selu Samarici kod Ivanjske u Moslavini kako smo imali prilike jednom čuti na radiju ove godine.

U literaturi, koja mi je bila dostupna, nisam naišla na zabilježeni tekst, a ni na ovu melodiju. Dotičemo se tako novog motiva koji izlazi iz dosadašnjeg okvira opisanih tema iz prirode i gospodarstva. Ipak uzgoj gusaka, ne samo u Posavini ili Slavoniji već i u cijelom panonskom prostoru, bio je vrlo intenzivan sve do najnovijeg vremena.

»Zivad nema čobana«, piše Luka Lukić za selo Varoš, »Ko i pušča u Jelas, pošalje po nje pred većer djecu, da je dotjeraje. No, guske, koje u Jelas idu, već su naucite, pa čim čorda pode doma, eto nji za čordom!«⁵

Pisan je o uzgoju gusaka u Posavini i Slavoniji i o njihovom značenju za život ljudi. Opisan je i običaj čijala koji se u nekim krajevima i do danas održava, a nabrojene su i pjesme uz taj običaj. Tema o čuvanju gusaka stigla je i na platno kod slikara Nikole Mašića pod nazivom »Guščarica na Savi«. Djelo je iz druge polovice XIX stoljeća.

Kada je ova tema ušla u pjesmu, brojalicu ili kolo, kakav joj je prvo bitni oblik, raširenje i porijeklo? To su pitanja na koja je za sada nemoguće odgovoriti. Predpostaviti bismo, možda, mogli da je i ova igra bila, a u nekim mjestima možda i danas jest dječja igra, a služila je za zabavu guščaricama dok su čuvale guske.

Zanimljiv je podatak iz Varoša gdje generacija osamdesetih godina starosti ne poznaje ovu igru, a u Vodincima ljudi iste starosne dobi su je poznavali. Isto tako ne nalazi se među zapisanim igrama i stihovima Varoša. Otoka a nema je ni u rukopisnoj gradi s kraja XIX stoljeća iz još nekih mjeseta Slavonije. Stoga bi se dalo predpostaviti da je igra novijeg postanka. U tom smjeru trebalо bi dalje istraživati.

NAPOMENE

1. a) Bedenak dolazi od riječi **bědem** (Vuk, 17. v.) = **běden** što znači »utvrđenje, zid«. Turcizam je arapskog porijekla, raširen u svim balkanskim jezicima. P. Skok, Etim. rječnik hrvat. III srpskog jezika, Zagreb, 1971., str. 131.
- b) **bědem**, tur. (beden) = zid, nasip oko tvrđave. (B. Klaić, Rječnik stranih riječi, Izraza i kritica, Zagreb, 1958., str. 148).
- c) U Vodincima je to naziv za prostrani prostor s velikim kamenim križem i kestenom u sredini. S jedne strane se u vidu padine spušta prema kanalu koji protječe sredinom sela. Bilo je to mjesto okupljanja djece, a u korizmi i na Uskrs sastajalište mlađih.
2. Stari domaći govor u Vodincima pripada starom ekavsko-ikavskom štokavskom govoru prema: B. Finka i A. Šojat, Hrvatski ekavski govor jugozapadno od Vinkovaca, JAZU, Zagreb, 1975.
3. Ova promjena naziva tvorevinu je najmlade generacije.
4. Lovretić, J. i Jurić, B.: **Otok, Momačke i djevojačke zabave**, Zajedničke zabave, ZbNZO IV, Zagreb, 1899., str. 83—112.
5. Lukić, L., Varoš, Gojenje marve i živadi (str. 143—155). ZbNZO, XXIV, Zagreb, 1919., str. 148.
6. Andrić, J., **Slavonske narodne pjesme Požeške doline**, Sl. Požega, 1969.
7. Janković, S., Ljubica i Danica, **Narodne igre**, I knjiga, Beograd, 1934., III knj., Bgd, 1939. V knj., Bgd, 1949.
8. Kadić, M., **O guskama u Slavoniji**, Dakovački vezovi, Revija, Dakovo, 1980., str. 36—38.

9. Kuhač, S. Franjo, *Južno-slovjenske narodne popijevke*, V knjiga, Zagreb, 1941.
10. Njikoš, J., *Cijalo*, Dakovački vezovi, Revija, Dakovo, 1977. str. 6–7.
11. Zganec, V., *Hrvatske narodne pjesme i plesovi*, Zagreb, 1951. sv. I
12. Rukopisi:
 — Kućera, Klotilda, 1885. *Pjesme iz Slavonije*: Iz kotara Vinkovci (St. Mikanovci, Prkovci, Komletinci, Otok), kotara Dakovo (Vrbica, Semeljci, Kešinci), JAZU, Zagreb, sign. MH 42.
 — Lovretić, J. 1885 i 1886. *200 pjesama iz Otoka i Komletinaca u Slavoniji*, JAZU, Zagreb, sign. MH 140.
 — Zdjelarović, Mati, 1886. *I Narodne pjesme što jih je sabrao u Odrorcih (kotar Oriovac)* ... II Narodne pjesme što jih je sašao u Sibinju ... JAZU, Zagreb, sign. MH 79.
13. Izvori za prikazanu gradu su sljedeći: a) za Vodince vlastiti zapisi iz 1982. god.; b) za okolicu Nove Gradiške prema sjećanju Z. Lechner iz 1982. god.; c) za Varoš kod Sl. Broda podaci pribavljeni po sredstvom M. Miletić iz 1982. god.; d) za Dječju smotru folklora doznaša sam od Z. Toldi iz Sl. Broda 1982. god. Na ovome mjestu najljepše zahvaljujem svima na pomoći i informacijama o gradu.
14. Kazivači za Vodince: Janja Tutunović (84 god.), Anica Gogoljak (55 god.). Marta Slamnjaković (37 god.). Za Varoš: Ljubica Miletić (51 god.).

 LIZA TOMINOVIC — GREBLO

Korida u selu Kaniži

Slavonijo moja lijepa,
 Slavonijo mila
 Ti nisi Španjolska
 Ali i u tebi
 Korida je bila.

U Kaniži mojoj
 U pol Slavonije
 Dogodi se ono
 Čem se mnogi smije.

Tunja naš Tominov
 Bika prodat htjeo
 Pa ga je iz štale
 Pred kupca izveo.

Bika se oteo
 Na ljude navalio
 A ljudi su bježali
 Kud su koji znali.

Bika je navalio
 Ko' da je korida
 Drmala se zgrade
 Od debelog zida.

Sa prozora svoga
 Ja sam to gledala
 I sva vrata po kući
 Jako zaključala.

Strah me bilo bika
 Toga koridera
 Bik sa svojim bijesom
 Strah u kosti tjera.

Nije ljudi šala
 Kad navali bika
 Bježati se mora
 Od tog napasnika.

Jedan čovjek od straha
 Na stablo se verao
 Jer pred groznim bikom
 Pobjeći je htjeo.

Prolaznik Ilija
 Na to nabasao
 Biki kao kokosi
 »Iš« vikati je stao.

Bika gleda Iliju
 Oči izbuljio
 Ali na rogove
 Nabost ni ga htio.

Nije nabo Iliju
 Ni sve one ljude
 Al' moglo je braćo
 I mrtvih da bude.

Mladić jedan pobjego
 U bašču na krušku
 I u ruke uezao
 Svoju zračnu pušku.

Cekao je bika
 Da na njeg navalni
 A on će iz zračne puške
 Na njeg da opali.

Od straha »Ole«
 Niko rekao nije
 Eto bježalo se
 Kud mogo' ko prije.

Bila je to svjetlu
 Baš korida prava
 Kad pomislim na to
 Zuboli me glava.

Ja iz kuće svoje
 Nisam izlazila
 Dok svezanog u kavezu
 Nisam ga vidila.

Odvezli ga nekud
 Na koridu pravu
 Al' Kaniži našoj
 On ostavi slavu.

Kaniža je malo selo
 Za nju ne zna svako
 Nema ni asfalta
 Prašina je jako.

DRUMARI

IZ CIKLUSA „RADNE PJESEN“

PIŠE: PROF. HUGO BORENIĆ

U zapisima i u izdanjima naših narodnih pjesama vrlo malo se spominju radne pjesme — odnosno pjesme pri radu — premda bi bilo poželjno pozabaviti se i s tim rijetkim oblicima narodnih tvorevinu, a budući ih više ne čujemo, objelodaniti ih.

I ovaj bi mali prikaz imao služiti toj svrsi u želji da upotpunim sliku njihovog postojanja u okviru naše folkloristike. Zbog toga sam odabrao vjerno naslovu, drumare! odnosno nekadašnje »graditelje« drumova i cesta, koji su radeći svoj mukotrpni i znojavi teški posao pjevuckali, gundali i roptali, usput šaleći se bodrili druge i sebe, sročili male stihove (rigmuse) s jednostavnim melodijama uz povremene uvjike upozorenja.

Te su pjesme većinom odalečile od nekih ubičajenih muzičkih oblika, a njihovo grupno izražavanje stvorile su skoro obredni oblik s pripjevavanjem (responsorija) s pretpjevačem — možemo reći solistom — a te pjesme skoro kroničarski opisuju, na očigled, tok rada drumara. Među njima ima takvih, kao što su gundalice s prihvativim napjevom uz riječi osmerca, rjeđe sedmerca. Razumljivo je, da se one nisu sačuvale u narodu, koji je radije prihvatio pjesme općeg karaktera uz varoške pjesme, nasuprot pjesmama uz rad jednoličnog i tugaljivog zvuka, a to je možda i glavni uzrok njihovog nestajanja. Meni samom je uspjelo zabilježiti prije pedesetak godina samo nekoliko takvih narodnih pjesama, među kojima je već onda bilo nepotpuni s nejasnim napjevima.

Radi lakšeg shvaćanja, ovdje nije riječ o takozanim radničkim pjesmama kao što su: »Drugarska se pjesma ori«, »Pjesma radnih brigada« ili popularno »Radničko kolo«. O tim pjesmama se već mnogo pisalo, no nesumljivo je ustvrđiti, da su se naše (većim dijelom komponirane radničko-revolucionarne pjesme) orile iz grla naše omladine i bodrile ih pri svakoj radnoj akciji, pri gradnji nasipa i autoputeva, te s pravom možemo reći, da su naši omladinci nastavili tam, gdje su njihovi preci kao radnici započeli.

To teško vrijeme je prošlo. Danas taj rad obavljuju uglavnom strojevi, a da njihova huka ne zagluši te starijske pjesme, pokušat ću nekoliko njih, uz njihove napjeve, prikazati s notnim primjerima s tumačenjem. Stoga se pokušajmo prenijeti u davninu, skoro na početak sadašnjeg stoljeća.

* * *

Sunce je nemilosrdno pržilo. Gradio se kolni nasip neposredno kraj željezničke pruge, a duž pruge dizale su se hrpe kamenja i tucanika, istovarenog iz niskih vagona. Oba nasipa bila su spojena sa uskom skelom, u dužini od oko trideset metara. Skela stoji na povisokim nogarima djelomično u močvarnoj vodi.. Tu opasan razdaljinu morao je kubika² proći s tačkama punim kamenja (zapravo s kolicima na jednom točku) oprezno držeći se sredine i ravnotežu. Ujedno je morao paziti na tačkaša koji bi je vozio pred njim, jer svaka neopreznost prouzrokovala bi na skeli nesreće i zastoj, ali to se dešavalo vrlo rijetko. Unatoč svemu tome ipak se

čula i po koja pjesma iz umornih i presušenih grla, po-malo otužno.

Parlando e rubato. (Slobodno i otužno).

1. Tvrda zemlja u-garska, budak tu-piš bestra-ga,
mekša j'naša slavonska, ko u cu-re njedarca.

Tz moje zbirke. - 1932.

1. Tvrda je zemlja ugarska,
budak tupiš bestraga.
Mekša j' naša slavonska,
ko u cure njedarca.

2. Čekaj ljubo, dočekaj,
i 'vom jadu bit će kraj.
Kupit' ću ti karuce,
mjesto ove šukare.

Ali čuju se tu i vedriji glasovi. To stariji kubikaši daju sebi oduška, premda je zega i goli su do pasa te potamnjeli. Oni imaju više iskustva u tom poslu od svojih mlađih drugova. Na robove svojih malih i dubokih vozila nataklji su gvozdene karike, kroz koje su provukli »gurtnu« (neka vrst remenja od gustog kudejnog vlakna) koju su prebacili iza vrata preko ramena. To je bilo lakše za ruke i spretnije se moglo »naleći« na tačke. I tu se pjevalo uz jetki humor:

Moderato scherzoso. (Veselo, Šaljivo)

Liganska - 1931.

1. Kam'rad Pišta tu ne mrdaj, — sredinom ti tačke guraj. —
Jer kad' sletiš sa te pfostne, — žabe će u pantalone. —

1. Kam'rad³ Pišta tu ne mrdaj,
sredinom ti tačke guraj.
Jer kad' sletiš sa te pfostne,⁴
Žabe će u pantalone.
2. Proklet bio tko ih stvori,
te taličke, Bog mu prosti.
Napred tuče, otrag vuče,
jao ljudi, moje ruke!

3. Pazi bene iza mene,
kako tjeratragače te.
Dobro proč' ćeš, ako paziš,
al' zlo ak' mi pete zgaziš.
4. Horuk momci, još malčice,
idu naše djevojčice.
Nose trešnje u fertunu,⁵
'ladne vode u koršovu.⁶

Napokon mali predah, kratki odmor i osvježenje s onim što su djevojke donijele. Zapravo se radilo cijeli dan, sve do mraka. Veći odmor bio je od 11 sati do 3 sata popodne zbog velike vrućine.

* * *

Rad se odvijao po ustaljenom redu. Počelo se raditi ujutro vrlo rano, što je naročito pogodovalo štampferi-

ma,⁷ jer se tucanik, kamen i pjesak lakše utabao i nabijao u još vlažnu cestu od jutarnje rose. Po običaju, prije početka rada padali su s obje strane šaljivi pozdravi. Štampferaši su dočekali kubikaše sa: »Zdravo momci, stari lonci.« — Stari lonci možda zato, jer su neki kubikaši imali tačke od željeza i lima. A ovi njima natrag: »Štampferaši, puni vāši!« itd. Kamen, zemlju i pjesak dovozili su kubikaši točno bez zastaja na svojim tačkama. To malo tehničko pomagalo vrijedno je spomena, jer je gradnja drumova bez njih, gurani od vrijednih ruku, bio nezamisliv.

Isto tako ne bi bilo ujednačenog rada, da pozamašni »štampfer« (nabijač) sa svojim udarcem nije davao ritam uz pjevani slog »dum«. Ta dva zvuka bili su stalni pratioci tog posla, prvo kao zapovijed, a drugo, u taj ritam su se mogli uplesti razni rokovi i poštapalice.

Po nekom nepisanom pravilu pred grupom radnika štampferaša na cesti kao i iza grupe, bio je uvijek po jedan samozvani predradnik, koji su odstranjivali za-

GRAVE (Otežano)

Priprema za rad. - Bez „štampfera“ \downarrow = udarac = \downarrow

Svi:

Ho! Dum,dum,dum,tuća bit'će put, o-vu-da će prolazi-ti
pametan i lud, o-vu-da će sviprolazit'jer nemaju kud. Drauf!

PREDPJEVAČ: (stogo u ritmu!)

GRUPA

Dum,dum,dum,toće biti drum,svi će ovdi prola-ziti

GRUPA

Dum,dum,dum,Dum,dum,dum,Dum,dum,

GRUPA

Dum,dum,dum,Dum,dum,dum,Dum,dum,

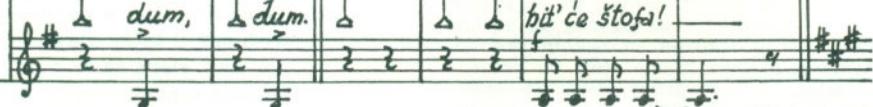
(bez udaranja)

P

jernema-ju kud. 1. E-ro grofa, bit'će štofa!

GRUPA

dum,dum,dum,bit'će štofa!

GRUPA

dum,dum,dum,hü'će štofa!

U tekstu djelomično imao varijacija.
Drauf (njem.) = na njega, udri!

(Iz moje zbirke. Hugo Borenec, 1932)

stalu građu ili pripremali istu, koja je bila dovezena. Oni bi ujedno upozoravali radnike na predstojeće zaprke, na kretanje iz sela, javljali bi dolazak nadglednika i glomaznog »Hofer«,⁸ koji nije bio neopasan. Sve je to bilo začinjeno uzviciima i pjesmom, koju su naročito predvodili samozvanci s mnogo rustikalne duhovitosti i ritma, a taj je tom grupnom radu neizostavno bio potreban. Jedan od nadglednika odvezao me podaleko od radašta rekavši: »Ja se ne razumijem u pojanje, ali iz daleka mi zvući mnogo ljepeš«.

I zbilja, taj monotoni pjev ispremiješan s udarcima, slijevao se u neki ritualni motiv, a popratni žamor na melodioznu rojbu pčela.

U priloženoj maloj partituri tog drumskog napjeva može i neupućen zapaziti mnoge stanke (pauze) i to skoro u svakom taktu, koje su kao neki predah za dizanje teškog bata. Zapravo se nastojalo izbjegavati pjevanje istodobno s udarcem — učinjeno je to možda i nesvjesno, ali prijeko potrebno, jer se tako teže može pjevati, a stanke su bile i za uzimanje daha. No nije se uvijek pjevalo, ali je ritam uvijek ostao uz mumljanje sloga »dum«.

Poseban čar čini na kraju te pjesme uzvik pretpjevača s prelazom na viši glas (tonalitet), tj. u varijantu. Postava akorda bila je naša tradicionalna slavonska melodika. Ponekad su pjevači sa svojim »dum« upadali bilo gdje ili su pjevali zajedno s pretpjevačem, hvatajući negdje tercu, a neki su sišli, vjerojatno zbog časovitoga umora za osam glasova niže od vodeće melodije. Sam tekst nam vjerodostojno dočarava, tko sve ide drugom i što se događa na njemu, opisujući život cestom povezanih sela.

1. Evo grofa, bit će štofa.
(Štof = stara mjera za piće.)
2. Ide palir i inžilir.
(Poslovoda i inžinjer.)
3. Siđte niže, valjak stiže.
(Samohodni, na parni pogon.)
4. Na njem išpan, skloni ražanj.
(Vlastelinski nadglednik.)
5. Eto snaša i menaža.
(Menaža = jelo, ručak.)
6. Evo krsta, sidi s'puta.
(Sprovod, počast pokojniku.)
7. Leti rjoplan, bježi Bolan.
(Bolan se bojao aeroplana.)
8. Idu svati, ded zapraši.
(Zbog toga su ih mitali pićem.)
9. Sad' je dosta, drž' se posla.
(Opomena.)
10. Valjak fučka, momci huja!
(Svršetak posla.)

Svakako je bilo i drugih improviziranih upadica u izobilju, kao što je i ova, a odnosi se na tekst o sprovođu. Jedan se počeo rugati: »Netko ide nogam' napred« (u groblje), ali su ga ostali odmah ušutkali sa: »Nemoj slinit, tud' ćeš i ti.« itd. — Ja sam se ovđje služio s jednostavnim notnim primjerom (zapisom) jer sam smatrao, da bi vjerodostojna i opširnija partitura zbog učestalih gradacija bila za popularno prikazivanje manje zanimljiva. (Početni tonalitet bio je obično u F, u nastavku najviše do C, a u našem notnom primjeru služio sam se sa G.)

Budući se u cijelom osvrtu, kao i u pjesmama, provlače ručna kolica s jednim točkom s više naziva — koji su se uglavnom zadržali sve do danas — valjalo bi tu okolnost pomno razjasniti. Budući se to vozilo isključivo gura, prema tome se u Međimurju i u Gradišću (Austrija) zovu gurače. Slično tome u Slavoniji šukare. Taj je naziv njemačkog porijekla i dolazi od njihove kovanice »Schubkarren« tj. gurajuće karuce. U Baranji, a djelomično i diljem naše zemlje, udomaćio se naziv taličke, skraćeno tačke što dolazi od madarske riječi »talicska«, prema istoj u nas još i taljige. Vrijedno je spomenuti još i naziv tragače, jer poznavaoči narodnih izraza tvrde,

po svojstvenom načinu promatranja naroda: ta kolica se voze uvijek po tragu, naročito u drumarskom poslu bolje rečeno »po tragu gacka« i tako je nastala naša kovanica tragače, što je skoro i prihvativljivo, jer kubikasti idu jedan za drugim (kao guske) pa je manje vjerojatno da dolazi od njemačke riječi »tragen« tj. nositi.

* * *

Ništa se ne događa slučajno. Naša korijenja sežu daleko unazad u prošlost, razgranjena ispod naslaga minulih ljeta. S nebrojenim sponama smo vezani za ovaj svijet, radeći i gradeći tako u prošlosti, sadašnjosti i u budućnosti.

Saznanje o tome dokazuje, da sve ono što je stvorio čovjek i ostavio trag ne može nestati. Tako i naši putevi, drumovi i k Caldme u prošlosti, a autostrade današnjice povezuju ljude u čvor bratstva i jedinstva svijetu nas.

Ti beskrajni drumovi i duge ceste iz prošlosti, koje su danas većim dijelom već pokrivene betonom i asfaltom — nadahnute su darovite pojedince kroz narodnu liru da ih opjevaju. Sjećajući se tako mnogih bezimenih, koji su sa svojim teškim radom u te kamene niti utkali sebe — a da ih potpuno ne pokrije velo zaborava — neka se na kraju čuje starinska narodna pjesma s nekadašnjih radilišta u Slavoniji i Baranji.

Raspjevano. (Ne prepologano)

Iz moje zbirke 1932.

1. Tri su druma do Našica kamenita.

2. Ipak mi je predaleko moja dika.
3. Nemoj dragi da se moriš zbog meneka.
4. Ja ču doći na pol puta do tebeka.

BILJEŠKE

1. Zajednički naziv za radnike na drumovima.
2. Plaću su primali po prevezrenom kubiku materijala.
3. Po njem, riječi »Kamerad« = drug, prijatelj.
4. Poširoka zidarska daska za skele.
5. Pregača, kecelja.
6. Bukara, krčag.
7. Radnici koji su nabijali cestu, njem. »stampfen«.
8. Hoffer i Schrantz, tvornica strojeva u bivšoj Monarhiji.

Pletači čarapa i čarapaca u Baranji

PIŠE: STJEPAN BRDARIĆ

O Baranji, njezinim prirodnim lipotama, njezinoj izvornoj kulturi, narodnom ruvu, tradiciji, običajima i pjesmama, malo je napisano. Iz osjećkog muzeja s Baranjom se počeo baviti, odmah iza prvog svjetskog rata, povesničar, pokojni dr. Bösendorfer. Prvi korak je učinila dr D. Pinterović. Ima nešto napisano i u mađarskoj literaturi. Poslije drugog svetskog rata Baranji je najviše pozornosti posvetila kustos-etnolog prof. Zdenka Lechner iz Zagreba. Ona je najviše proučavala narodno ruvo. Ta neumorna žena, oboružana s jakom voljom, obilazila je sela redom, kako u Podravini, tako i u Podunavlju. Uprorno je prelazila prag svake kuće-kijere, tražila i zavirivala što se sve čuva u »kobilašima« — 'rastovim izrezbarenim, šarenim škrinjama. Tu je našla rubile koje su stare možda i više od 200 godina. Sve je brižno bilježila, napisala i obelodanila. S ričom na predavanjima a slikom-fotografijom velikog majstora mr Damira Klasičeka snimana su ruva od glave do pete koja su se nosila u Baranji u lipim pravim prirodnim šarenim bojama. Te njene slike su krasile razne godišnjake-kalendare, časopise i dr. A osobito njezin vriđan i ritko viđen rad s lipim slikama u velikoj ilustriranoj knjizi »Narodne nošnje u Hrvatskoj« iskazan je u prikazu bogate narodne nošnje baranjskih Šokaca — Hrvata. Zato prof. Zdenki Lechner i mr Damiru Klasičeku topla hvala.

Ne možemo mimoći ni našu Baranjukušu Jelku Mihaljev rođenu u Dražu. Ona je već u gimnazijskim dñima posvetila pozornost narodnom stvaralaštву Baranje. Proučavala je njene običaje, pjesme i prošlost. Objavila je više svojih radova u raznim časopisima, kao u Reviji Đakovačkih vezova i dr. Napisala je mlogo tekstova za radio emisije o Baranji, njenim prirodnim lipotama, običajima, pjesmama i nošnji koje su u suradnji s muzičkim urednikom radio Zagreba Julijem Njikošem emitirane. Zato Jelki Mihaljev i Juliju Njikošu, također, topla hvala.

Spomenuti radnici mlogo toga su rekli i napisali. Međutim ja bih pokušao objasniti, tko je i što je sve radio u tom stvaralaštvu. Moramo priznati da su žene najviše doprinele i uradile. Istina je da su ljudi pomagali ženama čupat, dvest, kiseljiti i dovest kudelju. Ako je kudelja velika i jaka mlogi su ljudi pomogli svojim ženama tuć. Drugo su žene sve same radile. Jedino što u starija vremena žena nije plela čarape i rukavice. To su radili ljudi. Možda od 1687. godine kad su se posle isterivanja Turaka iz Baranje doselili u ove krajeve pa do 1930. godine kad su pletenje čarapa i čarapca preuzele žene.

Svaka je kuća imala svojeg pletača. Pleli su cilu zimu i u proljeće kad su kišni dani. Mlogi su od njih bili pravi majstori u pletenju. Njeve su čarape bile lipe, šikovane, uz nogu, ravno opletene. Bili su na glasu i poznati i u drugim, komšijskim selima. Dosta sam star (74 godine) pa sam zabardao-zapamtio mloge dobre pletače. To su bili pokojni Adam Ivanović-Jankomarjana, rođen 1884. godine, pokojni Mato Matoš-Sarac-Živkov, rođen 1890. godine, pokojni Pavo Blažević-Matkov, rođen 1892. godine, pa pokojni Živko Posavac-Vargin, rođen 1892. godine u Baranjskom Petrovom Selu. Osim njih, od moje generacije 1908. godine rođeni pa do 1920. godine, bili su Stjepan Brdarić Jakobov, pokojni Pavo Ivanović-Jankomarjana, Pavo Pavlović-Grajićev, Pavo

Kolar-Ivanov, Živko Posavac-Vargin, pokojni Stipo Posavac-Šecokin i još jedan pletač to je Stipo Ivanović-Klaricev rođen 1920. godine koji i danas plete čarape, čarapce i rukavice.

Stariji pletači su obično pleli kod kuće, a mlađi ljudi i momci skupljali bi se kod prijatelja, po komšiluku, danas kod jednog, sutra kod drugog i tako redom. Da su pleli tamo su i jeli. U to su vrime svinji bili poklani, pa je bilo »friški« kobasica. Posli prvog svetskog rata jako je dobro rođelo grožde »noj« pa je svako imao dosta vina. Tako se redalo svaki dan, osim nedelje i na sveće kad se nije plelo. Dani su prolazili u velikom raspoloženju i zadovoljstvu. Bilo je veselo, šaljivo, blisko i srdačno pa je zima, iako je opaka, brzo prošla.

Mlađi svit se u nedelju i veća sveća tri puta oblačio. Za misa, večernju litaniјu i za igranku ili predvečernje šetnje-izlaska. Tako su isto svaki put navukli i posebne čarape i čarapce. Za put, ako nekud idu, morale su opet biti posebne čarape. Mlađi su za žalbu, advent i korizmu morali imati čarape i čarapce »podmrko« opletene od crne, plave, zelene i bile vune. Tako je isto sve »podmrko« bilo i ruvo. Stari svit bio je uvik podmrko obučen, ljudi ne toliko koliko žene od kojih su poneke imale i 10 pari čarapa.

Moda je imala svuda svoje prste pa tako i u Baranji, kako u ruvu tako i u čarapama. Posle prvog svetskog rata bile su na modi vitane čarape. Nosili su ih na većike sveće i godove, samo za misu. Bilo ih je teško plest, jer je znalo bit na vrat i po pet vuna razne boje. Osnova-element bila je crvena vuna a u nju su upletli razne lipe šare u raznim živim bojama u obliku cvita ruže, jabuke, bili vitovi, vitići s jabučkama. Vitovi s rastovim listom, zvizdama, zvizdicama, ticama, piliciima, križići, sedam, dasaka, esovi, dupli esovi i zupče u raznim bojama. Nekako zajedno s vitanim došle su i rogane raztezljive čarape. Bile su priljubljene uz nogu pa su se svakud nosile. Zvali su ih »pošvapski pletena«. Obične »redom« šare, triput obidene, crvene, plave, bile, zelene, morgaste i posrana — žuta sveta vuna. Za stari svit se plelo šare »redom« triput obidene, crne, bile, plave i zelene boje.

Pred drugi svetski rat došle su na modu našite čarape element-osnova, opletena je od morgaste ili crvene vune, neke i u obliku riblje ljske, a po tomu su našiti s raznobojnom vunicom, ornamenti-ukrasu u obliku grožđa ovičeno s raznobojnim crvićima. Te su čarape završile zadnju modu jer se još mogu vidit samo na smotrama folklora.

U našem selu još ima žena (nažalost malo) koje nose narodno ruvo pa im je sve kompletno sačuvano. Osim vitanu i našitu imade i podmrko čarape na jagode, jabuke, na ružmarine, cakane, na skovrčice zvane »lučke« itd.

Baranjski Šokci-pletači imali su svoj poseban način pletenja. Oni nisu počimali »pošvapski« od ozgor šare pa dole prema pregibi noge pa kad su završili šaru počeli su dolnjac preko pete prema prstima i tamo na vr' prsta završili. Nego oni su počimali plest od vr' prsta, dolnjac preko pete i dalje nastavili šaru prema gore koliko je trebalo da bude dugačka, zatim su ju povojili i

završili. Na svaku čarapu opleli su od raznobojne vune po jednu mazašku-svezicu kojom su se privezale čarape da se mogu obesiti da se suše ili prozrače. Plelo se s pet igala koje su imale kvačke. Na četiri igle, koju je držala liva ruka, bili su nanizani ošci čarape a desnom rukom i petom slobodnom iglom zabadali su ošće igle, koju je držala liva ruka i redom s nje skidali ošće prebacivajući vunu s livim palcom ne »pošvapski« preko kvačka, nego ispod kvačka pete igle kojom su izvlačili skidali pleli ošac po ošac obilazeći okolo ošće sve četiri igle, dok nije čarapa gotova. Pletač dok plete, cilo vrime, držao je vunu oko vrata ne »pošvapski« omotanu na livom kažiprstu, nego omotanu na desnom palcu kojim je stezao ošće da budu jednaki.

* Napisano govorom Baranjskog Petrovog Sela ikavčinom, ijskavčinom i ekavčinom.

STJEPAN BRDARIĆ

Pletač

Dok Baranja pod snigom odmara,
pletač plete i čarape šara.

Nekad bilo, sad se spominjalo,
seta tinja, a život se minja.

Novi život ništa ne izbira,
stan i tkalje brzo likvidira.

Šokac može navući crninu,
sve izvorno u zaborav minu.

Od pletača šareni čarapa,
jedva mala uspomena tapa.

Snig

»Padaj sniže pa pravi sanika,
da se vozim ja i moja dika.« (narodna)

Snižni kristal vetrar bisno vije,
mek k'o vankuš 'di divojka spiye.
Bili pejsaž po šljiviku bilji,
K'o biljuša na šokici priji.

Bili guber grijе žitarice,
crv nagriza natrule sanice.
Nigdi traga škljizavi' sanika,
vrani konja nema njim vidika.

Po asfaltu, auto juri bolje,
život divlja, nitko dobre volje,
svega ima, al' se teško diše,
nikad dosta, daj više i više.

MILE KRAJINA

Dakovački vezovi

Đakovo je srce Slavonije
Još ga nitko nadmašio nije
Ima lijepu povijest i kulturu
Katedralu i arhitekturu
I vezove, to narodno blago
Svakom ih je pogledati draga
Zlatne nošnje i prekrasne boje
Tu Đakovo nudi srce svoje
Mimohod je tako slika divna
U sjećanju vječno impresivna
I kad stranac slučajno navrati
Druge zove ponovo se vrati
On ne gleda samo Slavoniju
Već Hrvatsku i Jugoslaviju
Pozdravimo naše domaćine
Što nam 'vakve ugodaje čine
Uz programe divnog kolorita
I pjesnička djela plemenita
Oj Đakovo, i tvoja ergela
Krasna ti je okolica cijela
Ravna polja, oranice plodne
I djevojke đakovačke zgodne
Ime dično poznato je svima
Da Đakovo Štrosmajera ima
Mrtvog sada ali vječno živi
Slavni biskup svijet mu se divi
Za njegova djela plemenita
Katedrala stoji uzorita
Ljepotica slavenskoga juga
Nit jedna joj nije ravna druga
Građena je stila romanskoga
Nešto gotskog, pa i bizantskoga
Tu Štrosmajer kroz arhitekturu
Sjedinjuje slavensku kulturu
Sloga, ljubav to je geslo pravo
Štrosmajer je ovo napisao
Približiti vjere i narode
Da se tuđeg jarma oslobole
Tudinci nam vječno vatru gase
Siju mržnju, raskol i užase
Štrosmajer je vizionar pravi
Na čelo se svom narodu stavi
Osnivač je JAZU ustanove
Galerije u Zagrebu nove
I predlaže svi južni Slaveni
Da postanu i Jugoslaveni
Njegovi su prijedlozi glavni
Da narodi budu ravnopravni
Ne smije biti nepravde ko prije
Od tudinske te hegemonije
Neka svatko svoju zemlju ore
Materinskim jezikom govore.

TAMBURICA BUGARI U MRAKU

Uspomeni Vladimira Kovačića

PIŠE: MR PROF. DIONIZIJE ŠVAGELJ

Prva riječ, naslov pjesme, koju je objavio šesnaestogodišnjak (1923. g.): »Skepsa« i posljednja riječ, posljednje pjesme, koju je s polumrtvih usana sricao znanci u sanatoriju: »san«, dvije su kote između kojih se izvija most plemenite sjetе, one sjetе, koja je osjenčala svo putove ove poezije.

Djetinjstvo je bilo u znaku I svjetskog rata, u znaku šokačke tradicije u Otoku i Vinkovcima, u suočavanju s ranjenima i mrtvima, s cestama, koje su iz Vinkovaca vodile u neizmjernjivost ravnice, s cestama, kojima su trupe odilazile i dolazile. Krvi i smrti bilo je suviše. Na špediter-skim su kolima mrtvi ratnici putovali do zajedničkih raka na vinkovačkom groblju Marije Magdalene, pod Nevkoš. Djeca su s Dirova brijege, s druge strane potoka, promatraju kako se mrtvi jednom pokapaju s muzikom, s pomponom, pa sve manje svečano i sve tužnije, sve tiše. Anamitske su se trupe iskrcale na starom vinkovačkom kolodvoru, pucaju se na sve strane zelenokadraški i desperaterski, a onda je iz mračne kutije djetinjstva ispuzao melankoličan momčić, zreo dodirima smrti, gladan života:

IZ PROVINCIE

Svi su naši dani tamnica,
u kojoj naše srce jedno trune,
a naša duša crna samica
iz koje neće nići svijetlo bune.

Sami sebe smo zarobili.

Naša laž nam vječno mozak grize,
i kad smo svoju savjest zdrobili,
sretni smo, što nema više krize.

Želeći da dobro živimo
bili smo, i jesmo samo tiši;
kad prazninu svoju vidimo,
sanjamo od drugih da smo viši.

I tako prazni, jadni stojimo.

Crna smrt u nama kopa jamu.

Čujemo je! Dane prazne brojimo
i puni straha zurimo u tamu.

Stanovao je nedaleko žive enciklopedije Vinkovaca prof. Stjepana Đakovića, svoga profesora, s kojim je kasnije godinama prijateljevalo i koji ga je prvi uvodio u klasiku. Za ljubljenik te klasičke ostao je do konca života. Živu literaturu značili su u ondašnjem vinkovačkom kulturnom krugu, prije svega Joza Ivakić i Uldeko Donadini. Kada je profesoru dr Antunu Barcu poslao svoje prve radove za časopis »Mladost« i potom ih ugledao štampane, poetski se osmijelio, da punim djelatnikom — pjesnikom postane poštio mu je Julije Benešić u »Književniku« objavio pjesmu »MARIO-NETE. Zagrebački ekspressionistički krug, Krleža, te posebno,

njemački ekspressionisti, koje je rano čitao u originalu, Rielke, šokačka narodna pjesma, pjesnici slavonskog baroka (Kanižlić i Katančić) bili su prvi uzori kojih se postupno oslobodao, ali i koje je uvek jednako volio. Iz lirske disperzije porodice u kojoj su pjevali djed, vojno-krajiški kapetan voditelj pošte, i otac, Vladimir je Kovačić vrlo dobro uočio »da narodni stih može isto tako oploditi pjesnika, kao što narodni melos daje poticaja tolikim našim kompozitorima. Poezija mora biti vezana uz zemlju i narod. To je bitno. Ostalo su književne teorije«:

SAVO VODO, POZDRAVI MI DRAGOG ...

Savo vodo, pozdravi mi dragog,
nek ne kosi trave pokraj Save ...

Raspela sam, jadna, kose plave.

I bez dike
letim kroz vrbike;
kao luda trčim pokraj Save,
nogu bosih
gazim rosu trave.

Savo vodo,
pozdravi mi dragog;
donesi mi sugaravo janje,
svih sumraka rasplitano tkanje,
moga srca milo milovanje
i spomenka
tiho spominjanje,
kada jesen mrsi granje šuma;
hrašće zrije, žir za žirim krvca,
list za listom pada kao nada,
miri dunja na dnu svakog srca,
dunja miri
od ljubavi slade,
a ne idu žitarice lađe
ni svatovi preko carskog druma.

Savo vodo, na kormanu nema
ruže, koju dragom sam ubrala;
karamfila, što sam diki dala,
oblak crni skrio sokolove
i mrtvaci po tebi sad plove
Aoj vodo,
mutna i krvava!

Savo vodo,
pozdravi mi dragog;
nek ne kosi
trave pokraj Save,
jer očajna
čupam kose plave:
pokosit će kose mjesto trave,
pokosit će moje kose plave!

Oj talasi, vječno rastajanje,
prosula sam oči u samoći,
pozdravite moje milovanje
i recite diki, kad će doći:
nek' ne gazi rosu povrh trave,
i ne pije
vodu iz te Save,
jer će gazit suze povrh trave,
jer će popit
moje oči plave!

SAVO VODO je ritmički biser, treba pažljivo oslušnuti ritmičku organizaciju ovih stihova. Raspored granica akcentačnih cjelina potpuno podsjeća na osnovnu ritmičku tendenciju šokačkih narodnih pjesama. Voli obogrlijenu žensku rimu. Svoje raspoloženje izražava pokretom u pejzažu (list za listom pada kao nada) ili finom slikom interieura (miris dunja na dnu svakog srca). U crtajužu želja posvema poštije sliku šokačkog štimunga (donesi mi sugaravo janje, svih sumraka rasplitano tkanje).

Zavičaj se najednom stravično nastanio u djevojačkim kosama i suzama. Zahtjev dragom, da no kosi trave, nije odmah izrečen s obrazloženjem, već se to obrazloženje pojavljuje kao vrh pjesme, da bi autentičnije djelovala. Sve više okretnuta unutrašnjem ozvučenju, pravom nemiru muzike, pjesma se svojim završnim stihovima uskom, ali inventivnom fakturom stiha silva i u elegične Kovačićeve vode i u viziju povratka dragog iz rata. Moguće će taj povratak okasniti, jer drage više neće biti, no i tada, ostat će njen nježan, u suzama i poruci, poziv, tapanje i zahtjev na kraju. Jest, neka valovi Save, trajniji od ljudske sudbine izruče pozdrave draganu-borcu, samo neka pripazi, da umoran, kojim slučajem, ne pokuša pititi vodu zagrabiljenu iz Save. Sava će biti gorka od suza i krvara. Neka konjicu ne pokuša kositit trave, jer će umjesto trave pokositi kose djevojačke!

Tako pjesnik, lirske suptilnije od Krkleca u DAROVIMA ZA BEZIMENU, tuži za ukradenom ljubavlju, za ukradenim suncem. U maznoj formi foklora ovdje je ispjevana najtužnija pjesma Šokadije.

Pjesnikov poetski transfer postao je odlučan činilac za razrešenje problema. Taj transfer se često vraćao proteklom vremenu, dopunjajući se zahtjevima: »Osim toga polažeš veliku važnost na muzikalnost riječi, na njezin smještaj u stihu, kao i odnos, muzički odnos prema drugim riječima, na indukciju i dedukciju slike, i na smirenost kompozicije, koja in ultima linea, mora barem podsjećati na klasičku:

JESENJE TERCINE

Razlivaju se teške crne vode
i na njima se mrtvo sunce ljljula
i na put zadnje spremaju se rode.

Iz gustih šuma gusta magla kulja
i selu ide, zastire sokake,
mutna i teška kao krčag ulja;
i skriva derme, pokriva budžake,
barjake vješa, pune sivih boja
i plaši djecu, didake i bake.

I vjetar kida žuto lišće s hvoja:
dukate sunca rasipa, a blato
crna prošlost, i ko mladost moja;
u šašu plaši divlje guščje jato,
i grla kriče; šume, šume krila
i negdje plače materino zlato.

I bablje ljeto, mekano ko svila,
križeve trule omata na groblju:
u pamuk mira tuga bi se skrila.
I krčma. Konji zoblju, kisnu, zoblju,
i tamburica bugari u mraku
starinske pjesme o ratu i roblju;
i studen ježi mokru konjsku dlaku,
a pjetlovi na tarabama sniju
svog poziva suncu i jutarnjem traku.

I nemir raste. Guste kiše liju.
Sjekira zveči, zveči na drvnjaku,
a s tornja sati, teško biju.
Psi šute. Mir je na sokaku.

Tipičan pjesnik raspoloženja, trenutka tako zvanih mukih štimunga, koji se javljaju iz ko zna po koji puta probedenih uspomena, koje se opet predočuju u obliku sličica iz stare Slavonije.

Nije slučajno da je pjesnik naročito volio baš ovu pjesmu »Jesenje tercine«. Možda i zbog toga što je pjesma potvrda, da se u jednom tradicionalnom obliku oslobada balasta trivijalnosti, ma koliko u prvi trenutak slika podsećala na sentimentalnu melodiku nekog kišnog jesenskog slavonskog umirujućeg dana.

U »ŠOKAČKIM VARIJACIJAMA« sjeća se pjesnik davnih dana, a čitaoca upućuje da dublje zaviri u osnovu njegove poezije.

»JESENJE TERCINE« su jedinstvena pjesma u hrvatskoj lirici i po virtuoznom ostvarenju ovog pjesničkog oblika kojeg Kovačić prihvata kao pokušaj svog ogleda u danteovskim tercincama. »Jesenje tercine« su pjesma o teškim crnim nadama, vodama na kojima se ljljula mrtvo sunce u nekoj magli koja kulja iz dubokih gustih šuma. Mihovil Kombol je jedne godine u šetnji uz more govorio Kovačiću i Gervaisu baš u vrijeme kada je intenzivno prevodio Dantea, kako je tercina toliko jaka muzički, a po obliku tako sveobuhvatna da u sebi može sažeti svaki lirske motiv. To je potakao Kovačića da razmisli i da ispita mogu li se lirske motivi — doživljaji Slavonije prikazati u tom obliku. Tako su nastale »JESENJE TERCINE«. A gusta magla u pjesmi, magla koja vješa barjake pune sivih boja je magla koju je Kovačić upoznao kod bake u Otku kraj Vinkovaca. Dječaku je to neprozirna magla koja se iz spačvanskih šuma dovlaci u selo, učinila nekim čudnim pokretačem koji mijenja izgled sela. Iz daleka i kuće i krovovi izgledali su budućem pjesniku kao neki pokisli sivi puderani barjaci, puderani barjaci ljeta poslije bitke koju je dobila jesen. »Naravno to je slika trenutačna, jer primaknete li se, dodete li bliže sve postaje obično, iluzije se za čas raspline...«. Konji koji kisnu i zoblju također su iz autentičnog doživljaja. Često je pjesnik vozeći se na željezničku stanicu jednovezo, kao i u malim vicinalnim postajama, i u Otku i u Urbanji, Drenovcima i Gunji, video te ostavljenje konje pred krčmama, čuo glasove, video ljudje kako piju, jedu, kako se kartaju, kako se tuku. Čuo je i tamburicu kako se javlja iz polumraka svojim starinskim pjesmama o ratu i roblju. A za to vrijeme vani na kiši kisnu konji i ježi im se mokra dlaka, dok ljudi ravno dušno prolaze pokraj njih. Ostao je jedino nemir da raste s gustoćom kiša koja liju, dok se ni ne čuju ni psi i sve je umotano u maglu pokislog sokaka. Ostalo je vrijeme da se javlja kao teški sati koji biju s tornja, i tek se tu i tamo čuje zvez sjejkire u drvenjaku.

Pjesnik je pokušao suvremenim stihom izraziti staru slavonsku temu. Znalački je posegnuo za pravim riječima koja su ne samo atmosfera već i odnos i glazba. Odnos između čovjeka i sudbine, između čovjeka i vremena, između nade i melankolije. Sve se pretvara u jedinstvenu stilotvornu kategoriju, a nešto maleno i draga, u nježnost koja se utkala u sudbinu. Sve te imenice u »Jesenjem tercincama« otkrivaju zbroj stvarnosti oko sebe, stvarnosti jedne bespomoćne stare Slavonije. Ipak ta jesenska slika nije simbol nestanka zauvijek. Tu su se naslagale teške crne vode i mrtvo sunce i magla mutna i teška, tu su i barjaci (ne zastave!), tu je i obavezan deram uz jablanove, jedina vertikala — a na suprot duktatima sunca tu je prokislo žuto lišće, tu su krikovi divljih gusaka i plač materinog zlata. Na trenutak jesen kao sudbina, kao dah smrti, kao zebnja u čovjeku i stvarima. Preplašena djeca, didaci i bake pripadaju samo jednoj skupinskoj slici od mnogih koje se dinamično redaju. Glagoli poput: razlivaju se, kuljati, skravati, plašiti, kidati, rasipati, postupno se pretvaraju u čistu muziku: konji zoblju, kisnu i tamburica bugari u mraku. Ovo je pjesma naglašenog trenutka. Ona doživljaj stvarnosti pretvara u glazbu, glazbu slike i glazbu sjećanja, u ono nešto što jeste i nije otuđenje. Stvarnost i pjesnički doživljaj dobili su muzikalizirani ob-

lik, a imenice i glagoli postali su sredstvo te muzikalizacije.

Tako je Kovačićev pjevanje označilo pjesnika kao ele-
gičnog kroničara ljepote u trajanju, pisca tragača za kon-
tinuitetom stare i nove slavonske plime u hrvatskoj knji-
ževnosti. Svi njegovi tekstovi i sve pjesme, potvrđivat će
Valeryjevu »duboku notu postojanja«, samo što će nagla-
šavanje drevnog u tišini ići ivicom diskretnog prešućivanja
potencijalne strasti, o čemu pjeva u antologiskoj pjesmi:

Vladimir Kovačić, portret akad. slikara Miljenka Stančića

LJUBAV JE UŠLA U KUĆU

Ljubav je ušla u kuću.
Žaluzine
odmah se sklopile velike zelene oči.
Sjene u sobama
rasplakale se od ganača.
Grlica je zagugutala u kavezu.
Fotografije su požutjele od zavisti.
U klaviru čula se žica.
Fikusi su zadrhiali
kao vrbe dolje na potoku.

Ljubav je ušla u kuću.
Kuća je čudna.
Iz kuće su iznijeli
sve sadanje i buduće mrtvace.
Sve čudnija je kuća, u ljubavi.
Školjka više ne šumi tišinu, već radost.
Kuća je u čudu. Sve je rumenija.
Čaše u vitrinama zvone i čekaju vino.
Meka je kuća. Na svim je stvarima mahovina.

Zavjese na prozorima
jedra su. Nadimlju se.
Meka je kuća. Kuća je baršunasta kutija.
Dragulj je u njoj. Dragulj.

Ljubav je ušla u kuću.
Zrcala liju nemir, slike i sjene.
Peći su dobroćudni medvjedi. Mumljaju.
Smiju se sadržaji u svim knjigama.
Srca tuku. Jako. Satovi biju.
Sagovi
od dragosti gutaju svaki korak
(kao djeca slatkische.)
Jablani pred kućom šume u groznici vjetra.
Otputovati
Kuća je brod. Vješa šarene zastave.
Otputovati! Otputovati!

Sjetio se pjesnik i svojih davnih pohoda slavonskoj šumi, sjetio se srebrne Save iz dana djetinjstva i u najtežim danima rata osjetio jedan neprenosiv krik u sebi. Njegov intimni prijatelj majstor kipar akademik Vanja Radauš ostavio nam je iz tih dana svoje mape grafike i posebno TIFUSARE. Kovačić, iako nije napisao mnogo pjesama s tematikom rata, dao je sigurno u onom svom malom izboru jednu od najljepših pjesama NA ZVEČEVU.

Moralna egzistencija Čovjeka ispričana jednim pohodom hrasticima i bukviku Papuka. Lapidarnom ekspresijom, upućen je poziv putniku, namjerniku.

Ovdje su šume spomenici. Ovdje u prostranom kremnom žilju počiva vrijeme prošlo i vrijeme sadашnje. Težina i gordost ovih stihova zatvorena je u peizaž, u taj je peizaž nerazdvojeno vezan s ponosom i slobodom!

Mentalitet i sustav ove pjesme i integralno su utkani u okosnicu čitavog jednog ratničkog zbivanja. Riječi su naglašenije, nosioci određene semantičke vrijednosti, ali i funkcionalnosti koja je stilozorno opterećena posebnom svrhom poruke: »putniče, stani!« U atmosferi koja slijekito podsjeća na kravu ovčje krvno, ovdje slavonska zemlja prvi puta sluša svoje kameni srce Papuka. Planina je mrka, suprotstavljena bistriini gorskog potoka, a iznad svega, teče i šumi vrijeme. Na čas kao da će se pojavit Katančićevi pastiri sa svojim ilirskim frulama. I lišće stoljetnih hrastova kao da je na čas zašutjelo.

U pjesmi je poetizacija naglašena i isturena riječima koje su i same osnova ritmičke strukture. Tako se sve doima kao arhaična poruka koju treba poslušati. Naglašene riječi: srce, šume, žilje, spomenici i grobovi prate pridjevi: gorski i mrki. Aktivnost je naglašena rubno glagolima: sluša, teče i šumi, sluti i šuti, i glagolima stati i gledati, da bi ovaj posljednji dobio i etičku vidljivost, »jer mrtvi nas gledaju kroz pukotine grobova«.

NA ZVEČEVU

Krvavo nebo, ovčje razdrto krvno.

Zemlja sluša:
bije kamoно srce
Papuka mrkog
kroz prsa obrasla šumama,
a potok gorski
teče i šumi kroz kremeno prastaro žilje:
vedra modrina
sluti pastirske frule
a hrašće šuti
i čuva gniazda starih junačkih pjesama.

Putniče, stani!
Zvečivo tu je. Šume su spomenici.
I mrtvi nas gledaju
kroz pukotine grobova.

SLAVONSKA je idealan primjer jedanaesteračkog katrena. Bogata je smirenim slikama tamnog, koje se ubzbiano na kraju pjesme pretvara u pokret krošnji: I šuma šumi. Šumi šumor grana, na orguljama zelenima bruji...

Kovačićeve pjesme tišine najednom zvone zvukom stara srebra u spomen žrtvi za slobodu. Pjesnik nigdje ne spominje tu riječ, a ipak je ona čaroban izvor.

U pjesmi je rečena ravan, kada se naglo uranja u tminu u kasna predvečerja. Tek katkad, taman, tih glas »pali staru vatru« zavičaja. Atribut »taman« se nekoliko puta javlja u pjesmi: taman ko kora hrasta, taman ko grlo prvog ptičjeg krika, taman ko krv, u tamnoj šumi moga zavičaja. Uvijek taj pridjev znači nešto isto i nešto drugačije. Podsvijest nameće riječ »taman«, jer njom se odjednom obogilo vrijeme-nevrijeme, ona se nameće u svim svojim varijantama i značenjima, zbg tog je i sva pjesma iznikla iz zvukova te riječi. Ona se nameće akcenastim cijelinama kao odlučan rez. Taman i tišine. Tišine nastanjene u jablanovima i šumama, tišine, koje pohode drumove noću, tišine koje se uvlače u sve otvore, koje se horizontalno rastvaraju nad rijekom i blješte u mjesecini.

A rat su bili krici i krv.
Rijeka tišine imala je kamene obale.
Ali sada je noć opet topla. I šumori granje.

Iza svake bitke bilo je sve više osvetnika. Oni, kao i tišina nisu zaboravili mrtve...

SLAVONSKA

U noći katkad tih glas se javi
ko čurlik gadj slavonskog pastira,
taman ko kora hrasta, koju dira
sjekire zvez u prvoj šumskoj stravi.

A ipak mirno, kao rijeka teče
i kupa mlade zvjezde kraj vrbika;
taman ko grlo prvog ptičjeg krika
nad trskom šaša, kada pada veče.

Staro je srebro. Glas taj, prepun sjaja,
blista kao puni mjesec u bunaru;
ko krv je taman, pali vatru staru
u tamnoj šumi moga zavičaja.

I šuma šumi. Šumi šumor grana,
na orguljama zelenima bruji
pjesme o borbi, velikoj oluci,
u spomen žrtvi palih partizana.

Slojevi iskustva i godine, zatvorit će tri kruga poezije: prvi, koji se zatvara oko 1932., drugi krug, koji traje do 1945., a treći, koji ostaje nedovršen smrću. U toj je lirici melankolija ravnice iskazana širinama prostora drumova, oranica, oranica i šuma. Pjesnik totalnih horizontala će na trenutak tražiti oslonac u jedinim vertikalama ravnice, a to su za njega deram, jablanovi i kukuruzi.

»Čežnja«, je, o tom pjeva u istoimenoj pjesmi, tvořivina ljubavi ali i beziglednosti lažna nada, prijatna, ali nedokućiva, najednom sve je pustolovina: »Sve su čežnje glazba čekanja«. Žena će u ovoj lirici postati ne samo »fantom«, već određeni filozofski simbol. (»Na dnu moga bola šute žene«), pjevat će poput mnogih starih i mlađih slavonskih pjesnika.

Pjevao je kao pravi učenik klasične gimnazije u okvirima koji su bili i nedostaci, npr. u arhitekturi pjesme u »ZACEĆU« (1927), pa bilo je i šokačke deklarativnosti, npr. u pjesmi »IZ PROVINCIJE«. Propusti su nastajali iz lakoće kojom je gradio svoje katrene i tercine, a bilo ih je i u ponavljanju teme. Zapamćeni krajolik samo je ruho za fini podtekst prolaznosti. Zavičaj nije opjevan samo radi zavičaja, već kao izraz socijalnog revolta (npr. »VEĆERNJA PESMA«) ili kao adekvatno ruho čežnje. Zavičaj zato ne ograničava pjesnika, već ga tumačeci otvara. Poetska intonacija »SAVO VODO, POZDRAVI MI DRAGOG«, pa »JAŠI BABA DORATA«, »DRMA MI SE ŠUBARA I CVIĆE« i druge pjesme iz ciklusa »ŠOKAČKIH VARIJACIJA« nose fino distanciranje prema kontekstu varijacije. Tako se prepliće jedna pseudoidila mladosti s ritmom bećara sa stihovima: »To je bilo. Sve to više nije. Pod šubarom sada venu oči...«.

Na dva stiha popularne narodne pjesme Kovačić razvija slobodnim stihom svoje nove šokačke varijacije. Tako na primjer na stihove bećarca, koji su istovremeno i naslov pjesme »DRMA MI SE ŠUBARA I CVIĆE«, nadovezuje svoje stihove, ponajviše sjetne i melankolične. Nasuprot osuščanoj beskrajnoj ravni djetinjstva, ovde se tek naslučuje šum prošlih dana. Dermama, više u dalekoj viziji no u stvarnosti, ostaje da dižu svoja vita kopila uz civil tuge starinskih bunara. Nasuprot jučerašnjoj vitalnosti i obijesti, koje naročito kulminira u podvikuljama u kolu — sledi jedne sasvim suprotne melankolične konstatacije: »To je bilo. Sve to više nije...«

DRMA MI SE ŠUBARA I CVIĆE...

Drma mi se šubara i cviće,
što me moja mila zakitila...

To je bilo. Sve to više nije.
Pod šubarom sada venu oči,
u prsim bol sad srce kljuje,
u susama gasnu strasne noći...

Gdje je cvijeće. Tko me kiti sada?...
Tuga mrka rosi po sokaku,
i ne čeka drage u vajatu:
to je bilo, sve to više nije...

To je bilo. Sve to više nije...
Drugi sada moju dragu ljubi,
dragu ljubi pa se meni smije.

Citat ciklus »ŠOKAČKIH VARIJACIJA« oproštaj je pjesnikov s jednom Slavonijom, koje više nema, Slavonijom njegove mladosti, koja se više neće i ne može vratiti. Oko njega ostale su samo sjene jednog bivšeg svijeta, ostale su mrtve staze i »u srcu praporci (više) ne zveće«. U većini tih stihova žive unutrašnje suze bez obzira na prividnu raznovrsnost tema i motiva. Prva verzija ovih pjesama nastala je između 1933. i 1936. s izuzetkom »SAVO VODO...«, koja je nastala 1943. i pomalo humoristične »JAŠI BABA DORATA« iz 1952. Vrativši se šezdesetih godina dotjerivanju ovih stihova, kao da je pronalazio izgovorni izraz koji započinje Kozarčevim i Kovačićevim djeđovima stare Slavonije, a završava čarobnim pričama o mrtvima snašama, oblacima i davno upecanim ribama na Virovima:

DJEDOVA ĐERMA

Vladimiru Tucakoviću

Pametan je bio đed.

Stuban je od hrasta livadnjaka
iz Starčevice,
a đed ga je tesao za novu đermu
i mirno pušio lulu:
»Eee, — to je stuban!«

Ljudi i blago,
patke i guske
zavolješe djedovu đermu.
Krave bi od dragosti zamukle,
ovce zablejale,
a konji strastveno izzali.
Počasnu strazu
držali purani,
a crveni pijetao
okolo ganjao kokice.

Pametan je bio đed.

Na Ivanđdan
mlade su snaše vješale vijence
na đedovu đermu,
a grlice i golubovi
na vagi iz Slavira
(a kabao na šipki iz Gradine)

ili su gugut
iz baršuna preslatke ljubavi.

Kad je sjekao hrast,
šuma je šumjela,
olujno bijesna na djedovu sjekiru.
a sad je tiba,
izgrižena sušom,
spržena žeravom sunca
i svako stablo
zavidi djedovu stubnju.

Mrtve snaše
u ponoći mladoga mjeseca
rubinu nose na djedovu dermu
i peru je, peru
cuzama mrtvih oblaka,
a mrtve ribe,
upecane na Virovima,
čude se, čude.

Vraćajući se na stihove popularnog napjeva »SAD MOJ DIKA U SUMI KOD...« pokušao je pjesnik proširiti sliku nužne djevojačke nade, koja nije samo očekivanje da se opet čuje vesela pjesma stare »Slavonije«, već i pretvaranje dugih sati čekanja u još jedan plamen. Gore tako dvije vatre: jedna koju je zapalio dika u šumi i druga vatra nade i iščekivanja, nužnije, jer se na njoj neće ogrijati samo ruke, već i srce:

»SAD MOJ DIKA ...«

Sad moj dika u šumi kod svinja
zapalio vatru od jasinja ...

A ja sama, ja sam jedna sama.
Kudjelju mi predu prsti bijeli.
Cvrči cvrčak.
Sobom pršti tama.

Oko kuće dudovi su stari.
Tužna čekam. Treća jesen ide.
Čemer peče. Oči tugu vide.
Gdje je dika?
Da li za me mari?! ...

Moj je dika u šumi, kod svinja.
Jasen siječe. (Možda misli na me).
Vatra gori, pa na vjetru tinja.
Možda mu je srce puno tame.
Možda srcem
tuga mu praminja.

Dukati su prodani u gradu.
Siromaštvo već na vrata kuca.
Dan za danom žanje moju nadu.
Na dnu srca
očaj već paluca.

Ne čuje se moja pjesma stara.
Godine su teške, slabog roda.
Kad ču poći
s dikom do oltara? ...

Moj je dika u šumi, kod svinja.
Vatra gori. Možda misli na me.
Možda srcem tuga mu praminja.

Idu sati. Ljubav srce pati.
Uz vatru je dika u samoći.
Da je meni
onoj vatri doći —
i kod nje se malo ogrijati
i moje se dike nagledati ...

Kovačićeva »proročka grmljavina i dječja slikovnica uvezane su u iste korice«. Neprekidno vraćanje na odmorista i mesta sastanka tražio je kao nužnost života. Iz nemirnog života često je odlazio pjesmom u san djetinjstva:

SVJETLUCAJU USPOMENE

Svjjetlucaju uspomene:
jantar na suncu,
plameči nad močvarama,
trule bukve u šumama,
prosječeni brezici,
umorna vesla na obali,
srce na kori od topole,
šišmiši u tornjevima djetinjstva
i pod staklom
priobdeni leptiri mrtvih proljeća.

U sjeni spektra, pod staklom
požutjele mirte u kutijama,
uvojak kose,
srebrne dječje igračke bez praporaca,
knjige bez naslova i završetka,
medaljoni bez ljubavi,
violine bez žica,
trube bez trubača,
fotografije mrtvaca
i pisma, beskrjana pisma.

Jantarski svjetluca
balzam mrtvih pužića,
korali u posljednjim mrežama,
dragulji bez prstenja,
prstenje bez ruku,
očale bez očiju,
platna bez veziva,
utuljena kandila bez oltara,
obelisci na grobljima,
svjetionici bez svjetla
i jedra bez mora
i majstrala.

A dijete se smije.
Svjjetlucaju uspomene,
na posljednjim, trulim ivicama
i lubanje su
na lopati grobara,
A dijete se smije.

Pjesma »SAMOUBOJICE« pjeva o završnim sivinama kada bez snova »slobodni od sviju čari započinju svoje kreiranje bez druge obale, bez mosta alejom uspomena, u polutami, jer svi su svjetionici u mraku — svaki njihov korak je traganje za rijekom, na kojoj hoće da sruše most u bivša sretanja«.

Onda su riječi »šišmiši oko tornja saznanja« kao u »MALOJ SMRTI«, dok »jantarski svjetluca balzam mrtvih pužića i metalno venu srebrenе igračke soneta. To je taj Kovačićev završeni krug rekvizitizma davnih dana.

Vidjeli su ga kao písca koji ne osvaja već koji izgrajuđe na osvojenim područjima. Kovačić je jedan od onih, koji na tim prostranstvima kodizu spomenike svoje poezije. Njegov pjesnički grad, na raskršćima dvije-tri magistrale hrvatske i evropske poezije ovog vijeka, nudi putniku melankoličnu ljepotu svojih često čudljivih perspektyva:

ZALJUBLJENI MLADIĆI

Radosni, a ipak nevesela lica
po noćima govore, a šute po danima;
oni ne gledaju, ne vide let ptica,
jer ptice su u njima samima.

Ne gledaju breze, jer one u njima šume,
a idu bez šuma prema šumama;
govore tiho: »Ljubav ulazi u me«
i kukavice su, koji se smiju bunama.

Po noći traže dane, a noći po danu
i jedini smiju prstom tišine dirati;
ko škrtač zlato pred drugima čuvaju ranu,
a svaku kap krvlji znaju brižljivo skrivati.

A kad je sve mirno, čuju korake,
utjeha male mogu da pronađu svuda
i vrlo pažljivo gledaju oblake:
nisu čudaci, a ipak poznaju čuda.

Bez samostana oni su samostanci
i pustinjaci u dolinama;
sve znance odsad susreću kao stranci
a sadašnjost traže u daljinama.

Osluškuju u sebi violine
i ne priznaju svoja stradanja;
u dolinama traže gorde visine
i njihovi su usponi padanja.

Ne priznaju ništa, jer su sami priznanje
i boje se da pogled mogao bi odati
i prave od svojih laži šareno tkanje,
a najmanju nadu znadu oglodati.

A kad ljubav iz daljine vide
zastanu, pa s ceste silaze;
sami pred svojim srcem se stide
i u patnji cestu zaobilaze.

Zbirka pjesama »JANTAR NA SUNCU« trebala je biti
vraćanje duga pjesniku, a vinkovačko izdanje »ŠOKAČKIH
VARIJACIJA« ispravak propusta prvog izdanja.

Prošlost je pjesnik smatrao više radionicom nego riznicom. Stara Šokadija je dobila pravu knjigu.

Poetiku instrukcije učio je na klasici. Modernu liriku
na izvorima svoga vremena. Malo je pjesnika u našoj književnosti, koji su bizarni cvjet znanja i pjesničkog iskustva
stalno imali na svom stolu poput Kovačića.

Pjesnik je imao plemenito srce. Pjevao je o radnicima,
o bolesnima i siromašnima, o onima što ih obogaljile
ravni, o onima koji su ostali žedni pravde, onima koji trpe
zbog hipokrizije i moći novca i vlasti.

Njegov uži zavičaj ostao je njegova moralna postojbina.
Svoj je pjesnički rad dopunjavao kritikom i eseistikom,
prevodilačkim radom i kazališnim bavljenjem.

Svoje vrline i svoje znanje nije isticao, mane nije krio.
Svoju privrženost životu tumaćio je ponekad i humoristički,
poput pjesničkog korespondiranja sa prof. Klaićem, kada su zajedno radili u »Zori«. Tada su pjesnik, sklon kapljici i književni kritičar sklon srijemsko-slavonskim kulinarskim
specijalitetima ispjivali humorističke stihove koji slijede.
Prvo je Vladimir Kovačić ispjевao svoju poslanicu-rugalicu:

Zato što si tako debo,
nećeš, druže, doć u nebo,
tko bi tebi dao krila
od hiljadu konjskih sila.
Zato što si debo tako,
ti ćeš, dragi, doć u pakto,
pržit će te žar i žarak,
pa ćeš postat — golem čvarak.

ali mu ni Klaić nije ostao dužan:

Poznato je da poeta
za »izdašnom« gradom lijeta,
netko pjeva mladoj curi,
a krilatoj Krklec uri.

Marijan Šefić pjeva Pruzi,
Tadija za selom suzi,
Dobriša je mitraljezac,
a Nikola kristotvorac.

A ti, Vlado, pjesmu neku
ispjevao mome špeku.
Ali što ču, to su mali
moji zubi natucali!

Tek me tužne misli jure
što ko vinsko nisam bure
jer da takav jesam s polja,
pjesma bi ti bila bolja.

I tako smo na kraju jedne minijature slike koju smo
pokušali izreći o pjesniku Vladimиру Kovačiću. I on je svojim
životom i djelom potvrdio poznatu misao kako je pjesnik
oduvijek onaj koji u drugima liječi bolest od koje sam umire. Svojim je djelom potvrdio ljepotu pučkosti hrvatske
štokavštine, izravnim očitovanjem osobito u zbirci »ŠOKAČKE VARIJACIJE«. Pjesnikova frustriranost vremenski i prosto
izgubljenim zavičajem samo je potvrđivala u kojoj je mjeri on kao poklonik stare Slavonije, ali i poklonik
Mozarta, Cimarose, Shakespearea, Stendala, Omere Kajama i kineske poezije — kako je on Vladimir Kovačić i sam
potvrdio bogatstvo srca, koje se ne prodaje ni ne kupuje,
nega poklanja.

Nije ni slatio da će Ovidijeve stihove: »kako uvijek
čeznemo za onim što je zabranjeno i kako uvijek želimo
ono što nam se uskrćuje« — kako će te stihove, naučeno
u staroj vinkovačkoj klasičnoj gimnaziji, morati zajedno sa Horacijevim stihovima o zadaći pjesništva, potvrđivati cijelog života. Na tom putu fizičke odrednice bile su stara
gimnazija, Dirov briješ, Bosut, stari vinkovački spomenici,
groblje Marije Magdalene, pa jablani do Rokovaca i Ivan-
kova...

Takve su odrednice u književnom smislu prožimane že-
ljom za putovanjima, pri čemu je najistaknutije mjesto odi-
grao Pariz, odnosno francuska književnost i ruski val Kovačićeva vremena (Jesenjin, Ahmatova, Gipiusova, Paster-
nak i dr.). Bio je tu naravno i Chopin kao stalna Kovačićeva ljubav prema glazbi, a onda naš Mediteran i naš
i naš teatar (Duišin i dr.). Kovačićeve emotivne i poetske
predikacije utvrđene su još davno prije II. svjetskog rata.

Ostala je samo igra strukture i melankolije. Pri tome
nikada iz njegova rječnika nije isčezla muzika jeseni.

Napisao je još davno pod pseudonimom kao Vladimir
Marinko, da su danas pjesnici čuđenje, zato, što na zemlji
ima toliko bola, a oni čeznu za ljepotama.

Dvadeset godina poslije pjesnikove smrti još uvijek nje-
govi stihovi šume kao slap i tamburica bugari u mraku.

Doprinos Mijata Stojanovića

razvoju hrvatske etnografije

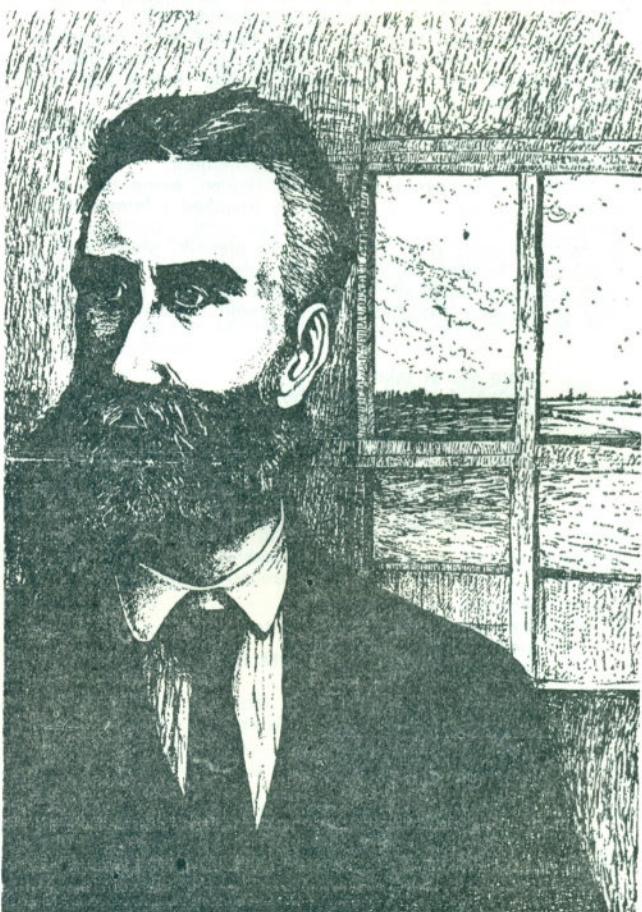
PIŠE: PROF. MARKO LANDEKA

Mijat Stojanović rođen je 26. rujna 1818. godine u Babinoj Gredi, koja je u sklopu Vojne krajine pripadala Šestoj kompaniji Brodske graničarske regimente. U desetoj je godini pošao u školu, a već u četrnaestoj godini (u veljači 1832. godine) postaje učitelj u Slav. Šamcu. Nedozrelo dječak odjednom postaje društveno odgovoran čovjek, ulazi u krug kulturnih ljudi, ali i postaje svjetsan odgovornosti koju je primio. On sam piše da je 1833. godine (dakle u petnaestoj godini života) počeo "... zapisivati fraze, izraze, poslovice, pjesme...¹⁾" 1835. godine premješten je u Vel. Kopanicu za pomoćnika trivijalne škole gdje ostaje dvije godine, a od svibnja 1837. do travnja 1838. godine učiteljuje u Brodu na Savi. Boravak u Brodu dobrodošao je Stojanoviću jer je ovdje upoznao Ignjata Alojzija Brlića,²⁾ i u bogatoj Brlićevoj biblioteci Stojanović je proširio svoju nepotpunu naobrazbu i stekao značajna životna iskustva. Sam I. A. Brlić pomogao je Stojanoviću sistematizirati njegovu prvu knjigu »Uprave za dobro i krije postno vladanje i nje koje poslovice za mladež« (Osijek 1844. g.). Poslije jedno-

godišnjeg boravka u Brodu, Stojanović kratko učiteljuje u Vel. Kopanici, Otoku (kod Vinkovaca), u Županji i u svibnju 1839. vraća se opet u Vel. Kopanicu gdje ostaje do travnja 1844. godine, a zatim odlazi u rodnu Babinu Gredu gdje ostaje do 1850. godine. U Babinoj Gredi Stojanović se počinje šire zanimati za zbivanja u Hrvatskoj i postaje aktivan sudionik tih zbivanja. 1848. godine bio je izabran za delegata u hrvatski Sabor kao predstavnik brodske regimente. U travnju 1850. godine premješten je u Srijemske Karlovce za učitelja u glavnjoj školi, a godinu dana kasnije u Sr. Mirovici položio je ispit za nadučitelja. Mijat Stojanović je već sada bio poznata i priznata ličnost u hrvatskom kulturnom životu. Njegovi su radovi tiskani u svim tadašnjim značajnijim listovima od Temišvara do Zagreba, suradnik je Bogoslava Šuleka, Ivana Trnskog, Vatroslava Jagića, Kukuljevićeva »Arhiva za povjestnicu jugoslavensku«, a Stojanovićeve su knjige dodjeljivane kao nagrada najboljim učenicima.³⁾ U to je vrijeme puno putovao i zapisivao svoja začitanja a mnoga i objavio po raznim listovima. Od 1858. do 1871. Stojanović radi kao nadučitelj u Zemunu. Zemunsko je razdoblje također stvaralački plodno. On nastoji sistematizirati prikupljeni materijal i objaviti rezultate svoga rada, ali ga vlasti opet premješta za školskog nadzornika u Karlovac, a zatim je premješten u Ogulin (1873.) i Gospic (1874.), da bi napokon 1877. godine otisao u zasluzenu mirovinu i nastanjuje se u Zagrebu. U siječnju 1878. godine

imenovan je za knjižničara još neutemeljene knjižnice Hrvatskog pedagoško-književnog zborna pa je utemeljio knjižnicu ove institucije. 31. prosinca 1879. godine imenovan je za predsjednika Zborna na sjednici kojoj je prisustvovao i August Šenoa. Mijat Stojanović umro je 18. rujna 1881. u Zagrebu.

Kulturalni rad Mijata Stojanovića bio je raznolik i nije bio ograničen na jedno područje, ali se unatoč tome može svetsit pod zajedničkim nazivnikom: zanimanje za narodno stvara-

1) Mijat Stojanović: »S gode i nes gode moga života», rkp. u Arhivu Hrvatskog školskog muzeja u Zagrebu, str. 134. (U daljnjem tekstu samo »S gode ...»).

2) Ignjat Alojzije Brlić (1795–1855) rođen je u Slav. Brodu. Bavio se književnošću i trgovinom. 1833. godine tiskao je u Budimbu »Grammatik der illyrischen Sprache« (doživjela je još dva izdanja 1842. i 1850. u Zagrebu). Od 1836–1855. izдавao je »Ilirska kalendara«. Preveo je »Kraljevdvorski rukopis« (Prag 1852.). Vrlo su zanimljiva njegova pisma sinu Andriji T. Brliću (objavljena 1942.). Najveći dio njegovih rukopisa čuva se u arhivu obitelji Brlić u Slav. Brodu.

3) Kao nagrada dodjeljivane su knjige: »Slike iz života slavonskoga naroda i iz prirode« (Zemun 1857.) i »Cvjetići s polja pobožnoga razmišljavanja i nje koje poslovice za mladež« (Zemun 1857.).

Portret Mijata Stojanovića nacrtao Drago Mandekić

laštvo i prosvjećivanje naroda. Najznačajniji je njegov pedagoški rad, jer je pedagoški radnik bio od svoje četrnaest godine pa do smrti, i u povijesti hrvatske pedagogije nje-govo je mjesto među najznačajnijim pedagoškim radnicima, u plejadi imena kao što su Ivan Filipović, Davorin Trstenjak, Josip Kirin, Josip Klobučar i mnogi drugi.

Značajan je i njegov publicistički rad. Političku publicistiku Stojanović je počeo pisati revolucionarne 1848. godine pišući za »Slavenski jug« i Gajeve »Novine« o političkim zbivanjima u Babinoj Gredi. Ovo područje Stojanovićeva rada nije istraženo i svakako bi mu trebalo posvetiti više pozornosti, jer je Stojanović sudionik početaka hrvatske publicistike i suvremenik prvih hrvatskih publicista u svremenom smislu riječi, kakvi su bili barun Dragojlo Kušlan, Eduard Urbančić, Nikola Krastić, Josip Praus i drugi.

Književno djelovanje Mijata Stojanovića značajno je jedino utoliko što on svojim književnim pokušajima ispunjava literarnu prazninu koja se javlja 50-ih godina XIX stoljeća u hrvatskoj književnosti u vrijeme Bachova apsolutizma. Stojanović je u Gajevoj »Danici« objavljivao rodoljubne pjesme, ali ni u njima nema jačega umjetničkog zamaha pa one ostaju na razini tadašnjeg prigodničarstva.

Krunoslav Tkalac prvi je upozorio na Stojanovićeve etnografske zapise⁴⁾ i na njegovu ulogu u razvoju hrvatske etnografije. Etnografski zapisi Mijata Stojanovića tiskani su po raznim listovima onoga vremena i trebalo bi ih skupiti u jednu cjelinu ili barem sačiniti jedan dobar bibliografski pregled tih radova.⁵⁾ Tkalac samu navodi da je Stojanović »... skupio mnogo pučkih običaja, koji su 1852. godine tiskani u »Arhivu«, a 28 godina kasnije u djelu »Slike iz života hrv. nar. po Slavoniji i Sriemu«.⁶⁾ Ovdje je Tkalac ispušto izvida da je Stojanović prije navedene knjige tiskao 1857. godine u Zemunu knjigu »Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i iz prirode s dodatkom: slavonske pučke sigre«.

Još prije Mijata Stojanovića tiskao je Luka Ilić Oriovčanin knjigu »Narodni slavonski običaji« (Zagreb 1846), koja je »... s prilično obavještenim za svoje doba usporedbama naših običaja s onima drugih naroda te, što je najvažnije, kao prvi sustavan raznolik i sadržajem bogat opis običaja u nas, bila je Ilićeva knjiga važan korak prema uspostavljanju naše etnologije i folkloristike.⁷⁾ Ilićeva knjiga opisuje godišnje i obiteljske običaje, a uz opise navedeno je mnoštvo »... tekstova, narodnih pjesama, pripovijedaka, predaja, napitnica, zdravica, čestitki sve povezano s odgovarajućim prigodama u životu.⁸⁾ Dakle, kod Ilića možemo tražiti začetke etnografskih zapisa u XIX stoljeću. Direktni nastavak Ilićeva rada na području etnografije je spomenuta knjiga Mijata Stojanovića »Slike iz domaćeg života...« tiskana jedanaest godina kasnije. Stojanovićeva knjiga svojim etnografskim sadržajem uz male, za Stojanovića tipične, lirske uvodne digresije, vjerojatno je prva etnografska knjiga u Hrvata u XIX stoljeću.

U »Povijesti hrvatske književnosti«, knjiga I., koja obrađuje usmeni i pučku književnost, ova Stojanovićeva knjiga nije ni spomenuta, kao što nije spomenut ni Stojanovićev rad u cijelini i njegove zasluge za sačuvanje narodne baštine u Hrvata, a ista knjiga spominje neka djela koja su i dan-danas u rukopisu (dakle teže dostupna široj javnosti).

Stojanović je svoju knjigu podijelio na dva dijela s dodatkom: »pučke sigre«. Prvi dio naslovio je »Slike iz domaćeg života našega slavonskog naroda«. U tom dijelu opisuje svakodnevni život slavonskoga seljaka: poljske i kućne radove, kuću i pojedine njezine prostorije itd. Već sami naslovi: »Žeteoci«, »Kosci«, »Dom« itd. govore što autor opisuje. Opisi su kratki i sažeti, a Stojanović pri opisivanju koristi pučku terminologiju dajući uvijek u zagradi i književni naziv termina, kao npr. »... bielimi puceti (dugmeti),

4) Krunoslav Tkalac: »Školstvo Slavonije u 18. i 19. st.« Županja 1973., vlastita naklada.

5) Cjelovitu bibliografiju Stojanovićevih radova objavio je Dionizije Švagel u »Godišnjaku br. 7, Vinkovci 1970.

6) K. Tkalac, op. c. str. 98.

7) Povijest hrvatske književnosti, knjiga I., Liber-Mladost, Zagreb, 1978. str. 304.

8) op. c. str. 305.

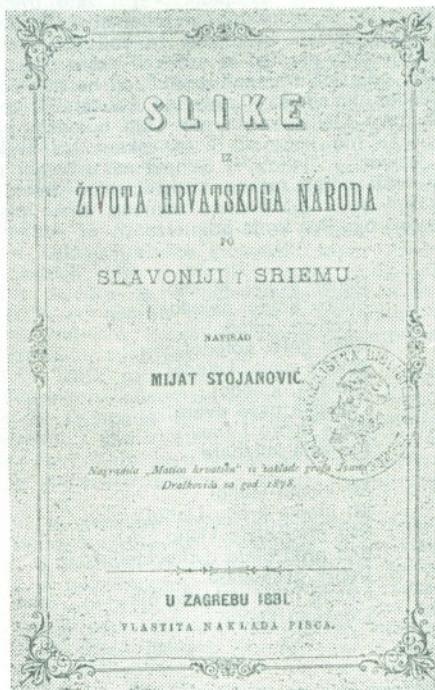
a kadsto i remen (kaiš)..., »... s koje prudiće (šljunčić) baca...«, »... svoju kuljicu (nožić)...«, »... priroda u odgodnjem (svečanom) ruhu ...« itd. Zanimljivo je napomenuti da je jedan takav Stojanovićev tekst ušao i u školski udžbenik. U »Čitanci za seoske opetovnici« (nema godine tiskanja, ali je svakako tiskana poslije 1891. godine, dakle nakon Stojanovićeve smrti) u dijelu čitanke: Štiva gospodarska. Poljske plodnine i poljski radovi, nalazimo tekst Mijata Stojanovića »Moba«. Možemo reći da je Stojanović svojevremeno bio i »antologički« pisac, jer je i jedna Stojanovićeva pjesma tiskana u školskim čitankama.

Dругi dio knjige nosi naslov: »Slike iz prirode (naravi)«. U ovom dijelu Stojanović opisuje dijelove dana, prirodne pojave i pojedine krajeve. Evo nekih naslova: »Jutro«, »Podne«, »Sunce«, »Mjesec«, »Munja i grom« itd.

Dodatak knjiza »pučke sigre« svakako je vrlo zanimljiv, jer je, koliko sam do sada mogao saznati, ovo naš prvi zapis i opis narodnih igara. Stojanović je opisao šesnaest igara: prstenak, žmirak, kličenje i kotačenje, lopata, pčela, titranje, kockanje, klipići, priskakivanje, bacanje, lJuljanje (cebanje), zob, širišapa, lončićak, skvočka, sugreb. Uz neke igre pjevane su pjesme, pa Stojanović na kraju opisa igre bilježi pjesmu koja je tom prigodom najčešće pjevana. Pjesme su zapisane uz igre širišapa i sugreb.

Stojanović je ovom knjigom, kako sam u predgovoru kaže, želio »... predstaviti cieli život našega slavonskoga naroda. Kako on živi i posluje, kako boravi u prirodi danke svoga života; kakva je vrla značaja, milokrvna srđa, vesele čudi u svojih nevinih zabavah uz svoje liepe pučke običaje...«⁹⁾ Mnogi radovi iz ove knjige objavljeni su ranije u listu »Neven«, koji je u vrijeme Bachova apsolutizma bio jedini list u Hrvatskoj, a čiji je stalni suradnik bio i Mijat Stojanović.

Malu dopunu ove knjige dao je Stojanović u djelu »Sbirka narodnih poslovnica, rieči i izrazih« (Zagreb 1866.) u odjeljku »Narodne fraze i nazivi kod pučkih sigara«. U ovom dodatku sam Stojanović naglašavao da se u knjizi »Slike iz domaćeg života slavonskoga naroda...« »... nalazi raztumačenje svih fraza i naziva, što se ovdje u ovih fraza kod pučkih sigara nalaze.¹⁰⁾ Dodatne fraze se na-

9) Mijat Stojanović: »Slike iz domaćeg života slavonskoga naroda I iz prirode s dodatkom: slavonske pučke sigre«, Zemun 1857.

10) M. Stojanović: »Sbirka narodnih poslovnica, rieči i izrazih«, Zagreb 1866., str. 256.

laze uz igre: prstenak, žmirak, kličenje i kotačenje, titranje, kockanje, klipići, širišapa. Uz igru titranje, u ovoj knjizi, zapisani su i podrugljivi stihovi:

Tjera plačko goveda
I babinu junicu;
Zakla baba junicu,
Dade plačku kapicu;
Ode plačko plačuć
I kapicu žvačuć!

Druga Stojanovićeva knjiga etnografskih zapisa »Slike iz života hrvatskoga naroda po Slavoniji i Srijemu« (Zagreb 1881.) svakako je nastavak već spomenute knjige (o čemu govor i sličnost naslova). Ova druga knjiga rezultat je skoro 50-godišnjega skupljačkog rada, pa je Tkalac dobro dijeljena u tri cjeline: »Obće slike«, »Slike pojedine« i »Pučki slavonsko-sriemske običaje«. Skoro dvije trećine knjige, koja ima 267 stranica i devet stranica predgovora, obrađuju narodne običaje. Čitava je knjiga vrlo zanimljiva i ne bi bila nezanimljiva ni današnjoj čitalačkoj publici. U prvom dijelu knjige nalaze se povijesne radnje o Slavoniji i Srijemu (mnogi su radovi već publicirani ranije). Drugi dio opisuje narodne običaje i dogodovštine koje je opisao sam autor redovito kroz fabulu, koja ima didaktičnu funkciju, a na kraju svake priče nalazi se pouka, bez organske povezanosti sa sadržajem. Treći dio knjige opisuje kako i sam naslov kaže, narodne običaje u Slavoniji i Srijemu. Svaka ko je, za ovaj pregled, najzanimljiviji ovaj treći dio. Na 54 stranice Stojanović je opisao ovih deset narodnih običaja: »kad poroda i kršćenja, običaji kod ženite, običaji kod kumovanja, običaji kod smrti i pogreba, običaji kod koleđivanja, običaji kod svetkovanja uskrsa, običaji pučki kod Ladovanja na Gjurgjevo, običaji kod kresa na Ivanje, što radi puk na dušni (mrtvi) dan, običaji na badnjak i božić«. Najviše prostora posvetio je običajima kod ženidbe i zabilježio dvadesetak prigodnih svatovskih usmenih pjesama. Pjesme su zabilježene i uz ostale običaje, koji se tako piše Stojanović u predgovoru knjige, počinju »... sad već posve gubiti u tudem mjesto ustupati...«¹²⁾ i zato treba da ih »... barem u knjigi sačuvamo za potomstvo«.¹³⁾ Zanimljive su pjesme kod običaja koledanja, za koji Stojanović piše: »Običaj koleđivanja prestao je sad već skoro posvuda, izim njekih selah, gdje još trideseti godinâ, ali ne momčad, nego ženska mlađež koleduje i zovu se koledi ili koledarke, drugdje ih zovu Ljelje, valjda zato, što u svojih pjesmah koledajući (idući od kuće do kuće) skoro iza svake rieci spominju 'koledo' i 'ljeljo'«.¹⁴⁾ Stihovi su u svojoj primitivnoj narativnosti odraz teškog svakodnevnog života i želja naroda, kakve su i inače naše usmene lirske pjesme, o čemu govore i ova dva knjiga primjera:

Danak svetu, koledo!
Sunce granu, koledo!
I obasja, koledo!
Naše gore, koledo!
Plodne njive, koledo!
I livade, koledo!
I obasja naše dvore,
Naše dvore i timare
I obasja koledare...

Mi idemo Ljeljo!
Mi idemo kralju Ljeljo!
Sad pred biele Ljeljo,
Sad pred biele dvore Ljeljo!
Dobra gospodara
Ladole mile oj Ljeljo oj!
I nosimo Ljeljo!

I nosimo kralju Ljeljo
Bielom dvoru Ljeljo
Bielom dvoru kralju Ljeljo!
Zdravlje i veselje...

Kratka dopuna i ove knjige nalazi se u već spomenutoj »Sbirki narodnih poslovicah, riečih i izrazah« u odjeljku »Njeke svatovske fraze«.

Ove dvije knjige uvrštavaju Mijata Stojanovića među pionire hrvatske etnografije i folkloristike, i bude li rad Mijata Stojanovića bolje osvijetljen, on će stati uz bok svojim poznatijim suvremenicima Ivanu Kukuljeviću, Ignjatu Alojziju Brliću, Luki Iliću Oriovčaninu, Ivanu Franji Jukiću i mnogim drugim. Na žalost za sada je Mijat Stojanović zaključana škrinja puna nepoznatog. »Spomenemo li da svi ti njegovi radovi obuhvaćaju više od 8000 pisanih i štampanih stranica, onda nas lik, energija, upornost i stvaralaštvo tog pučkog učitelja zadivljuje.«¹⁵⁾ Dodamo li ovome da je Stojanović, iako samouk, govorio njemački, češki, slovenski, staroslavenski, s lakoćom pisao u njemačkom jeziku,¹⁶⁾ a hrvatski jezik poznavao bolje negoli i jedan njegov suvremenik, slika o Mijatu Stojanoviću postaje još jasnija. Bio je poznat kao skupljač starina, »... imao je mnoge zasluge za Narodni dom i Narodni muzej, kojem je poklonio iz svoje numizmatičke zbirke više stotina zlatnih, srebrnih i bakrenih primjeraka novca.«¹⁷⁾

Koliko je rad Mijata Stojanovića anoniman i nepoznat čak i stručnjim krugovima iz područja etnologije i etnografije, govorii podatak da njegovo ime nije spomenuto ni u »Općoj enciklopediji« JLZ. Ne postavlja li to pred nas jedan veliki upitnik?

15) Dr. Mihajlo Ogrizović: »Iz povijesti borbe za narodnu školu«, Pedagoško književni zbor, Zagreb 1973, str. 78.

16) op. c., str. 78.

17) op. c., str. 78.

NADA RADIĆ

Majka

JOŠ JE DUGA SJENA DRVEĆA U RANU ZORU
I MOKRA TRAVA OD ROSE, A MAJKA,
MARAMOM STEGLA RUSE SVOJE KOSE
PO DVORIŠTU HITRO HODI;
SAD K' BUNARU I BISTROJ VODI
DA ŽEDNO NAPOJI BLAGO,
SAD S VJEDRICOM MLJEKA U NAŠOJ SOBI
DA GLADNE NAHRANI PTIČE;
A ONDA GLASNO KOMŠILUKU VIĆE —
DOBRO JUTRO!

DOBRO JUTRO, ŠAPČE JOJ SRCE MOJE,
A USNE NIJEMO ŠUTE,
NJEŽNOST JE MAJKA UTKALA U ME
I GLASNO NIŠTA NEĆU REĆI,
A RIJEKA LJUBAVI SIROKOM ZEMLJOM OVOM,
KUD MAJKA HITRO HODI, UVIEK ĆE
KA NJOJ TEĆI.

11) Krunoslav Tkalac, op. c. str. 107.

12) Mijat Stojanović: »Slike iz života hrvatskoga naroda po Slavoniji i Srijemu«, Zagreb 1881, str. VIII.

13) op. c. str. VIII

14) op. c. str. 243.

Umjetnici što su radili na katedrali

PIŠE: IVO SLAVIČEK

Pseudoromanička građevina, katedrala-bazilika u Đakovu, spomenik kulture i jedna od najljepših crkava u zemlji — nije vrijedna samo kao skladna građevina, nego i po umjetninama kojima je ukrašena u vrijeme gradnje. Stoga su i umjetnici koji su je oslikavali, ukrašavali kipovima, rezbarili i radili na ostalim njenim ukrasima više nego zaslужili da se s njima pobliže upozna i šira javnost.

Ono što je u unutrašnjosti crkve najuočljivije i najdobjmljivije, to su njene freske. I taj je posao, što je razumljivo, dugo trajao, tim prije što se moglo raditi samo u ljetnim mjesecima. Sve su freske, osim dvije o kojima će biti kasnije riječi, radila dva umjetnika, otac i sin, Aleksandar Maksimilijan Seitz i Ljudevit (Ludovic) Seitz. Sa starijim došao je u dodir biskup Strossmayer tražeći u Rimu slikare što će izvesti fresko-radove na ponutrici crkve. Aleksandar Seitz (rođen u listopadu 1811. u Münchenu) primio je narudžbu 1869. u Rimu, načinio kartone za 13 fresaka i kasnije sa njima došao u Đakovo da izradi freske.

Lodovico je rođen 11. VII 1844. u Rimu, kamo se poslije radova u Slavoniji i vratio. Od njihovih fresaka u Strossmayerovoj katedrali za najljepšu slovi »Krunidba Majke Božje« u glavnjoj apsidi. Mladi Seitz načinio je osim toga i crno-bijele lunete u poprečnim ladama ispod velikih fresaka (dvije prema vlastitim kartonima, četiri premo Overbeckovima). Oba Seitza za svoj golemi rad dobila su i doličnu svotu: isplaćeno im je 82.300 forinti nagrade.

Vrijedno je spomenuti da veze Seitzovih s našom zemljom nisu iscrpene tim radovima. Stariji je poslije rada u Đakovu otišao još u Sarajevo, a naslikao je i triptih »Isus, sv. Josip i sv. Juraj« što se nalazi u posjedu Moderne galerije Jugoslavenske akademije. Ljudevit Seitz je autor slike »Madona na prijestolju s dva anđela« koju je Strossmayer otkupio i poklonio je galeriji u Zagrebu. On je također radio u Sarajevu: radeći likove crkvenih otaca za Isusovačku crkvu. Aleksandar je umro 14. travnja 1884. u Rimu, a sin mu 11. rujna 1908. u Albanu.

Njihovim je radovima Strossmayer bio veoma zadovoljan, a zadovoljni su bili i drugi naručiocci njihovih radova (brojni od njih u Rimu, Loretu, Padovi, Trevisu i Freiburgu), ali su zadovoljni bili i umjetnici: i mogućnošću da rade na tako veličanstvenu objektu, a i nagradom za svoj posao. Sam je mladi Seitz rekao da su »kneževski nagrada«.

Rimski slikar Lodovico Ansiglioni izveo je dvije freske u glavnjoj ladi crkve: »Žrtva Abrahamova« i »Žrtva Noina iza potopa«. Obje je načinio po nacrtima svog učitelja Nicole Consonija. Po njegovim je nacrtima trebalo da radi i tri Overbeckove kompozicije, no kako je Ansiglioni znatno slabiji majstor od Seitzovih, to je i taj posao povjeren ocu i sinu Seitzu. To su freske u svim trima apsidama. Ansiglioni plaćen je za dvije freske sa 8.040 forinti.

Ornamentalno slikarstvo izveo je u crkvi Splićanin Josip Voltolini (1838—1892). Na njegov rad u velikoj su mjeri utjecale ideje samog biskupa. Osim što je izveo ornamentalno slikarsko djelo u skladu s freskama, on je i pozlatio oltar. Pomoćnici bili su mu Ivan Betizza

i Eduardo Petz. Potonji je radio i po drugim crkvama u Slavoniji. Voltolini plaćen je za svoj trud sa 37.159 forinti.

Gotovo sve kiparske radove u katedrali izveo je riječki kipar Vatroslav Donegani. Njega je Strossmayer našao u Rimu, u Zavodu sv. Jeronima, pa ga odanle 1867. poveo u Đakovo. Od te godine nadgleda gradnju i klesare, a sam posao izrade kipova i medaljona za glavni oltar počinje istom 1877. Prvo je počeo modelirati statue i medaljone za glavni oltar, pomto za ostale oltare (osim za onaj sv. Iliję). Na njegov rad uvelike je utjecao sam Strossmayer. Donegani je za izradu kipova i propovjedaonice nagrađen za 25.062 forinte.

Doneganijev kvalitet kao umjetnika dokazuju i njegova druga djela, među kojima su portreti biskupa Strossmayera i fra Grge Martića koji se nalaze u posjedu zagrebačke Moderne galerije JA. Donegani je umro u Osijeku, 3. srpnja 1899.

Njegove je modelle u kamenu oblikovao Tomo Vodička, rođen 1846. u Moravičanu (Moravska). Radio je uz Doneganija od 1877. do posvete katedrale. Izradio je i punktaciju za glavni bareljef iznad glavnih vrata. Njega je još kasnije (1885) biskup pozvao iz Beča da izradi bareljefe iznad portala. Vodička je izradio i rezbarije na biskupovu i kanoničkim sjedalima. Da učini sve što je naumio omela ga je smrt 23. veljače 1887.

Glavni oltar djelo je arhitekta Friedricha Schmidta, koji je projektirao i zgradu JAZU u Zagrebu. Rođen je u Frickenhofenu, 22. listopada 1825. a umro u Beču 23. siječnja 1891. Preuzeo je sav posao na katedrali poslije smrti arhitekta Roessnera i dovršio ga. Oltar koji je njegovo djelo visok je 15 m. Rađen je od kamena iz Marseillea, dok su ostali oltari od istarskog mramora.

Vodičkino je djelo nastavio i prema njegovim modelima u kamen uklesao slovenski kipar Alojzij Gangl (rod. 8. lipnja 1859. u Metliku, umro 2. listopada 1935. u Pragu). Njegov je reljef »Uskrsnuće« u đakovačkoj katedrali, a od ostalih djela valja spomenuti spomenik Valentinu Vodniku, Valvasorov spomenik i poprsje Frančeta Prešernera u Ljubljani.

Kip sv. Ilijе na oltaru desne apside modelirao je Georg Feuerstein, austrijski kipar, rod. 16. listopada 1840. a umro 26. listopada 1904. Njega je Strossmayer također upoznao u Rimu, naručio u njega tri kipa za oltar sv. Ilijе. Feuerstein je u gipsu to i modelirao, a u kamenu je naručene kipove isklesao bečki kipar Josef Philipp.

Možda je posebno važno napomenuti prinos našega kipara Ivana Rendića (27. VIII 1849. u Imotskom — 29. VI 1932. u Splitu), jer se on začudo ne nalazi u svim izvorima o umjetninama Strossmayerove katedrale. Izradio je dva reljefa Kristove muke: »Pilat pere ruke« i »Isus pada pod križem«, na dvjema lunetama katedrale. Ta su djela nastala između 1876. i 1880.

Klesarske ornamente izradili su Josip Plančić, rođeni Hvaranin (iz Starigrada), o kojem se veoma malo zna, pa čak ni gdje je kasnije živio i djelovao, ni gdje je umro, te Baumgarten koji je pak ostavio veoma slab trag u umjetnosti.

Najzad su obavljeni i mnogi stolarski poslovi također umjetničke vrijednosti. Radili su ih domaći sinovi: Ivan Tordinac i Dragutin Turković. Rezbarije su ra-

dene prema Schmidtovim nacrtima.

Time je završen pregled onih umjetnika koji su stvarali prije posvećenja katedrale. No popis ne bi bio potpun kad ne bismo nabrojali i neke umjetnike koji su radili kasnije. Tako su u požaru koji je uništio orgulje, oštetio dvije freske i razorio dio ornamentike, stradao djela ih je trebalo nanovo stvoriti. Za freske "Stvaranje Adama i Eve" i "Izgon Adamu i Eve iz raja" odabran je akad. slikar Izidor Molé iz Ljubljane. Kipar Rudolf Valdec (rod. 8. ožujka 1872. u Krapini, umro 1. veljače 1929. u Zagrebu) izradio je epitaf, nadgrobni reljef nad grobom velikog biskupa u kripti katedrale.

Najzad treba spomenuti i križni put u obje pobočne lađe crkve, kojem je svih 14 postaja izradio kipar Lujo Lozica iz Zagreba. Reljefi postaja izrađeni su 1968. godine (o stotoj obljetnici početka gradnje katedrale) u bijelom trogirskom kamenu.

LITERATURA:

"J. J. Strossmayer, biskup bosansko-dakovački i srijemski, god 1850—1900.", Đakovo, 1900.

R. Šverer: "Vodič kroz katedralu-baziliku u Đakovu", Đakovo, 1970.
Enciklopedija likovnih umjetnosti Leksikografskog zavoda Jugoslavije, I—IV, 1962. (natuknice: Ansighioni, Consoni, Donegani, Đakovo, Feuerstein, Gangi, Plančić, Rendić, Roesner, Schmidt, Seitz A. M., Seitz L., Valdec, Voltolini).

Preistorija Strossmayerove katedrale

PIŠE: IVO SLAVIČEK

Strossmayerova katedrala, ponos Slavonije i jedno od najljepših zdanja u cijeloj našoj zemlji, velebna građevina što upravo slavi stotu obljetnicu nastanka, ne samo što nije »iznikla preko noći« što se kod građevine takva opsegna u umjetničke vrijednosti i ne može očekivati, nego je dugo sazrijevalo vrijeme da se misao o njoj počne oblikovati u djelu.

Za biskupsko sjedište danas nam se čini normalnim da ima i katedralu. Ono ju je imalo i prije, ali kakva su bila vremena — takva je bila i crkva. Prva se spominje već 1355. godine, doduše ne velika, ali — po sveemu se čini — umjetnički vrijedna. Srednjovjekovna katedralna crkva bila je po svoj prilici gotička. Stradala je od Turaka. Po njihovu izgonu počelo se misliti o novoj katedralnoj crkvi što bi nadomjestila staru u kojoj su se bili zbili mnogi važni povijesni događaji pa tako vjerojatno i vjenčanje bosanskoga bana Stjepana Tvrtka (Klaić).

Novu, malu katedralu počinje Đuro Patačić na početku XVIII. vijeka, a dograduje je Petar Bakić. Ta crkva sa četiri oltara stojala je do 1880. u dvorištu biskupske dvore. Njeni su ostaci — biskupska kapelica. Toranj je bio zaseban, zidao ga je biskup Čolnić, ali je uklonjen jer je smetao budućem desnom tornju današnje katedrale.

Patačić-Bakićeva katedrala bila je površno građena i posljedice se ubrzano osjetile: već je krajem stoljeća u kojem je nikla — počela tonuti u zemlju. Biskup Krtica, koji se i sam bavio mišljom o novoj katedrali, morao je južni zid poduprijeti zidanim potpornjacima.

Na novu katedralu prvi je počeo ozbiljnije misliti biskup Antun Mandić. On je 1813. imao za tu svrhu načinjeno 500.000 kom. opeke i tisuću mjerova ugašene vapna. No visoke godine nisu mu dopustile da namjeru dalje provodi. Prodao je materijal i 6.000 forinti do bivenih za nj dade kao temelj zakladi za gradnju nove katedrale.

Njegov nasljednik Mirko Karlo Raffay naručuje u Zagrebu 1813. godine kod poznatoga graditelja Bartola Felbingera (poznata kao preobrazitelja lika grada Zagreba) načrt za novu katedralu. Prema njemu imala bi dakovačka katedrala samo jedan toranj, sličan staroj, sada već davno srušenoj zagrebačkoj katedrali. Vlasi su međutim otezale s davanjem dozvole za gradnju pa su čak dale raditi novi načrt za nju. Biskup tada izgubi volju za počimanje radova, ali ne i za pripreme. Tako je zaklada koju je ostavio nasljedniku iznosila već 118.790 forinti.

Slijedeći biskup, Kuković, izazvao je u ono vrijeme možda i nezadovoljstvo što nije prihvatio razmjerno jeftin predračun od nepunih 128.000 for. (gotovo cijela svota bila je u zakladi!), ali se to pokazalo izvrsnim, jer inače bi Đakovo imalo crkvu nisku, neuglednu i umjetnički posve bezvrijednu.

Njega je naslijedio mladi i poletni Josip Juraj Strossmayer koji počinje najprije s financijskom brigom za novi hram. On proučava katedralne i ostale crkve spomenike u više zemalja, posebice po Njemačkoj, od kojih mu se najviše svidjela crkva u Bambergu.

Tada Karl Roessner, poznati graditelj specijalist za romanski stil, načini prvi načrt s predračunom od 185.000 forinti. Biskup i dalje prikuplja sredstva i istakstva, proučavajući pomno crkve po Italiji na putu u Rim.

Potom dozrijeva odluka i pripremi radovi počinju. Biskup šalje svog oca u Mandičevac da mu traži kamen i pali kreč, odnosno nadzire te prve stvarne radove za podizanje katedrale. Već 1860./61. godine počinje vadjenje kamena u Mandičevcu i njegovo tesanje. Godinu dana kasnije počinje pečenje cigle i za tri godine, pred Uskrs, dolazi i Roessner s usavršenim načrtom. Nema više smetnji za stvarni početak radova.

Iduće godine — 17. travnja 1866. — potpisuje Strossmayer s Roessnerom ugovor. Već sutradan počinju i prvi radovi: rušenje srednjovjekovnog sjevernog bedema dakovačke utvrde sa svoje dvije četverouglate kule. Ruši se i tjesni dvor biskupa Patačića, skidaju se zvona koja se kasnije pretapaju u nova (zazvoniše u Đakovu ponovo tek za Božić 1876.).

Ubrzo počinje i kopanje temelja. Tako se u zapisniku druge sjednice užeg odbora za gradnju nalazi zapisano da je za mjesec dana iskopano dvije trećine svih temelja a od toga jedna trećina i ozidana.

Time je završena pretpovijest velebne dakovačke katedrale, a počinje prava gradnja koja je trajala šesnaest i po godina. Završila je 1. listopada 1882. godine svećenom posvetom.

LITERATURA:

"Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-dakovački i srijemski, god 1850—1900.", Đakovo, 1900. (M. Cepelić i M. Pavlić).

Msgr. R. Šverer: "Vodič kroz katedralu-baziliku u Đakovu", Đakovo, 1970.

N. Mašić: "Stona crkva u Đakovu", JA, Prag, 1900.
M. Cepelić: "Stolna crkva dakovačka", Đakovo, 1915.

OBLJETNICE

PIŠE: PROF. JERKO VUKOV

IVAN MEŠTROVIĆ
u povodu 100-godišnjice rođenja

Idućeg ljeta navršava se 100 godina od rođenja (a navršilo se 20 godina od smrti) našeg velikog kipara Ivana Meštrovića (rođen je 15. VIII 1883. u Vrpolju, a umro je 16. I 1962. u South Bendu u USA).

O Meštroviću (i njegovoj spomen galeriji u Vrpolju) pisali smo u ovoj reviji 1975. godine pa se ne čemo ponavljati. On i njegovo djelo toliko su poznati da to nije ni potrebno.

Meštrović je bio univerzalni umjetnik. Bavio se kiparstvom, slikeartvom i arhitekturom, literaturom, filozofijom i politikom. Zanosi se vrhunskom umjetnošću prošlih stoljeća, stilova i umjetnika, od antiknih egipatske i grčke preko renesansne Michelangelove do Rodinove. Prva mu djela iz I desetljeća ovog stoljeća pripadaju secesiji, u drugom razdoblju između dva rata poznat je po reprezentativnim javnim spomenicima, lirskim ženskim aktovima, portretima, religioznim skulpturama, te arhitektonskim ostvarenjima. Poznati su mu spomenici Indijanci u Chicagu, Grgur Ninski u Splitu, Strossmayer u Zagrebu i dr. Religioznom skulpturom bavio se mnogo od I svjetskog rata do smrti. Poznati su mu rani drveni reljefi i Krist u splatskom Kašteletu, Pietà, Sv. Luka i dr.

On je bio jedan od najpoznatijih naših ljudi u svijetu. Metropolitan Museum priredio mu je samostalnu izložbu — prvom umjetniku za njegova života. Predsjednik USA uručio mu je osobno američko državljanstvo. Na Međunarodnoj izložbi u Rimu 1911. dobio je prvu nagradu kao najbolji suvremeni kipar. Uoči I svjetskog rata skrenuo je pozornost svjetske javnosti na naše narode i njihovu borbu za slobodu.

U ovoj proslavi njegove 100-godišnjice rođenja sjetiti će se sve manifestacije vezane za nju u gradovima gdje je on najduže živio i radio (Zagrebu, Splitu), te u njegovu zavičaju u Drnišu i Otavicama (mjestu Meštrovićevih). Kako je rođen u Vrpolju, gdje mu je podignuta i spomen galerija, to će vjerovatno i ono u tome sudjelovati.

Ovdje ćemo spomenuti neke akcije koje su planirane za ovu obljetnicu. Tako će Jugoslavenska akademija organizirati, u jesen 1983. u Zagrebu i Splitu, znanstveni skup na temu »Život i djelo I. Meštrovića«, na koji će doći znanstvenici iz cijelog svijeta. Predviđeno je da oni posjete i Otavice te Drniš.

U Zagrebu će biti postavljena izložba manje poznatih njegovih radova pod naslovom »Nepoznati Meštrović«. Gliptoteka će organizirati izložbu njegovih odliva.

Planirana je restauracija Meštrovićevih slika koje se nalaze u Drnišu.

Nastojat će se uređiti galerijski prostori posvećeni njegovu životu i radu u Splitu, Zagrebu i Drnišu, njegova zavičajna kuća te okolina muzeja u Otavicama.

Planirana je akcija otkupa njegovih radova iz privatnih zbirki, izdavanje više publikacija vezanih za njegova djela, izrada dokumentarnih filmova iz postojećeg filmskog fundusa itd.

Splitska Galerija Meštrović izdat će novi katalog i odliti još neodlivenje njegove skulpture.

Što planira Vrpolje? Možda odliti još koju skulpturu?

VANJA RADAUŠ
prilikom 75-godišnjice rođenja

Godine 1981. navršilo se 75 godina od rođenja Vanje Radauša (rođio se 29. IV 1906. u Vinkovcima). On je jedan od najistaknutijih i najoriginalnijih kipara naše moderne umjetnosti. Studirao je 1924—30. na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu (kod Meštrovića, Valdeca i Frangeš-Mihanovića). Studije je nastavio u Francuskoj. Bio je član grupe »Zemlja«. Od 1943. god. je sudjelovao u NOB-i, slikajući ratne prizore, a ti su mu dokumenti kasnije poslužili za mnoge kiparske, slikarske i grafičke rade. Izradio je niz spomenika borcima NOB-e. Poznati su mu radovi »Tifusari«, posvećeni likovima boraca NOB-e, žrtvama tifusa; »Panopticum croaticum«, koji je posvetio tragično preminulim značajnim ličnostima iz hrvatske političke i umjetničke prošlosti; »Danse macabre«, radovi nastali pod utjecajem gradanskog rata u Španjolskoj; »Čovjek i krš« itd. Njegovi radovi odlikuju se nemirnim oblikom. Sudjelovao je na svim značajnim izložbama kod nas i u inozemstvu.

O Radaušu smo ovdje opširnije pisali 1976. godine pa ovom prilikom samo podsjećamo — s malim zaključenjem — na ovu njegovu godišnjicu.

JOSIP BRUNŠMID
u povodu zbornika rada posvećenih našem poznatom arheologu

Josip Brunšmid rođen je 10. II 1858. u Vinkovcima, a umro 29. X 1929. u Zagrebu. Poznati je naš arheolog. Hrvatsko arheološko društvo izdalo je prošle godine zbornik rada (»Corolla memoriae Joseph Brunšmid dicata«), koji su izneseni na simpoziju posvećenom ovom našem arheologu.

U Beču je stekao solidnu naobrazbu, a poslije toga je bio profesor u Vinkovcima i Zagrebu, ravnatelj Strossmayerove galerije, kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu, profesor arheologije na Sveučilištu te ravnatelj arheološkog muzeja u Zagrebu. Tu je uredio i popunio njegove zbirke (osobitu pažnju posvetio je numizmatičkoj, epigrafskoj i dr.). Radom na terenu i u brojnim raspravama obuhvatio je razna područja arheologije od prehistorije do ranog srednjeg vijeka. Razvio je veliku mrežu muzejskih povjerenika. Od 1895. urediće je Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, u kome je objavio i mnoge svoje rade.

STOJAN DIMITRIJEVIĆ
istraživač prošlosti

Stojan Dimitrijević bio je arheolog i profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Rođen je 1928. u Vojvodini, školovan i odrastao u Vinkovcima, a prerano umro prošle jeseni. Diplomirao je i bavio se pretpovijesnom arheologijom mlađeg kamenog doba ili neolitika (disertacija: »Problem neolitika u Slavoniji i Srijemu«, 1959). Obavio je niz većih i manjih arheoloških istraživanja u području sjeverne Hrvatske (Otoku, Vinkovcima, Borincima, Klokočeviku, Bapskoj, Vučedolu, Lasinji, Novoselcima, Gradcu i dr.). Njegov rad je

priznat i cijenjen ne samo kod nas, već i u Evropi i svijetu. Naša i svjetska arheologija mnogo je izgubila njegovom preanom smrću.

175-GODIŠNICA BOGOSLOVIJE U ĐAKOVU

God. 1806. otvorena je Biskupska bogoslovija (Lyceum episcopale) u Đakovu. Osnovao ju je đakovački biskup Antun pl. Mandić. God. 1773. sjednjene su dvije stare biskupije Bosanska i Srijemska u jednu sa sjedištem u Đakovu. Đakovo je tada imalo nešto preko 1200 st-

novnika i 54 studenta. Osijek je nastojao prenijeti biskupiju u Osijek. Bogoslovija je bila smještena u bivšem franjevačkom samostanu. Mandić ga je adaptirao u sjemenište. Kasnije je ta zgrada bila više puta obnavljana. Biskup Krapac ju je srušio i 1913/14. na istom mjestu sagradio novu, koja stoji i danas (arhitekt D. Sunko), u stilu secesije. Danas ima oko 70 studenata teologije. Iz ove škole izašlo je više njih koji su poznati i u našoj književnosti i povijesti (Tordinac, Korajac, Topalović, Rittig i dr.).

Zaštita kulturne baštine

PIŠE: PROF. JERKO VUKOV

Usprkos povijesnim razaranjima od prirode i čovjeka, u našim krajevima, od Slavonije i Srijema pa do Istre i Kvarnera te od Medimurja do Dalmacije, sačuvao se veliki broj urbanih cjelina, gradskih jezgri, s vrijednim stilskim karakteristikama te na tisuće arhitektonskih objekata visoke kategorije spomeničke vrijednosti, od kojih mnogi pripadaju najvišem nivou. Prema kulturnom svjetu postoji naša obaveza njihovog održavanja i čuvanja.

Mnogo je spomeničkih objekata propalo i u ovom stoljeću, a među njima i palače, dvorci, stambene zgrade, crkve, kaštelji i pokretni spomenici. Nagla poratna industrializacija i urbanizacija, nezajedljivost privatnih interesa i dr., a oskudica sredstava i kadrova za njihovu zaštitu, ugrozili su nam još više nego što je bio do tada slučaj kulturnu spomeničku baštinu. Dosta toga ne-povratno je izgubljeno i nakon posljednjeg rata, u kratkom vremenskom razdoblju, iako su neke građevine bile čitave i pod krovom. Tiko umiru ta kulturna dobra na rubu društvenog interesa. Veliki broj ih se nalazi u vrlo teškom stanju, mnogi u stanju raspadanja. Postoje povijesne sredine koje nas kompromitiraju svojim stanjem (dovoljno je spomenuti samo Trogir). Budemo li i nadalje ovako čuvati tradicijsko graditeljstvo našeg sela, naročito u drvu, nećemo uskoro imati više što ni čuvati, jer će ono biti ubrzo pretvoreno u vikendice ili u parket. Često i kod kuće lakomliseno odbacujemo ili u bescjenje otuđujemo mnoge predmete svakidašnje upotrebe koji mogu imati spomeničku vrijednost, a dobro bi došli u nekom muzeju (tako narodne nošnje, stilsko starinsko pokuštvo, muzičke instrumente, staro oružje, orude, satove, slike, knjige i sl.).

Hrvatska je po broju spomenika kulture najbogatija republika u Jugoslaviji. Dosad je evidentirano 12350 nepokretnih pojedinačnih spomenika, 2370 urbanih i ruralnih cjelina, arheoloških kompleksa i područja povijesne važnosti, 49049 pokretnih spomenika, zidnih slika i mozaika, a registriran je i 6571 spomenik i 14 zbirki. Ta brojna kulturna dobra obuhvaćaju sva razdoblja ljudske kulture i civilizacije na našem području, od prehistorije do naših dana. Toliki broj smatra se velikom gustoćom na određenom teritoriju. Od toga broja 1140 je najviše (A) kategorije. Dva povijesna središta, Dubrovnik i Split, unesena su u spisak svjetske kulturne baštine. U akciji istraživanja i dokumentiranja stanja etnoloških spomenika, koja traju od 1972. godine, obrađeno je 620 naselja (sa 2340 nacrta i s oko 21000 fotografija). U Hrvatskoj postoji oko 6000 naselja, koja traže identičnu obradu.

Kad je zaštita spomenika postala dio društvene bri-ge, bili smo zatečeni bogatstvom tih spomenika, a ne-

dostatkom sredstava i kadrova za njihovu zaštitu. Na njihovoj zaštiti i revitalizaciji učinjeno je dosta, ali ipak pre malo. Na tome radi sada oko 244 zaposlenih radnika, od kojih je 133 stučnjaka raznih specijalnosti, što je pre malo. Finansira ih pretežno RSIZ. Zbog nedostatka sredstava i slabih nagrada najbolji kadrovi ne ostaju dugo u zavodima.

Dana 20. II 1945. Nacionalni komitet donio je Odluku o zaštiti i čuvanju spomenika i starina (a 4. X 1946. »Opći zakon o zaštiti spomenika i prirodnih rijetkosti«). 30 godina poslije ovaj datum 20. II konzervatori Jugoslavije proglašili su Danom zaštite spomenika kulture.

Počeci zaštite ovih spomenika u Hrvatskoj sežu još u doba XVI stoljeća (humanizma, Marka Marulića). Skupljanjem umjetnina bavili su se crkveni dostojanstvenici i neki feudalci (poznata je zbirka Zrinskih u Čakovcu). Romantizam XIX stoljeća širi interes prema prošlosti. Sredinom XIX st. Ivan Kukuljević-Sakcinski osniva »Društvo za jugoslavensku povijesnicu i starine«. Glasnik društva »Arhiv« donosi 1850. god. obrazac za inventarizaciju spomenika. Don Frane Bulić pa dr. Ljubo Karaman istražuju Dioklecijanovu palaču i Salonu. U sjevernoj Hrvatskoj nakon Kukuljevića nastaje praznina. Arhitekt Herman Bollé preinačuje ovdje mnoge sakralne spomenike, pa i zagrebačku Katedralu, na gotski stil, čime dolazi u sukob sa suvremenim shvaćanjima. Arhitekt V. Kovačić 1910. god. potiče na osnivanje Zemaljskog povjerenstva za očuvanje spomenika kulture. Historičar T. Smičiklas postaje njegov predsjednik, a D. Szabo tajnik. Ovo Povjerenstvo udara temelj čuvanju spomenika u sjevernoj Hrvatskoj. Szabo i Bulić imaju slična načela u pogledu konzerviranja spomenika kulture. Oni razvijaju veliku djelatnost u staroj Jugoslaviji (i bez službene podrške). U novoj Jugoslaviji djeluje Konzervatorski zavod u Zagrebu i Splitu, kasnije i na Rijeci. Zakonom od 1967. djeluje Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, regionalni zavodi u Zagrebu, Osijeku, Splitu i Rijeci, općinski zavodi u Zadru, Šibeniku, Splitu i Dubrovniku te restauratorski zavod Hrvatske i Zavod za restauriranje umjetnina u Zagrebu. Restauratorske radionice su u Regionalnom zavodu u Splitu i u Zadru.

Potrebno je svuda, u prvom redu, razvijati svijest o pravoj vrijednosti ovih spomenika i potrebi njihove zaštite, a onda i na prikupljanju sredstava za zaštitu ovoga blaga.

Prema referatima i napisima u stručnim časopisima i dnevnoj štampi mnogih naših konzervatora i restauratora prilikom Dana zaštite spomenika kulture pripremio

Jerko Vukov

CRABROVAC

— PRILOG PROBLEMATICI RANOG BRONČANOG DOBA U SJEVERNOJ HRVATSKOJ

PIŠE: PROF. IVO PAVLOVIĆ

Pored velike uloge i priloga u proučavanju kulturno-ekonomske, sociološke i etnološke prošlosti same Đakovštine,¹ Grabrovac daje određeni prilog i u razrješavanju problema formiranja ranog brončanog doba sjeverne Jugoslavije, a i šire, u okviru otkrivenih ranobrončanodobnih kultura, LICENSKE I PANONSKE INKRUSTIRANE KERAMIKE JUŽNOG TIPA. I ne samo to, jer s obzirom na to da su ove ranobrončanodobne kulture nadene u jami (sonda H) s badenskim supstratom, T-1, sl. 1—5, 7, pružit će neke nove elemente u razrješavanju kronološkog odnosa, odnosno slijeda eneolitskih i ranobrončanodobnih kultura (populacija) na istom području te njihovih medusobnih utjecaja, o čemu se danas vode, često puta oprečne, naučne rasprave.

Zaključci, koji će biti izvedeni, osobito u vezi slijeda i utjecaja eneolitskih kultura (badenske) na ranobrončanodobne, moraju se uzeti sa stanovitom rezervom, jer su nalazi medusobno izmiješani u jami (sonda H), koje često puta nemaju sigurnu stratigrafiju.

Panonska inkrustirana keramika sa Grabrovaca, T-2, sl. 1—6, bi pripadala, s obzirom na oštra raščlanjenja profilacije posuda i tamnijoj boji, te bogatim ornametalnim motivima izvedenim dubokim i širim urezanim trakama ispunjenim bijelom inkrustacijom, južnoj SZEKSÁRD, odnosno SZEKSÁRD-PECS grupi s brojnim analogijama u mađarskoj i jugoslavenskoj Baranji,² a po čemu se bitno razlikuje od panonske inkrustirane keramike sjevernog tipa, ili VESZPREM grupe.

U novije je vrijeme, s obzirom na prihvaćenu tvrdnju A. Mozsolicse,³ koja je u razradi Kisapostag kulture i njenog preobražaja u kulturu panonske inkrustirane keramike, ustvrdila da grupa Szeksárd pripada najstarijoj fazi južнопанонске inkrustirane keramike, izdvojena grupa SZEREMLE kao mlađa faza, dokumentirana i u Podgoraču kod Našica.⁴

Prema kronologiji mađarskih autora, koji stariju fazu južнопанонске inkrustirane keramike (Szeksárd grupa) datiraju u Hajdušamšon horizont, to jest u vrijeme Reineckeove faze A₂ ranog brončanog doba, čiji kraj određuje horizont Koszider ostava u vrijeme Reineckeove faze B srednjeg brončanog doba, južнопанonsku inkrustiranu keramiku sa Grabrovaca, odnosno njenu stariju fazu, možemo datirati u fazu A₂ i početak faze B₁ brončanog doba srednjeevropskog prostora, ili iskazano godinama, približno ±1700. godine prije naše ere.

Već je rečeno da između starijeg, badenskog horizonta i mlađeg s panonskom inkrustiranim keramikom južnog tipa ne postoji bitna stratigrafska razlika, jer su jednim dijelom oba nađena u istom nivou i istom geološkom sloju, odnosno jami, koja, kako je već rečeno, nema sigurnu stratigrafiju. Vremenski raspon, od oko 200 godina, koji dijeli badenski i ranobrončanodobni horizont, je velika praznina uočena i na nekim drugim lokalitetima, osobito u slučaju Belog Manastira.⁵

Rješavajući tu uočenu vremensku prazninu, u slučaju B. Manastira, K. Vinski-Gašparini iznosi mogućnost retardacije badenske kulture u smislu utjecaja na prve

1—5, 7, badenska kultura, 6, kostolačka kultura

početke brončanog doba na područjima gdje se nije pojavljivala vučedolska kultura, odnosno mogućnost nešto duljeg djelovanja badenske kulture i smanjenja uočene vremenske praznine. Međutim, vučedolska se kultura ne pojavljuje ni u B. Manastiru ni na Grabrovcu iako je registrirana, doduše relativno rijetko, u istočnoj Slavoniji. Međutim, u slučaju Grabrova, teorija o duljoj egzistenciji badenske kulture i smanjenja vremenskog

raspona između spomenuta dva horizonta, odnosno dje-lovanja badenske kulture na formiranje ranog brončanog doba dolazi u pitanje, budući da je na Grabrovcu u više slučajeva registrirana KOSTOLAČKA KULTURA, T-1, sl. 6, koju ne možemo, bar za sada izdvojiti kao posebnu cjelinu, ali čija pojавa na Grabrovcu upućuje na početke propadanja badenske kulture na istom mjestu. Prema tome, Grabrovac ne znači značajniji pomak u razrješavanju kronološkog odnosa i međusobnog utjecaja između starijeg, badenskog i mlađeg horizonta panonske inkrustirane keramike, a vremenska praznina od oko 200 godina, odnosno prekid kontinuiteta stanovanja na istom predstavlja zasad nerješiv problem.

Pored panonske inkrustirane keramike u formiraju ranog brončanog doba sjeverne Hrvatske i Jugoslavije određenu ulogu, kako je to pretpostavio S. Dimitrijević još 1956. godine, morala je odigrati i LICKNSKA KERAMIKA, T-2, sl. 7-8, ali se zbog nedostatka materijala ostalo samo na hipotezi.⁶ Tek su noviji nalazi potvrdili takvu pretpostavku, ali i zaoštreni rasprave o genezi lickske keramike i kronološkog odnosa prema drugim kulturama. U svemu tome bitnu ulogu ima ukrasni motiv valovnice na lickskoj keramici, čija je vremenska prednost pred horizontalnim i paralelnim trakama pretpostavljena i prihvaćena već i prije, što se i u slučaju Grabrovca pokazalo točnim, jer se lickska keramika s motivom valovnice na Grabrovcu javlja uz stariju fazu

južnoperanske inkrustirane keramike, koja je datirana, kako je već rečeno, u fazu A₂/B₁ ranog brončanog doba.

Starija faza južnoperanske inkrustirane keramike je istovremena sa sjevernoperanskim inkrustiranim keramikom i djelomično u cetinskom kulturom, među kojima se također, kako je to naveo Z. Marković, pojavljuje lickska keramika s motivom valovnice.⁷ Mlađa faza južnoperanske keramike, odnosno grupa Szeremle, također se javlja uz licksku keramiku, ali bez motiva valovnice i s isključivo horizontalnim i paralelnim trakama.⁸ Prema tome, još je jednom dokazano da se motiv valovnice javlja isključivo s ranobrončanim kulturama faze A₂/B₁, u slučaju Grabrovca sa starijom fazom južnoperanske inkrustirane keramike, i da vremenski pretodi stupnju II koji ne poznaće takav ornamentalni motiv.⁹

S obzirom na vremenski prioritet, velika je važnost valovnice i u razrješavanju nastanka lickske keramike uopće, a time i u razrješavanju formiranja ranobrončanog doba na područjima njene egzistencije.

Pretpostavka je, kako je već rečeno, od strane S. Dimitrijevića, da lickska keramika, s obzirom na njene oblike i dekorativni repertoar, nastaje najvjerojatnije iz ljubljanske kulture alpskog tipa, a što potvrđuju i neki drugi autori činjenicom da se jedino u Hrvatskom Zagorju, u spilji Vindiji, dakle na rubu ljubljanske kulture, susreće motiv valovnice.

Međutim, nalazi ornamenta valovnice na Grabrovcu, Piškornici, Ljubljanskom Barju, Mačkovoj spilji, Velikom Kalniku, Podu kod Bugojeva, Pavlovcu itd., nalažu da se ta pretpostavka revidira i da problem geneze lickske keramike, a time i formiranja ranobrončanog doba, počne tražiti na drugom prostoru i iz drugih ishodišta, možda, s obzirom na gustoću lokaliteta i prisutnosti ranije faze lickske keramike i u samoj sjevernoj Hrvatskoj, iako nije isključeno da je ljubljanska kultura imala određeni utjecaj na njen nastanak.¹⁰

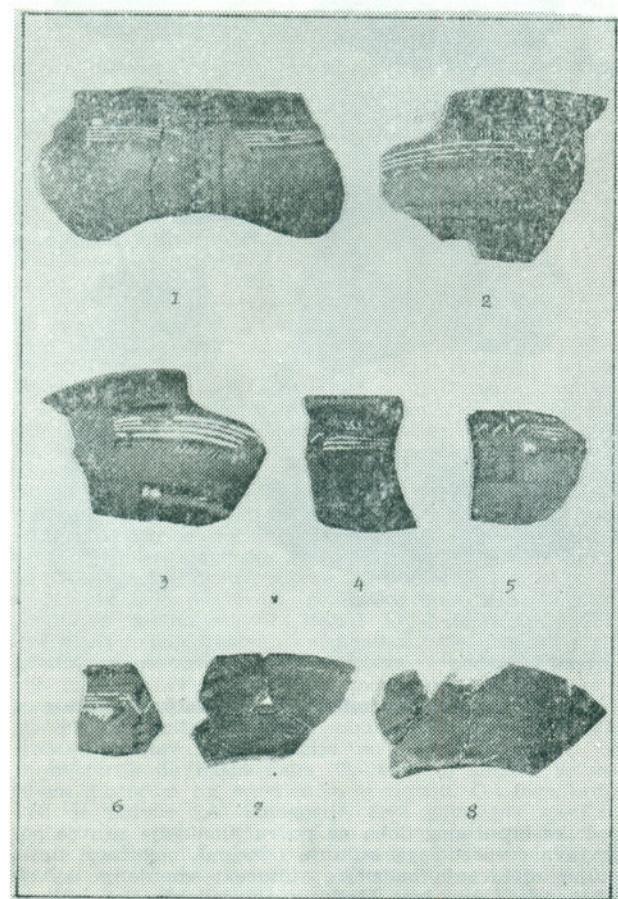
Lickska keramika s Grabrovca ne daje konačno rješenje problema geneze iste i formiranja rane bronce u sjevernoj Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji, ali svakako znači određeni pomak bilo na ovaj, ili onaj način.

Prema tome, ne treba posebno naglašavati potrebu, a posebno ne opravdavati sredstva utrošena na istraživanju, jer je jasno da Grabrovac svojom kulturnom slikom izravno zadire u bit problema naučnih rasprava koje se vode na jugoslavenskom i evropskom nivou, jer se lickska keramika prostire i izvan naših granica, osobito u donjoj Austriji, a da ne govorimo o velikoj sličnosti i kulturnom zajedništvu sa susjednom Madarskom u prehistoriji, pa i antici.

Svako bi nerazumijevanje i sputavanje dalnjih istraživanja značilo nanošenje štetnih posljedica nastojanju naše i evropske arheološke znanosti da što vjernije rasvjetli i naučno objasni to razdoblje svoje prošlosti.

BILJEŠKE:

1. I. Pavlović, Društveni značaj i osnovna obilježja badenske eneolitske populacije, evidentirane na ciglani »Grabrovac«, revija »Dakovacki vezovi«, Đakovo, 1981.
2. K. Vinski-Gašparini, Iskopavanje prethistorijskog naselja u Belom Manastiru, Osječki zbornik V, Osijek 1956.
3. A. Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, Arch. Hung. 26, 1942.
4. N. Majnarić-Pandžić, Prilog problematici lickske keramike u sjevernoj Hrvatskoj, Arheološki vestnik XXVII, Ljubljana, 1976.
5. K. Vinski-Gašparini, bilj. 2.
6. Stojan Dimitrijević, Arhaeologica Iugoslavica VIII, Zagreb 1967., str. 17.
7. Zorko Marković, Novi prilozi poznavanju prethistorije u Podravini, Podravski zbornik 81, Koprivnica 1981.
8. N. Majnarić-Pandžić, bilj. 4.
9. Lickska keramika s horizontalnim i paralelnim trakama također evidentirana na Grabrovcu, naznačen je kao mladi stupanj (II), a datirana je, prema drugim kulturama, s kojima se pojavljuje u fazu B₂/B₃, dakle na sam početak srednjeg brončanog doba, ili iskazano godinama, ±1550. godine prije naše ere.
10. Z. Marković, bilj. 7.

1—6, panonska inkrustirana keramika južnog tipa
7—8, lickska keramika s motivom valovnice

Počeci zemljoradnje

PIŠE: PROF. JASNA ŠIMIĆ

Nije slučajnost da su sve velike civilizacije staroga vijeka nastale i razvile se u područjima kojima protječu velike rijeke. One periodično potapaju svoje obale, ostavljajući nakon povlačenja plodno tlo, izvanredno pogodno za uzgoj različitih kultiviranih biljaka. Zahvaljujući ovakvo povoljnim prirodnim uvjetima prva zemljoradnja i uzgoj, u prvom redu žitarica, pojavljuje se u dolini Nila u Egiptu, Eufrata i Tigresa u Mezopotamiji, Gangesa u Indiji. Odavde se, zajedno s mnogim drugim kulturnim tekovinama, zemljoradnja razlikom, još nedovoljno istraženim, putevima prenosila i do vrlo dalekih ljudskih zajednica.

Pri širenju ove, možda najznačajnije tekovine kulture uopće, veliku ulogu su imali i naši krajevi. Naime, Panonska nizina, a osobito njezini jugoistočni dijelovi — područje Slavonije i Vojvodine — imali su u prapovijesti, a pogotovo u vrijeme mlađeg kamennog doba — neolita — »posredničku« ulogu u širenju istočnomediterranskih utjecaja u ostale dijelove panonskog prostora i u centralnu Evropu. Ovakvom transmisionom položaju vrlo doprinose i velike rijeke: Dunav, Drava i Sava, na koje se u području južnog i središnjeg Balkana nastavljuju Morava i Vardar, čineći tako najpovoljniju i neprekinutu prirodnu vezu centralne i zapadne Evrope s njezinim jugom i dalje s Anadolijom i Bliskim istokom.

Upravo ovim putevima, preko Balkanskog poluotoka i Male Azije, stiže poljoprivreda u Panonsku nizinu i u naše krajeve. Na jugu Balkana se najraniji znaci prelaska u neolit pojavljuju već sredinom petog tisućljeća prije n. e. Tu su, u Tesaliji, otkriveni prvi tragovi ljudi koji se ishranjuju kultiviranim žitaricama i gaje domaće životinje (goveda i svinje). Ipak, prošlo je još čitavo tisućljeće prije no što su i mezolitski ribari i lovci u središnjem Balkanu i Panonskoj nizini prihvatali proizvodnju hrane, umjesto dotadašnjeg sakupljanja, karakterističnog za starije i srednje kameno doba — paleolit i mezolit.

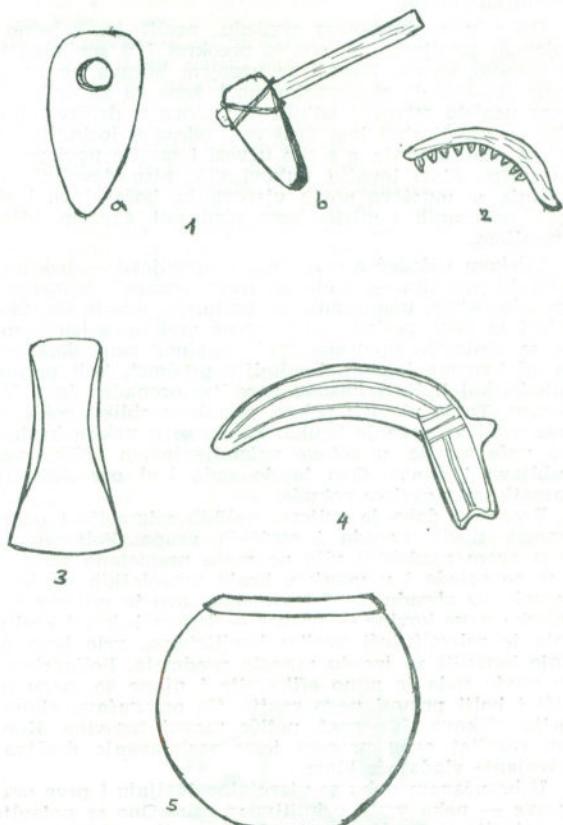
Govoreći o počecima i širenju zemljoradnje, moramo govoriti i o neolitu. Naime, širenje poljoprivrede i jeste, zapravo, širenje neolitskog načina života, koji sjedinjuje većinu bitnih komponenti novoga doba: zemljoradnju, stočarstvo, podizanje stalnih naselja, korištenje keramike, nove alatke od kamena i kosti te nove duhovne vrijednosti koje iz svega ovoga proističu.

Osnovne zemljoradničke kulture su već u samom početku bile žitarice. Najstarije vrste žitarica sigurno su proso, pšenica i ječam, od kojih su ove dvije posljednje činile temelj ratarstva starih civilizacija Egipta i Sumer-a. Najraniji nalazi potječu barem iz petog tisućljeća prije n. e. Tadašnja najrasprostranjenija vrsta pšenice bila je tzv. krupnik (*Triticum dicoccum*), a zatim pir (*Tr. monococcum*), koji se i danas sadi ponegdje u Maloj Aziji. Obje vrste vjerojatno potječu od zapadnoazijskih divljih oblika (*Tr. dicoccoides* i *Tr. aegilopoides*). Prvi put su pronađene među nalazima s podnožja kurdske planine, a budući da su još slične divljim oblicima, vjerojatno je da početak sađenja nije bio prije početka šestog tisućljeća prije n. e. Iz mlađeg kamennog doba potječe i obična ili meka pšenica (*Tr. vulgare*), koja se danas uzgaja u velikom dijelu Evrope i Azije.

Domovina ječma je zacijelo u centralnoj Aziji, ali zapadnije od krajeva u kojima se uzgajala pšenica, odakle se širio prema zapadu i istoku. Najprije se uzgajao dvoredi ječam (*Hordeum distichum*), koji je sličan divljoj vrsti (*H. spontaneum*), a nešto mladi je šestoredi ječam (*H. polystichum*), uobičajen u Evropi u vrijeme neolita i brončanog doba, kojega je kasnije potisnula dvoreda vrsta.

Iz centralne Azije možda potječe i proso (*Panicum milliaceum* i *P. italicum*), koje je sve do kraja brončanog doba bio važna žitarica u Evropi.

Raž (*Secale cereale*) i zob (*Avena sativa*) potječu iz nešto sjevernijih krajeva nego pšenica i ječam, a i jav-

1.a, b kamena motika iz vremena neolita i eneolita, 2. neolitski srp, 3. bakrena motika iz vremena eneolita, 4. brončanodobni srp, 5. latenski pitos

ljaju se mnogo kasnije. U najstarijim kulturama ih nisu poznavali, a u Evropi ih počinju uzgajati tek u brončanom dobu.

U najjednostavnijim oblicima ratarstva, kakvo je bilo u samim počecima, zemlja se obraduje primitivnim koštanim, kamenim i drvenim kopačicama, koje kasnije zamjenjuje motika. Moguće je da su ishodišni oblik motike bile obične drvene rašlje, čijim se jednim kracem kopalo, a drugi je služio kao drška. Iz ovog su se mogli razviti drugi tipovi s kamenim ili koštanim, a kasnije i metalnim oštricama. Mnoštvo ovakvih oštrica motika, od kamena i kosti, pronađeno je na raznim lokalitetima širom Slavonije i Baranje, a pripadaju vremenu srednjeg i kasnog neolita i bakrenog doba — eneolita.

Za žetu su se koristili jednostavni srpovi, kod kojih su sitna kamena sjećiva bila uglavljenja u lučnu drvenu dršku. Zrnje se drobilo primitivnim alatkama koje su se sastojale od većeg i plosnatog donjeg kamena, koji bi vremenom uslijed upotrebe postao konkavnog oblika i manjeg, gornjeg kamena, kojim se drobilo zrnje. Ovakva alatka je mogla postojati već i u starijem kamenom dobu i ne mora biti nužno vezana uz pojavu zemljoradnje, jer su i u vrijeme sakupljačkog načina prehrane, ljudi mogli razno sjemenje usitnjavati na upravo ovakav način.

U vrijeme neolita, a i kasnije, što se pohranjivalo u dubokim jamama u zemlji, na kakve se često nailazi u okviru naselja pri arheološkim istraživanjima.

U ovo prvo vrijeme zemljoradnja se nesmetano širila i razvijala u relativno mirnim uvjetima, za razliku od kasnijih vremena velikih migracija i nasilnih upada novih etničkih grupa, pa zato upravo iz ovog perioda i potječe najveći broj arheoloških nalaza predmeta namijenjenih obradi tla.

Osim u ekonomskom pogledu, neolit je, zajedno s pojavom zemljoradnje, značio preokret i u socijalnom i duhovnom životu. Baveći se uzgojem biljaka, te na taj način došavši do ekonomske moći, žene su za neko vrijeme uspjele ostvariti odlučujuću ulogu u društvu. Razvija se matrjarhat kao društveni odraz najprimitivnijih oblika zemljoradnje, a s tim u vezi i sasvim novi pogled na svijet. Stari lovački duhovi više nisu dovoljni, pojavljuje se mnoštvo novih vjerovanja, božanstava i obreda, povezanih s misterijama plodnosti, suncem, kišom i zemljom.

Tijekom slijedećeg razdoblja prapovijesti — bakrenog doba ili eneolita — kada su ljudi upoznali tehnologiju prerade bakra, unapređuje se postupak obrade tla. Česti nalazi iz ovog perioda su bakrene motike, a istovremeno se nastavlja upotreba tradicionalnog neolitskog oruđa od kamena i kosti. Zanimljiv predmet, koji pripada vučedolskoj kulturi kasnog eneolita, pronađen je u Vukovaru. To je ulomak pekve, posude u obliku poklopca, koja služi za pečenje kruha, kakva se u nekim krajevima naše zemlje, u gotovo neizmijenjenom obliku upotrebljava i danas. Ovo je do sada kod nas najstariji poznati nalaz ovakve pokude.

Brončano doba je vrijeme velikih migracija i pojave mnogih novih naroda i etničkih grupa. Poljoprivreda se u ovom razdoblju više ne može nesmetano razvijati, a to se ogleda i u manjem broju arheoloških predmeta vezanih uz obradu tla. Istovremeno, ovo je vrijeme pronalaska nove kovine — bronce — legure bakra i kositra, koja je zahvaljujući svojim kvalitetama, vrlo brzo počinje koristiti za izradu mnogih predmeta. Poljoprivredno oruđe sada je puno efikasnije i njime se mogu postići i bolji prinosi nego ranije. To omogućava akumulaciju viškova, što, opet, potiče razvoj trgovine. Konačan rezultat ovog procesa jeste raslojavanje društva i izdvajanje vladajuće klase.

U brončanom dobu se vjerojatno javljaju i prve oraće sprave — neka vrsta primitivnog rala. Ono se pojavljuje najprije u zemljama oko Sredozemlja, odakle se širi na sjever. Žito se tada želo brončanim srpovima, koji ih je vrlo mnogo pronađeno na lokalitetima u Slavoniji. Zanimljivo je, da ih je velik broj otkriven u ostavama. Što su, zapravo, skrovišta u koja su spremani vrijedni predmeti pred nekom opsnošću.

Sličan razvoj traje i u slijedećem razdoblju prapovijesti — halštatu ili starijem željeznom dobu. Iako se sada već upotrebljava željezo, ono ima vrlo ograničenu primjenu, a za većinu predmeta i dalje se koristi bronca.

Posljednje razdoblje prapovijesti — laten ili mlađe željezno doba — u našem području je obilježeno prodrom ratničkog naroda Kelta sa sjeverozapada, koji donose sa sobom novu tehnologiju obrade željeza, čime ono dolazi u široku upotrebu. Nakon što su se u posljednjim stoljećima stare ere stabilizirali u našim krajevima, Kelti se počinju baviti poljoprivredom, o čemu svjedoče brojni nalazi njihovog ratarskog oruđa: motika, lopata i srpova, te velikih pitosa — posuda za pohranu zrnate hrane. Keltima u srednjoj Evropi se pripisuje izum pluga. Najstariji, do sada poznat, pronađen je u Danskoj, a potječe iz oko četiristotake godine prije n. e. Plug su Kelti donijeli i u svoju novu postojbinu, zajedno sa žrvnjem na osovini i lončarskim kolom.

Dolaskom Rimljana u panonsko područje, početkom nove ere, ovdje završava prapovijest. Rimljani donose potpuno nov pristup poljoprivredi, zasnovan na principima robovlasničkog sistema i uvide novu tehnologiju, nove kulture i nove proizvode, čime zemljoradnja ovoga područja doživljava svoj ponovni procvat.

NADA KONJEVIĆ

Šorom

Šorom, šorom dolinom
rodnom zlatnom poljanom,
šetali smo ja i dika
po poljani kraj vrbika.

Tu je cer, bukva, hrast
tu je dika nadomak,
tu je ševa koja pjeva,
ajte kući sad je mrak.

A nama se ne ide
nek u selu govore
što im volja,
što im drago
moj me dika ima rado.

Šorom, šorom dolinom
rodnom zlatnom poljanom...

Rosa grane ogrnu,
gledamo mi poljanu,
usrid žita makovi
i zelena trava
među njima dika
i kosa mu plava.

O lovstvu Đakovštine u prošlosti

PIŠE: PROF. DR ING. STJEPAN ROMIĆ

Đakovština je od davnina bila nadaleko poznata po svojim obilno napućenim lovištima. Ta velika prostranstva šuma i šikara te plodnih oranica i livada bila su vrlo bogata s raznom lovnom divljači i zvjeradi, a kako navodi Kečkemeti Andreas, upravitelj biskupskega dobara u Đakovu u svom Manuskriptu »RELATIO DE CULTURAE ARMENTORUM ET PECORUM IN DOMINO EPISCOPALI ANNO 1737« (Izvještaj o stočarstvu na Đakovačkom spahiluku 1737 godine), u Đakovštini su se uz jelene, srne, divlje svinje, divlje mačke i kune te ostalu sitnu i krupnu divljač nalazili u većem broju naročito kurjaci i risovi, te medvjedi. Orlovi i druge neke ptice grabljivice također su bile obilato zastupljene. Divlje svinje i kurjaci te divlje mačke bili su tada nezaštićena lovna divljač. Prema Kečkemetiju divljih zečeva, trčaka i divljih pataka bilo je kao pljeve, a jeleni, srni i divljih svinja te divljih mačaka i kuna, takoder.

Đakovački biskup Petar Bakić uredio je 1720. godine na području današnjih Štrbinaca dosta prostrano uzgajalište vodene lovne divljači kako domaće tako i neke strane, a osim toga to uzgajalište je nasadio i s raznovrsnom ribom. Između Strosmajerovca i Satnice ogradio je prostrani zvjerinjak u kom je bila smještena domaća i neka strana lovna divljač i zvjerad. Posjedi Đakovačke biskupije bili su naročito bogati s raznovrsnom lovnom divljači i zvjerad. Ti posjedi ubrajali su se u najbolja lovišta u tadašnjoj monarhiji i u ta lovišta dolazili su u lov razni odličnici i velmože iz cijelog tadašnjeg austrijskog carstva. Biskup Bakić je već tada počeo u ove krajeve uvoditi, neke vrste, lovni turizam. Lovci koji nisu bili pozvani u lov kao gosti plaćali su za odstrijeljenog medvjeda svotu u vrijednosti jednog vola, a za risa i jelena velikog kapitalca polovicu vrijednosti jednog vola. Pod jelenom — velikim kapitalcem smatrao se jelen s najmanje dvadeset parožaka. Na području Đakovštine je prema Kečkemetiјevim navodima odstrijeljeno 1920. godine dvadeset šest kurjakova, tridesetosam divljih svinja, te osamnaest jelena velikih kapitalaca, zatim devet risova i četiri medvjeda, dok se za ostalu odstrijeljenu divljač i zvjerad nije mogao ustanoviti odstrijeljeni broj.

Razvoj lovstva ne može se niti zamisliti bez valjanih lovačkih pasa. Radi toga su đakovački biskupi, prema Lukićevim navodima, već u XIII stoljeću uzgajali na svojim imanjima, uz čobanske pse, i velik broj lovačkih pasa svih naših pasmina. Kako su se lovni tereni ovog kraja pretežno sastojali od gustih šuma i šikara, a i brdovitih terena, to su se uglavnom uzgajali psi gonići. Kako biskup Petar Bakić navodi u svom manuskriptu iz 1719. godine, u cijeloj Hrvatskoj pa i u Đakovštini uzgajali su se lovački psi kratke crvenkaste boje dlake s bijelim znakovima na čelu, na vratu, na nogama i na repu, oko četiri pedlja visoki (oko 60 cm). To je današnji naš posavski gonič, zatim lovački psi 3 — 4 pedlja visoki (45—50 cm), kratke ili srednje duge bijele dlake sa crvenim pijegama po tijelu razne veličine koji se napose uzgajaju u hrvatskim krajevima oko mora, (to su naši današnji istarski goniči) te

psi dalmatinčići (CANIS DALMATICUS) 4—5 pedlja visoki (60—70 cm) kratke bijele dlake s okruglastim pješama po tijelu crne, vrlo rijetko smeđe boje. Ovaj pas se tada uzgajao po cijeloj Hrvatskoj a najviše u Dalmaciji, radi čega mu je već tada bilo ime pas dalmatinac (Canis Dalmaticus). Ovog psa uzgajali su najviše plemići i ostali odličnici u Hrvatskoj za lov i za osobnu obranu u miru a pogotovo u ratu, no uzgajao ga je i ostali narod. U lovju je služio kao hrt za hvatanje žive divljači, a u ratu je napadao na neprijateljske konje. Tako je npr. đakovački biskup Đuro, koji je 1526. godine poginuo u bici s Turcima na Mohačkom polju zajedno sa svih svojih 300 konjanika, vodio u tu bitku zajedno s oboružanim konjanicima uz svakog ratnika i po jednog izvježbanog psa dalmatinca. Zadaća pasa je bila da navaljuju na neprijateljske konje, da ih zaplaše i da na taj način ometu akciju protivničkog konjaništva. Turski vojnici su nakon pogibije biskupa Đure i njegovih konjanika povhtavali po bojištu na Mohačkom polju jedan dio tih pasa, otpremili su ih u Tursku i tamo su ih dalje uzgajali i razmnožavali.

Hrvatska je prema Bakiću već u XIV stoljeću, obzirom na bogata lovišta i na odlične lovne terene raznih klimatskih zona, bila vrlo značajno uzgajalište i pravi rasadnik najboljih lovačkih pasa za mnoge zemlje tadašnje Evrope. Iz Hrvatske su se u to doba izvozili lovački psi u razne evropske zemlje koje su od naših pasa sustavnom selekcijom, a pod utjecajem svojih specifičnih klimatskih i ostalih prilika, uzgojili neke svoje sadašnje pasmine.

Đakovština i danas raspolaže s odličnim lovnim terenima u kojima ima razmjerno malen broj divljači a određeni broj vrsta pojedine divljači je već i nestao. Glavni uzrok tome jest, na prvom mjestu, intenzivna poljoprivreda, zatim velik odstrijel divljači i na trećem mjestu su razna zaštitna kemijska sredstva koja se upotrebljavaju u poljoprivredi i šumarstvu. Ovo nepoželjno stanje lovstva na području đakovštine bez daljnje se može poboljšati, no uz tjesnu suradnju i svestrano zalaganje svih zainteresiranih i odgovornih činilaca.

Sjećanja na profesore osječke gimnazije šezdesetih godina 19. stoljeća

PIŠE: PROF. KREŠIMIR PAVIĆ

Utjecajem i zalaganjem đakovačkog biskupa J. A. Čolnića otvaraju se u Đakovštini a zatim i u drugim dijelovima Slavonije pučke škole. Nakon toga, prvenstveno nastojanjem velikog župana grofa Ivana Patačića, osniva se 1766. godine gimnazija u Osijeku. Deset godina upravljaju gimnazijom isusovci a nakon novog zakona o školstvu franjevci. Oni su osigurali tri suplenta i jednog učitelja a gimnaziju su razdijelili na tri stupnja: najviši, srednji i najniži. Već u početku pohađalo je nastavu 50 daka.

Gimnazijski učitelji bijahu i značajni hrvatski književnici. Najpoznatiji je među njima Matija Petar Katančić (1750—1825.), kasnije profesor u Zagrebu i na budimskom sveučilištu, arheolog i hrvatski i latinski pjesnik. Drugi je Marijan Lanosović (umro 1812.), gramatičar te član pravopisne komisije u Beču krajem 18. st. Treći je Aleksander Tomiković (1743—1829.) koji je opisao život Petra Velikog (tiskano u Osijeku 1794.).

U vrijeme hrvatskog preporoda ravnateljem je bio književnik Marijan Jaić (1795—1858.) kojega je glavno djelo »Vinac bogoljubnih pisama« od 1827. doživjelo, uz preradbu i dopune, mnoštvo izdanja. Preveo je poznato srednjevjekovno djelo »De imitatione Christi«, zatim »Indijanski mudroznanac« a napisao je i »Napjeve bogoljubnih crkvenih pjesama«.

Još 1849. trebali su sve gimnazije preći u svjetovne ruke. Te se godine nije ostvarila ta zamisao: franjevci su posljednji put vodili gimnaziju škol. god. 1854/5. U listopadu napustili su školu i u Osijek je odjednom došlo 12 novih svjetovnih profesora. To su: Golub, Vukasović, Johanić, Mihaljević, Krstić, Pexidr, Jurković, Čaćić, Zerhamer, Dominkuš, Veselski, Kunc i Morfides.

Nekoliko godina poslije službovalo je na osječkoj gimnaziji više profesora koji su se istakli književnim i znanstvenim radom. A i među učenicima bilo je nekoliko koji su kasnije postali književnici. Spomenut će samo dvojicu, i to zato što su opisali svoje gimnazijske profesore. To su pjesnik Franjo Ciraki (1847—1912.) i Milko Cepelić (1853—1920.), etnolog i povjesničar. Prvi je u rukopisnim autobiografskim »Zapisicima« (u četvrtoj knjizi 1907.) opisao i svoje osječke profesore. Dijelove »Zapisaka« objavio je Tomo Matić 1953. u »Gradi za povijest književnosti hrvatske«. Drugi je u članku u »Hrvatskoj obrani« i zatim u knjižici »Kuća u kojoj je Franjo Marković spjeval 'Kohana i Vlastu'« (Osijek, 1917.) usput progovorio i o svojim profesorima. Ciraki se školovao u Osijeku 1863—1867. a Cepelić 1865—1871.

O samoj zgradici veli Ciraki:

»Gimnazijalna zgrada bila je ispod svake kritike. Stara, trošna zgrada bez zraka i svjetla; prostorije u njoj niske i uzane. Kad je tukogod terašnji koracao, njihala se cijela gradevina. Uzana knjižnica služila je podjednako uredskom prostorijom ravnatelju. Hodnici taracačni izlizanom pečenom ciglom.«

Ravnatelj gimnazije bio je Beravčanin Živko Vukasović (1829 — 1974), prirodoslovac i pravi član JAZU. Pisao je rasprave, knjige i školske udžbenike iz zoologije, botanike i mineralogije. »Uzor urednosti i korektnosti (Ciraki) i »učenjak i odgojitelj divna značaja Hrvata Pavlinovićeva hreka« (Cepelić). Predavao je prirodoslovne znanosti.

Hrvatski jezik predavao je književnik i filozof Franjo Marković (1845 — 1914) koji je u Osijeku napisao

i štampao spjev »Kohan i Vlasta«, najznačajnije svoje književno djelo. Gimnazija se nalazila u »poštanskoj ulici« a preko puta nje kuća E. Marinovića, odvjetnika đakovačke biskupije. U toj je kući stanovao mladi Marković i napisao svoj spjev. Marković je imao tek 22 godine, »nježni, djevojačkoga lica a duge mrke kose«. Kada je u lipnju 1868. u Lehmanovoj štampariji »ugledalo svjetlo njegova pjesma »Kohan i Vlasta« bili smo sví presenečeni, zapravo zaneseni. (...) Nije bilo daka, koji nije kupio te knjižice, pak smo pojedine odlomke prekrasne te pjesme namah bili mi daci deklamovali a publika je s ugodnošću slušala.« (Cepelić)

Markovića je zamjenio učenjak i poslije sveuč. prof. Armin Pavić (1844 — 1914). »Sviše je spomenuti stvar svakomu poznatu, da je već onda Armin Pavić uživao glas neumorna radnika i pronicava istražitelja na polju hrvatske knjige. Kasnije premješten je u Požegu (...) a onda u Zagreb gdje mu se otvorila dična i lijepa ka-

Milko Cepelić, učenik osječke gimnazije

rijera kao muža znanja i politike» (Ciraki). Cepelić piše o Paviću da su mu se »jedva zagarili brci, ali već tada (bic je) pun ponosa«.

Povijest je predavao poznati historičar Tadija Smičiklas (1843 — 1914), »čovjek priznata znanja i poštovanja« (Ciraki). Slatkorječivi Smičiklas — piše Cepelić — »koji je svoju uspomenu u Osijeku kroz nekoliko godina sam podržavao, jer je koncem škole slao iz Beča sa sveučilišta po zlatni dukat, da se njime nagradi najbolji đak iz hrvatskog jezika«.

Njega je zamjenio J. Šajatović »pripovjedač za priču« (Cepelić); to je mislio i Ciraki: »Njegova smo predavanja najrađe pratili. Njegov način i forma predavanja bila je vanredno zanimljiva, pa se ne bi branili slušati ga cijele ure, a da nam ne bi nikada dosadilo i dotečalo«.

Da je Ciraki oštar promatrač i da vidi i mane, svjedoči ovaj odlomak: »U svom životu bio je Šajatović eksecivan. Kultivirao je preveć Veneru i Baku pa često mamurian i neuredan u školu dolazavao. Otud česti i zestoki konflikti sa ravnateljem Vukasovićem«.

Osobenjak je bio Đuro Penc, profesor fizike i matematike. »Rođen negdje u južnom Tirolu, govorio je dosta slabo hrvatski i u svoj govor miješao njemačke, a kadšto i talijanske riječi i poklike. Stereotipan poklik je bio u svih momentnih uzbudostenosti: 'Santa Maria vergine'. Inače je bio dobričina, »da mu je para trebalo tražiti«, a to znači da je postao »neprestani nišan svih neslanih dosjetaka i vicova dačkih«. Događalo se i ovo:

»Mnogoput je kod fizičkih pokusa u kabinetu ostao sa dva ili tri slušaoca, a ostali učenici plandovali po

promenadi u zaleđu gimnazjalne zgrade. Kada je na tabli razvijao kakvu matematičku formulu, po klupama se razgovaralo i hihotalo, pače mi je znano, da su se za predavanja udešavale formalne ferblpartije po klupama, pri kojima su po tri četiri člana učestvovala.« (Ciraki).

Njemački je jezik kratko vrijeme predavao Izidor Kršnjavi (1845 — 1927), slikar, likovni kritičar, pisac i političar. »Bio je onda namjesnim učiteljem: mlad kićoš, koji se je puno oko ženskadije vrtio.« (Ciraki)

Još bih htio spomenuti osječkog profesora Lovru Mahnića koji je poslije izvršio samoubojstvo u Splitu. Njegov život opisao je A. Šenoa u poznatoj noveli »Prijan Lovro«. On je predavao Cirakiju i Cepeliću i evo kako ovaj prvi opisuje svog profesora:

»Profesor Lovro Mahnić bio je kod Izajlovićevih na stanu u jednoj sobi razi zemlje. I on se nije mogao oteti čaru vanredne te djevojke (Marije I., lijepi i obrazovane djevojke — K. P.). Ali i njegovo snubljenje ostalo je bez uspjeha. Povrijeden u svoje najsvetije osjećaje, dao se je već slijedeće godine premjestiti da se ukloni dojmu pogibeljne te Kirke. To je taj isti profesor Mahnić, koji je tako tragično skončao svoj život (1866. — K. P.) nekoliko dana pred vjenčanjem.« A osječka se ljepotica nije udavala te je živjela »kao stara ekscentrična frajla« (Ciraki).

Radili su na osječkoj gimnaziji i drugi značajni profesori, na primjer Janko Jurković, Sime Ljubić, prirodoslovac Mijo Kišpatić, historičar Ivan Rabar i drugi koji su pretvorili osječku gimnaziju u značajno znanstveno i književno središte.

PERO PAČARIĆ

Košci

Na livadi
kosaca družina
kako kose
gledat je milina.

Kad pridveče
svaki ruke širi
pomalo su
i rakiju pili.

A s pjesmom
u kola sjedaju
i s kasom
konje potjeraju.

Tako selo
u veselju živi
a s radom
i poslom se divi.

Seljak

U proljeće
kad zora zarudi
seljak pjeva
bolje neg' slavuji.

Zorom ide
livadu da kosi
obuva se da se
ne zarosi.

Na livadi
mirisi se šire
seljak skuplja
livadu i travu
u stajama
da nahrani marvu.

Lijep je život
našega seljaka
ako radi
od jutra do mraka.

PISMO

(KAZIVANJA FABOŠA NIKOLINOG)

PIŠE: ĐURO ŠOVAGOVIC

E, ljudi moji kako da vam kažem; teško mi je i moram se nekome izjadati! Ovo pismo što mi ga jutros doneše poštari — neki dobar čovjek, veseljak, više još s vratiju: »Evo, Faboš, mirisu marke« — eto, to pismo srušilo je sve što sam gradio cijelog života... Dobro, de, smirit će se ako ne prije a ono tamo na Košnjaru, tamo gdje se i Stana smirila.

Ma još jučer je meni bilo nešto sumnjivo kad sam u autobusu sjeo pokraj Kate Lukoševe. Ona sve nešto okreće glavu na drugu stranu i gleda napolje; vidim odmah da joj nrije do divana. Naslagala puno krilo kojekakvih smotuljaka pa kad autobus propadne na neku rupu i počne sočkati, ona samo rukama hrpi te svoje smotuljke.

Pitam curu:

— Piše li ti onaj moj?

Ona vene glamom na stranu pa kaže:

— Presto je pisati.

Kako presto? Kad je bio materi na karminama, rekao je da će se vrniti.

Kata šuti, snuždila se, samo vrpi te svoje smotuljke. Cuo sam da babe nešto po selu zvocaju kako se Roka iz Martinićeve kuće mota oko Kate. Otkud sad to, mislim, jel' taj moj štogod namuso.

— Znači, ne piše više... da nije štogod sporadio?

Kata i dalje samo šuti, vidim ima svojih briga, nije joj do divana ali meni nije svejedno da samo tako prekinem razgovor, i kad sam već načeо — mora i završti.

— Kažeš, ne piše, opet ču ja.

— Piso je, dado...

Ne znam jel' joj se to dalo omaklo ili se već pomalo svikla na to da će me tako zvati.

— Pisó je i zvao me da dođem tamo k njemu u Švapsku... Znate vi mene i moje: ne ide se meni tamo u tuđinu, i kamo ču kraj tolikog svojega!

Tako ona meni bez uzravjanja, smireno, ali osjetim da joj se nešto steže oko srca... E, mislu mu mladu, meni se tada uzmuti mozak: kako on tebe zove, nas dvojica smo se dogovorili k'o ljudi da se vrati doma i to što prije; da se lati kajasa, pluga i zemlje. Kome sam ja to sticao?

Tako ja Kati, uspjenio se, eh da mi je bio pred očima, ne znam što bih uradio s njime? A danas? Danas, evo ti i pisma za mene... evo, tu je u mojim rukama i od jutros samo tuvam k'o smušen po kući, dvorištu i vrtu. Nigdje nemam mira ni pokoja. Sve mi se nešto u glavi uzmutilo, ne mogu smisliti ništa pametno. Što da radim, stalno mi pred očima titraju slova: »Prodaj zemlju, dado... prodaj... prodaj...«

E, moj sine, nije zemlja kokoška pa da je svežež za noge i 'ajd na pijac! Znaš li ti sine, u ovim je prstima šezdeset godina, zar ne vidite koliko se zemlje nahvatalo za njih! Zemlju ne mogu isprati da perem ruke ne znam kakvim sapunom. Uvukla se pod kožu kad vam kažem, evo, vidite, zar ne govorim istinu?

Slušajte, dobri ljudi: glava mi se više i ne vidi, toliko sam se duboko ukopao u onu crnicu u Trnovcu, Selišču, Kršču... Dorku i Lisu sada da pustim iz stale, znale bi same najti te moje njive, ne trebaju kajasi, odvesti će vas pravo u Trnovac i Kršče. Gaze one tim lenijama ako se ne varam, deset godina i ne znaju dok su u mojoj štali i dok ih hranim i ranim da od Kršča i Trnovca i Prisunčana ne mogu pobjeći. A ono što tamo negdje na erpedejskoj zemlji brekču traktori, to je još daleko od mojih njiva, ne plašim

se ja tih traktora dok je meni Dorke i Lise pa kad stignem kajase i nazdignem glavu i protutnjim kroz selo, nema u toga stvora koji se još i danas neće okrenuti za mnom, pozdraviti Faboša Mikolinog, nema u selu žive duše koja mi na otpozdrav neće podignuti šešir. Znaju da pozdravljaju čovjeka na svom mjestu!

Čekajte, čekajte, pa di je to moje mjesto, o čemu ja to razvezao, kome ja to govorim?! Dobro, samo pitam; gdje je to moje mjesto, i to baš danas kad sam dobio ovo pismo! 'Ajde, dobiti ljudi, recite mi! Tamo kraj Stane? Tamo mi se, da prostite, još ne ide, a mislim — ako bi i Stana pitali — ne bi ona kazala da dođem. Zna i sama da moram srediti još neke račune na ovome svijetu. Tamo mi se još ne ide, a kad dođe na mene red, onda se tu više ništa ne može, ni'ko me neće ni pitati...

Danas sam još živ, živim, i to živim radi one moje zemlje, i Dorke i Lise, i onih bravaca što čekaju s gubicama u valovu, i zbog Sarulje dobre mljekule, i golubova... Sto, radi toga živim. I zemlja i marva traže dobre, zdrave ruke. Slušajte, zemlju treba milovati ko mladu udovicu željnu mekanu kreveta i teška tereta na trbuvu... Tako vam je i sa zemljom: što više gladiš i tiskaš — to više traži i izvlači iz tebe!

... Eh, Faba, Faba, stani, kud si skrenuo od zemlje na udovice i to baš sad kad ti je sin napunio glavu svakojakim brigama, daj se malo priberi, ne trčkaj koješta, nije ti više trideseta pa da se zavlačiš u kijerak i preskačeš tarabe, sad bi zapeo na prvoj ogradi i poderao gaće.

A nekada se nisam plašio ni vraga — ni boga. I što više straha patiš, to ti se slade zavlačiti u kijerak snaši pod perinu. Ne vjerujete, zar ne? To što ču vam sada kazati, ne bih volio da se dalje čuje, pomislit će ljudi: eto, ostario, ost'o sam pa se sladi uspomenama! Ne znam, kako da vam kažem; eto, nešto mi došlo — i to baš sada u ovoj mojoj velikoj nevolji — da mi se stalno po glavi mota — ono kada sam grutao kroz šljivik tamo u Sigetu, trčao i gaće vezu... Slušajte tada mi je bilo teško, mislio sam — ode glava pred božju kancelariju! Ali, strah je bio — strah je i prošao a ono što je ostalo to je pamćenje na slatku noć pod perinom, to jako dugo traje, a ono što sam bježio — bilo pa ni!

Ama, bilo je meni sumljivo dok sam se još meškoljio pod perinom: pričinili mi se kao da sam čuo da negdje nešto šuška, rušće suhe grančice ispod šljivica. Načulio sam uši, presto i disati... a snaša pokraj mene samo otpuživa, spava ko umivena. U desetom je nebu, ne bi je dragi bog probudio. Pričini mi se da čujem kako se napolju neko načašlja, a onda malo potlam pucketaju grančice. I u taj tren zalaje i zeljov. Otkud pas pokraj kućara? Koliko znam snaša nije povela njihova rundlova. Pas nije, sigurno, sam došao! Neda meni više vrag mira, polako se izvučem ispod perine — čujem di snaša nešto u snu morguje, bit će da je sišla s desetog neba — primaknem se prema penderku, protarem oči i uperim pogled tamo prema šljivama; a ono napolju mjesecina, misliš da je podne a ne ponoć, i na toj mjesecini vidim da se neko šulja oko plota. Spazim prvo jednu sjenu, pa onda drugu, treći!... E, bogo moj, pa koliko ih je? Nešto se te sjene došaptavaju...

Vidim da je vrag odnio šalu, zgrabim pantalone u ruke, opanke nisam ni tražio, pa glamom kroz penderak i — tres napolje! Podbrusih pete i — dada. Oni što su se šuljali

oko kućara, kao da su se prepali moje spodobe — onako bijel u dugim gaćama i košulji, nadirem kraj njih, i dok su se oni snašli — preskočim tarabe i kroz šljivik dадох petama vjetra. »Drži ga, drži ga...« Čujem di neko mumlja iza mene. U to zalaže pas, pa što pod noge — to pod noge: hvata me za nogavicu od gaća, vuče i vrči... Lamatam i otepljem na sve strane, a dukela ne pušča i ne pušča. Oko moje glave lete buse i batine, bit će da me to oni iz mraka gađaju ne bi li me stepli.

E, bogo moj — stiskao sam zube i ne dajem glasa od sebe da me ne prepoznam — mislio sam ovo mi je zadnje noćivanje u tuđem krevetu jer ovi su naumili da me dođu! Neznam kako se to zabilježilo, dukela ti se nekako zubima uplete u platno mojih gaća, a ja ti svom snagom zamašu nem nogom i kresne dukelu od šljivu, on samo zaskuči, pusti zube iz gaća, pa tek onda počne zavijati i derati se kao da ga svi vragovi kolju... Ja skupih zadnju snagu pa bjež, bjež što sam bolje mogao. Uzdao sam se u svoje noge jer nije mi ovo bilo da prvi put iskačem kroz penderak! Dokopah se rakita, sad više nisam bio daleko i od našeg kaćara, a oni iz mraka kao dasu se prepali te pasje dreke, ostali su iza mene, nisu imali kuraže da se zavlače u rukite. Noć sam presjedio — s batinom u rukama — kraj vratiti kaćara, od mojih poterivača nije niko ni blizu primirisao.

Sutradan navečer čujem di po selu divane da je snašin čovjek, kad je polazio na vašar u Čagli, najmio petoricu seljskih dilkoša da nadgledaju kaćar. Pristali su da za pet litara vina i oku klipare, provoku kroz ruke onoga ko se zavlači snaši pod perine. Nisam se propitkivao jesu li znali s kim je snaša imala posla ili nisu. Na kraju, ispalili su slabi majstori za mene, i ako ćemo pravo, nisam siguran da se i oni nisu prepali kad su me ugledali, ko avet, po kraj sebe...

Eh, znao sam ja sve kaćare i kijerke; kad ko u njima spava, pod čiji se penderak mogu zavlačiti i provaliti, gdje je oštra kera koje je trebalo zaobilaziti. Ritao sam se sve dok djeca nisu počela rasti, onda me bilo sramota da pukne bruka...

Danas? Tko još danas mari za stanove i kaćare, raspadaju se, ostao je di koji kaćar i kolibica u vinogradima. Sto vrijedi kad se nema tko valjuškati i zavlačiti u kaćare pod perinu. Nema više ni svinjara, ni čordaša, a ni konjara po pašnjacima, prošla su ta vremena. Danas je drukčiji svijet. Oni bi nažuljali guzice da moraju provesti noć u mraku, u kaćaru, ne bi ih ni vrag natjerao u polje...

Čujte, pa kakav je to danas svijet samo se nekamo žure i to glavom bez obzira, bježe sa zemlje ko vrag od tamjana. Poizduživali vratove od silnoga gledanja di ima kakvo mjestošće pa da se dokopaju državnog posla i socijalnog i da se svakoga prvoga u mjesecu orlojavu u bircuzu, nek se zna da je mjesecina u džepu? Zemlja im smrdi ko i to mojemu što mi, eto, tako lijepo piše: »Prodaj, dado...« E, prije će me sahraniti nego što ću i pedalj prodati moje crnice. Dok je zemlje — imam zbog cega živjeti. Sutra me ne bi bilo kad ne bi morao uraniti ujutro pa ići marvu na hraniti, prezati i s plugom u kolima poći u polje...

Skućivao sam se dugo i krv pljuvao dok sam stekao deset jutara. Što sve nije prešlo preko mene, sve su vojske ovđe tutnjale, nevolje i pošasti, ali se nisam dao, ostao sam i dalje uspravan, pa kad i danas ulazim u kijerak moram se malo sagniti da glavom ne izbijem dovratak... A treba mi još ta moja glavčurda, eto, baš sada možda više nego ikada ranije. Moram dobro mučnuti, kako dalje, za koga ja to radim, kome stićem kad su se svi otepli od mojega praga, ko rakova djeca, svako se usputio na svoju stranu! I Stana je otišla tamo odakle se još niko nije vratio — ja, eto, ostao sam, s kime da se podivanim i sretnujem...

— E, noći crne, e, noći duge i preduge! Ne ide san na oči, kao i onomad kad su me nagovarali da se upišem u zadrugu. Obilazili mi oko kuće ko mačori u veljači. Ovamo se umiljavaju, predu, a oči im igraju, zagledu po kući, šaćuju stanje, pa onda mi gledaju u lice da vide mogu li na njemu štograd pročitati. Previše mi je sve to na dobro mislilo, te samo što ne ispadne da će me ujutro 'armonika pratiti na posao... pa još kad jednom zapnemo u polju — odmah ide za nama kazan s paprikašem, zna se kakvim pilećim, iz kazana se puši na sve strane...

Tako oni meni, svaki dan: sjednu na dovratak od sobe, pa ne možeš od njih ni napolje ni unutra, moraš slušati

što predu, a predu li, predu! Ja pred njih — kakav je red kad ti nadru gosti u kuću — iznesem oku preklanske šljivke, a oni kako potežu tako im se jezik sve više razvezuje. Napuniše mi glavu s kolhozima i Rusijom i zadrugama, da više nisam znō — što oni, zapravo, hoće od mene, što su toliko nadriši kao da sam ja jedini u selu koji se nećka. Tek će Mirketina Blažov — kad mu se jezik razvezao — »Samo se ti upiši, za druge ne beri brigu. Kad vide da si ti s nama, neće ni oni dugo oklijevati!«

E, noći duge — e, noći crne! Žulja sam slamenjaču: ne ide san na oči, dignem se pa tuvam po dvorištu kao kakvo spadalo, zagledem u štalu i gladim Dorku i Vranca, a konji odmah dižu glave i ustaju, misle sad ću prezati pa sam došao da ih nahranim... Vidla i Stana da se mučim, samo murijam i španciram, ništa ne divanim. »Upiši se, čovječe, dok te mole!« Tako ona meni. I da kažem po pravdi — pametno je zborila...

Tja, ništa lakše nego reći — upiši se, pa što bude — bit će! Kako bude drugima, tako će biti i meni! E, misu mu mladu — nikada nisam tako živio da se prepustim da me voda nosi. Ne, ne, tako ja ne znam. O mojoj se glavi radi, pa ako ona pukne, druge nemam, kako ću dalje živjeti i gledati ljudima u oči, onima što jedva čekaju da vide na koju će stranu, pa da i oni pojdu za mnom.

U zadrugu? Svi vide, ne moram im otvarati oči, da su se oko naše zadruge okupili sve sami slepci koji nemaju što izgubiti jer ništa nisu ni imali osim tri četiri jutra zemlje, i to kakve? Makar kakve koja nije dubrena tko zna od kada. Eto, ti su se prvi upisali u zadrugu. Kažem vam, sve sami slepci. I oni me čekaju ko u šumi na prosjeci kad svi lovci digne puške na srndača što rušči kroz šikaru, čekaju da se i ja bacim među njih pa da me očerupaju sa svih strana...

... Slušajte, nisam se mogao potužiti: na poslu se nismo pretrgli. A ono što je — to je: bilo mi je drago kad sam vido oko sebe tako mnogo ljudi. Kudgod se okreneš — nigdje nisi sam: 'očeš li u oranju, 'očeš li u sijanju, na sve strane konjske i ljudske glave. Imali smo i dva traktora, ali nisu stigli sve poraditi pa smo najviše gurali s konjima. Meni su zapali i dalje moji konji i kad sam ih navečer ostavljao u štali drugima da o njima brinu briju — mislio sam da će mi srce pući na troje! Probudim se tako noću pa pomislim jel Dorka gladna ili žedna, što radi Vranac. Potlam ne mogu više ni zaspati i dočekam zoru otvorenih očiju...

Eto, vidite kako je na kraju ispalio: murijo sam, murijo, pa sam se upisao. Baš onako kako je teo i Mirketa. Ali, nisam dugo izdržao u zadruzi. Mučilo me to: ovamo radimo od jutra do sutra, a kod mene u kući sve nešto prazno, ne možeš se nikako malo potkožiti da tih naših silnih trudodana. Naslažem trudodana u knjižicu ko drva a potlam obračuna opet prazni džepovi. Lagao bih ako kažem da smo bili željni... ali nije uvijek sve u kruhu...

Kad sam izlazio iz zadruge dobio sam i svoje konje, ali kakve izradene. Dorka se izvukla, eno je fala bogu i danas žvače u štali sijeno, a Vranac s nje dugo patio. Otišao je na mrcinište: nahladio se, uhvatila ga sakagija i samo, jednoga dana ode, ode, ko da ga nije ni bilo.

... Ne mogu poreći — ono što je to je: volio sam u proljeće kada pakne život na sve strane, pa kud god se okreneš oči ti prepune i sunca i zelenila i pjesme ptica što se motaju oko nas zadrugara dok odvaljujemo brazde. Nije mi tada bilo teško raditi. Razmilimo se po cijelom Bačkošu i Košnaru pa gdje god oči uperiš vidiš neko se mota po zemlji, klipše iza pluga ili drljače ili s motikom klijuca po zemlji. Istom neko ispravi ledja pa ti mahne rukom da malo staneš i da smotramo i pripalimo koju. U podne — kad već prije dode to podne — svi se svrđimo u Bačkošu kraj 'rastova i bunara pa tko što izvadi iz torbe. Kod nekoga na daleko zamiriše kobasica a kod drugih crveni i bijeli luk.

Ono o kazanu — bilo pa ni! Jeli smo iz korpice, ono što je žena ujutro spremila ili što su djeca donijela u polje. Ne znam, nisam odviše žalio za kazanom, više sam volio kad sam razgrtao po korpici pa malo najdem glavicu crvenog luka, pa malo slaninke ili šunke, pa koje kuhanje jaje, a nekada — što mislite — našla se koja tegla kiselog mlijeka. Znala je moja Stana što volim. Kad se toga svega

i svačega najedemo, izvalimo se u hladovinu ispod višnje ili trešnje. Biće je u Bačkošu okolo Angelove, Cimerove i Valterove pustare svakojakog voća, a najviše višanja, šljiva i jabuka petrovki. Jozeta Davidov, on nam je bio predsjednik, jašio je na biciklu kroz Bačkoš: nadzigne glavu, kao da su ispred njega u najmanju ruku dva para ludih riđana, i tiska lenijama. Na oči nabije šešir, pokrije kovrčice, obilaz nas, natrefi uvijek u podne kad se mastimo i častimo šljivkom.

Najgore je bilo u jesen kad se okiši. Mi u polju čak pod Vrbanovim gajem ne izlazimo iz kukuruga sve dok se ne smraći. A onda kupimo prnje i trapamo kući u selo — po blatu i mraku, zatepljemo se ko pianci. Spusti se mrkla noć dok se dovučemo do sela. Nemaš potlam više volje ni u zdjelu gledati, samo tražiš krevet...

Tako je trajalo sve do onoga ljeta pedesete, baš kad sam bio noćobija kraj kamara u Krtinjačama, dogodilo se ono, o čemu ste možda već slušali. Još i danas mi igra pred očima to crveno nebo. Moglo je biti nešto potlam pola noći — taman što sam malo trenuo. I da Pisara nije počela zavijati možda bi me i san savladao. Izvucem glavu iz kamare, protarem oči a Pisara se oko mene uzmuvala. Cvili i podvlači mi se pod noge, savija rep i zavija, zavija ko pred smrt. Buljim tamо prema Dubrave pa nikako da dodem k себи: jel ja to sanjam ili se nebo zapalilo? Prestao sam i disati, pretvorio se u jedno veliko uho i otvorio oči. Sve je oko mene crno: noć tavna, kamare žita tavne, seća tavne... a tamo iznad Dubrave — nebo se upalilo, ali nigdje ni žive duše do štogod čujem, samo se javi di koji zrikavac...

Zagrlim dvocjevku pa počnem po depovima pipati i tražiti patronе. Uhvatio me, bogami, strah: to nebo sve više se žari, vidim iznad šume Dubrave kako plamen liže... Tu nema dvojbe — nešto krupno gori! I nije daleko od Krtinjača. U to se oglasi i zvono sa ivanovačke crkve, zvoni samo u jednu stranu. Znači, kod njih je! Malo potlam javi se sitno zvono sa marjančake crkve.

Slušam sada sva ta zvona kako klepeću u jednu stranu i bude sve pospance i plašljivce: čim ljudi toliko potežu, mora da nešto krupno gori. Sve me prolaze trnci, to vam je kao da slušate negdje u noći čovjeka kako zapomaže, i to jako zapomaže, vi to čujete i znate da mu je potrebna pomoć — jer samo što nije ispustio dušu — ne znate što da radite: nit ga vidite, a nit se smijete maknuti sa svojega mesta. Tako je bilo i sa mnom: slušam tu zvonjavu u jednu stranu, vidim da je ispred mene velika nevolja a ja se ne smijem ni maknuti.

Uhvatila me trta: da nisu, ne daj bože, križari zapalili kamare u selu, pa će sad — dok se narod strči na jednu stranu da gasi vatru — ovamo k meni u Krtinjače... A ovdi oko mene deset velikih kamara žita: poslagane jedna do druge — po dvije s jedne, po dvije s druge strane. Kud da mene nočas baš zapadne red da čuvam kamare! Sejo daleko a ja sam, kako god okreneš — poječe me mrak, niko neće ni čuti moj glas.

Pojdem s Pisarom okolo kamara, oslušnem: nigdje ni žive duše, a srce mi oče pobjeći. Nij lako — to crveno nebo kao da se sve bliže primiče Krtinjačama. Napunih pušku pa legnem u šamac ispred kamara, pritajim se, prijajila se i Pisara, samo čujem kako mi srce tukče, moram staviti ruku i tiskati da mi ne pogjegne. Dok tako umirujem srce, kadli — jel ja to dobro čujem ili mi se samo pričinja — negdje tamо ispred mene nešto rušči! Kao da netko forikljuje iz šume prema kamarama. Naslonim uho na zemlju, ne možeš ništa razaznati od silne zvonjavе... jest, jest, nije daleko, nešto rušči, kao da neko grabi preko strnjaka prema meni...

E, moj Faba, sad se drži! Izvadim iz đepa patronе i poslažem ih ispred sebe, proturim glavu iz šamca i — ogari prema šumi, tamo odakle sam čuo ruščanje. Ogarim jedamput, ogarim drugi puta, pa onda odem malo dalje šamcem u stranu i — opet ogari, ogari, ogari...

Optrkujem sad lijevo — sad desno. Nek vide ti što nadiru da nisam sam. Ispucao se ja, i tko zna dokle bih udarao — imao sam patrona za tri puške — da nisam čuo zvono i s naše crkve i galamu ljudi što su trčali s kablicama, vilama, motikama, što je već tko u mraku prvo dohvatio. Klepetali su i vatrogasci... dotrčali su do mene i naši zadrugari.

Sutradan me ispitivali: koliko ih je bilo; kud su pobegli; odakle su nadirali; jesu li štograd divanili; kako su izgledali... Tražili su — ti što su me ispitivali — da im pokazuem di su mogli biti kada sam počeo pucati... a kamare žita ivanovačke zadruge izgorile do temelja. Ni pepela nije od njih ostalo, vjetar ga raznio po polju.

Sad, što je to šuškalo i ruščalo: jesu li bili ljudi ili životinje, koje su se uplašile paljevine pa su bježale iz šume Dubrave kroz polje, nikada nisam saznao. Bilo kako bilo — naše kamare nisu gorile...

Već sutradan ujutro dovukli su vršalicu koja pet dana nije prestala mumljati. Počimali smo prije sunca, i nismo prestajali sve dok smo vidjeli prste ispred sebe. Uvečer nismo ni išli kući spavati: pozvaljivali se u slamu i, dok si rekao »be« — mi već u desetom nebu! Ujutro gdje se ko našao izlazimo iz slame: krmavi, umusani, čupavi, neobrijani — ko miševi iz mekinja — vučemo se do bunara, turamo glave u kablicu i dobro promućkamo, i onda ajd na vršalicu, di je kome mjesto. Markula je već upalio traktor, posmešće remenje sita tako da nismo dugo dangubili...

E, bogo moj, što je to bio posao! Onda smo tu kraj vršalice dovukli kazan i ražanj, otišlo je — brat bratu — bar dvadeset zadržnih prasaca. Ih, što sam se toga ljeta izjeo prasetine, ne bardam da sam i jedne godine potlam toliko mastio brudu prasetenom...

A vidi ti sad — nije mi ni do čega: da ne znam što izneseš pred mene, ništa mi srce ne išće. Sad sam ko napušten pas pred vratima. A gle kolika kućerina i koliki stol, moglo bi se smjestiti uokolo deset poslenika, za sve bi bilo mjesta, ne bi se morao nitko s nikim gurati.

Eh, što sam to volio kad smo teli posvršavati velike poslove pa se navečer svrphimo oko stola, a ono iz lonca se samo puši gušći paprikaš. Donesu žene kisele paprike, poskidamo šešire i šaljemo oku sa šljivkom jedan drugome. I žene tada »oće malo gugnuti. Ko ne bi kad je, eno, trem pun kukuruga, ima ga i u štagljiju, samo skupljaj navečer družinu i slaži kukuruz na tavan.

Predvečer se u našem tremu skupi velika družina. Samo izviru iz mraka: nit pitam tko je i otkale je, čiji je, jer di se vrpe djevojke tu se odmah oko njih motaju i momačke glave. Tako je bilo oduvijek. Htio sam im napaliti karbitnjaku da vide bacati kukuruz na hrpu, a kad ja potlam dojdem s litrom šiljera, karbitnjaka se ugasil, ne znam jel od vjetra ili je neko od momaka dunio da im ne smeta. U mraku je slade pružati ruke i zavlačiti pod suknu. Mi starici se uklonimo da im ne kvarimo račune. Uživamo i mi slušajući pjesmu. Milina je bilo slušati kako su samo znali upariti i složiti grla.

Tako je bilo sve do one večeri. I danas kada mi dođe u pamet sve što se dogodilo tu večer i to meni pred očima — krv mi udari u glavu. Ni danas mi nije jasno kako da nisam napravio nikavku ludoriju...

Ja malo pridremao: napojio momke i djevojke, žene ispekle kolačića, kakav je već red, dva tri puta sam medu njih iznosio vino, stavim bocu na dovratak, oni sami uzmu i kad isprase, stave bocu na penderak i kad ja nađem pokupim i donesem opet drugu. I pjesma je bila kao i večer ranije, možda nešto glasnije, bit će da su muški glasovi bili u većem broju pa su lako nadjačali ženske. »Diko moja, nema težeg bola, neg voljeti, pa se ne uzeti«, tako su eto, vodile djevojke pjesmu. Ubardo sam još jednu: »Mene mama za diku ne dade — ja ga molim neka me ukrade.« Nisam se ni obazirao na to što su pjevali, tko bi sve na to obraćao pažnju, pjevali su čim su došli pa sve dok se nisu počeli razilaziti. Nisam ni zagledo otkale je tko došao... Tek što sam malo pridremao, kad li će mlađa kći: »Dado, dado, probudi se, nema Ljubice!«

Onako bunovan, ne znam jel to meni došlo u snu ili mi to neko baje iznad glave, buljim u Anicu, a ona će sva uplašena još jednom: »Dado, nema Ljubice.« Onda ja drek nem: »Kako nema Ljubice? Gdje je?« A ona samo jedno te jedno: »Nema Ljubice«, a oči joj prepune suza. Skočim, izletim iz kuće u trem, zatepem se na korpu prepunu kukuruga i ispružim se koliko sam dug po ljuštreni i kukuruzu, tresnem glavom od klipove i kao da mi se tada nešto prosvjetljilo. »Da je nisu odveli«, reknem a Stana i Anica ništa ne odgovaraju. Probudio se i Pavle. »Odveli je znači«, ponovim još jednom i potrčim na drvnjak, zgrabim sjekiru i krenem na sokak... Pred mene istrič žena: »Nemoj Fa-

bijane, tako ti boga, nemoj grešiti dušul!« Kćerka Anica se uhvatila za moje noge, obgrili pa se dere i kroz plač govori: »Nemoj dado, nemoj...«

Uh, takve sramote da doživim! U zemlju da propadnem, da se ubijem, objesim ili da nekome glavu raspolovim. Odveli je, meni ispred nosa, i to kuda nego u Arkanovce! Dok sam ja dremuckao i to oni iz mraka što sam ih tako lijepo cijelu večer hranio i pojio, pa kad su se najeli i napili, manili repom i s curom u Arkanovce!

— Daj mi pušku! Nekoga ću ubiti!

Izletio sam na sokak i pružim korak kroz selo. Mjesec taman što je zašto, i psi su se umirili, grabim tako preko vagaša u kojima se još maci blato od proljeća, trapam i od bijesa mi pjena izlazi na usta. Nekoga ću umlatiti, nekoga ću ubiti, mrmljam sebi u bradu. Svuda oko mene mrakan, i meni na oči pao mrak, trapam i potrkujem, hoću da ih stignem, nisu mogli daleko odmaći.

Zar to da doživim, da mi odvedu rođenu kćerku iz moje kuće, nevjencanu, i to kamo — u drugo selo! Uh, kakva sramota! Tko je u ovoj kući gazda: ja ili ti musavci što mi još od Vidova preskaču plotove i ko psi, samo se motaju oko sunkne!

— U njihovu kuću nećeš. Što reko — ne poreko! Izbij si iz glave da ćeš u Arkanovce. Kruha ćeš tamo biti gladna, nećeš glavu podići od silnih poslova. Oni trebaju nekoga tko će im raditi...

Tako sam očitao bukvicu Ljubici kad sam video tko mi se mota oko kuće. Znao sam Beranove, odslužio sam ona tri mjeseca u čuji zajedno sa starim Beranom. Tada sam video kakav je to čovjek: ko hrčak, taj samo grabi za sebe. I od govana bi uzo ušura, eto, takav je to čovjek, nije mu bolji ni sin... Ali žensko, mlađe i ludo, zagledalo se u Beranova sina Marina, labrtana da mu nije bilo ravna u tri sela. Jedinac, imao je sve što je htio, samo mu je posao malo smrdio. U njega se ona zagledala.

Glavu je izgubila kada joj je na kirvaju na Vidovo kupio ono veliko licitarsko srce. Odmah sam znao, da će on to kad-tad naplatiti... Bogove joj šest, ne vidjela sutrašnjeg dana! Gdje joj je pamet!? Divanio sam oduvijek: ne trpj se u gazdinsku kuću, tamo trebaju slugu, poslenika, nikad im dosta ruku...

Dotrapao ja tako, na kraj sela — do Metlinaca — nigdje ni žive duše, sam ko pustinjak, još ću nabasati na kakve noćne adibajre pa bi moglo biti belaja. Nešto mi se i glava počela ladići. Sjednem na kladu ispred Metlinaca pa dumam: jel da gazim do Arkanovaca i da im tamo porazbijam sve pendere i dovučem tu moju sunjbaru ili da još malo pričekam možda će otaklegod iz mraka banuti pred mene, ovuda moraju projti, ako nisu udarili preko Bačkoša i Prisunčana... ili da sve alalim pa da se vrнем kući, jer kad je već namila da ode i da me ne sluša, koji će je bijes zaustaviti!?

Prosjedio ja dobrih sat — na kladi, nažuljo i guzicu, ohladio se sasvim, pa se dignem i ogarim jednom iz puške tamo prema Arkanovcima; ako je neko čuo, nek misli sada što ga je volja, okrenem se i vratim kući.

... Da vidite danas Ljubicu, ne bi vjerovali da je to ona moja rumena jabuka: zagnjurila glavu u zemlju pa, izgleda, ništa i nikoga ne vidi ispred sebe, samo bulji u svoje noge. Kao da je zaboravila da je onu večer pjevala: »Brani dado, a brani i mama, ali ja idem makar nevjencanu!« Tako je i otišla. Zar joj je to trebalo?

Od te večeri više nismo kukuruz brali s ljuštinom nego čisto. I od te je večeri Stana počela poboljevati. Kad sam se vratio iz mraka, nju babe polijevaju sirčetom, trljaju lice i srce, a ona sva bijela ko zemlja u mlaki. Pokraj nje skući mlada kći Anka, sin Pavle razrogačio svoje velike oči pa nikako da shvati što se to noćas zbiva u našoj kući. Jedva ga babe nabogomoliše do ode u krevet, a Stana iznesoše na trem, na ljuštinu. »Uklanjajte se, vičem, zraka joj dajte...« Kad je potlam došla k себi, otvorila oči i s mudom ce: »Čovječe, nisi napravio nikakvu ludoriju!« Nisam, dabome da nisam, a sve mislim u sebi — trebao sam! I danas tako mislim! Takvu sramotu da navuče na moju kuću i naše ime! Što ćeš, valjda je tako bilo sudeno...

Nismo se, eto, te godine imali čemu veseliti... Otišla, što se tu može: svatove nismo pravili, a bogami, nisam joj ni prag prekoracio tamo u njenoj novoj kućerini... Ni ona nije k nama dugo dolazila, tekar kad je Stana legla u krevet, a na karminama se naplakala i naricala za

sve ove godine kako nije dolazila u svoju rodnu kuću. Nismo je mogli ukloniti: obgrili řešku, pa se ne da ustraniti, dere se, nariče tako da je rasplakala i najtrvde ljudsko srce. »Joj, moja draga i jedina majko... i ja ću za tobom...«

Eto, vidite kako vam je to: kad jednom krenu kola niz-brdo, onda nikada nije dovoljna jedna nesreća. Kotrlja se i druga... tako smo i Stana sahranili. Bila je dobra i čestita žena. Ta nije vlažila jezik po komšiluku. Ako ti nije mogla pomoći — odmoći ti neće. Napatila se zajedno sa mnom oko marve i na zemlji, i djecu je podizala, uživala u njima. A onda je najednom počela kopnititi, ko snijeg u rano proljeće, naočigled je nestajala, tiho, nikome se nije žalila. Nije se dugo patila... Moram reći: imao sam dobru ženu, ne mogu se potužiti. Na poslu se nije šparala, bila je brižna majka, dobra domaćica, i ako ćemo pravo i dobra žena u krevetu... Kad se ono dogodilo s Ljubicom, bit će da joj je to jeko pogodilo srce.

Ljubica otišla nevjencana, a Stana — pod ledinu. Čuje, i to sam, nekako, s vremenom prebolio, uzdao sam se u onu mlađu, Ankicu. Mislio sam kad već Ljubica onako ode, daj ovu ćemo isprativi s deset svatovskih kola. Ma šta ja togovim — dvadeset kola uparadiranih, s peškirima i s jedne i druge strane...

Što je na kraju ispalio? Nisam morao prezati konje! Potrpali se svi u dva autobusa. Tko je htio mogao je prezati i kaskati iza autobusa, gušiti se u oblacičima prašine pa narod što se strčao na sokak nije mogao ni vidjeti mlađu, samo su kašljucali i pljuckali za nama...

Misu mu mlađu, ni toga se više ne volim sjetiti, ali kad sam već načeo odmotavati, daj da završimo i tu pripovijetku. Udal se Ankica za trakslera iz Belišća. Pravo da kažem za — barabera. Ovlike oči izbeći kad se primakne stolu! Di ga je našla — to samo, valjda dragi bog zna, ako ne i vrag... Ja uvijek mislim, taj s tim svojim velikim očima, vidi i kroz poklopac što se kuha u loncu. Jako voli cunjati po kući i najviše zavlaciči nos u pušnicu. A zntete kako je kod nas — nikada nije bilo da nešto ne visi: jel sunka, jel kobasica, jel kulin ili slanina. Dođe mi tako više puta da pomislim — taj je samo zato uzeo Anicu da smiri svoj stomak!

Kad god k nama dodu, on samo zaglede di ima što za jesti. Eno, baš one godine poslije svatova, na kolinju, toliko je toga natrapao u sebe — i kuhanog mesa, i krvavice i kobasicice, i sarme i kolačića — da nije imao vremena ni pantalone navlačiti. Zove ga Anica da idu kući — spustio se već debeli mrak — a on samo trčkara oko šekreta, čujem di gruta i psuje! Vidim da je i moju Anicu sramota što je on takav, ispadao kao da su oni tamo kod kuha zeljni.

Rekao sam joj: nosi štograd ti treba, ne gledaj i ne pitaj, samo uzmi. Eno, kupio traksler i motorčić, ne dolazi više na biciklu, ovako mogu više ponijeti i brže dojdju...

Ajde, ne mogu se potužiti: izgleda da se njih dvoje slazu, samo, eto, ima proklete oči za jelom. Taj mora da se nagladovao dok je trčao bos... U zadnje vrijeme malo se urazumio: ne jede tako brzo, razvlači i on s jelom ko da ne grize sa svojim Zubima. Prosvijetlio mu se, valjda, vidi i sam da nitko neće uzeti zdjelu ispred njega.

Ne mogu kazati da je neki lembo: dok Anica spremi tu po kući i kuvar, on se lati posla. Gdjegod se što oporilo, on odmah uzima čavle i čekić. Uvijek su mu puni džepovi čavala. Dobavio je odnekuda i golubove, napravio im kućice — i to kakve kućice — stani pa gledaj! Sjedne na dvorište i može tako satima buljiti u golubove... Eto i meni je pod starost utrapio tu zanimaciju. Sad, jel mi je golubove utrapio da ima zašto češće dojti i do pušnice, ili su mu golubovi toliko dragi da u njima uživa — to nikada neću dokučiti. Bilo kako bilo, eto, vratio mi se milo za draga, sad ja svako jutro hranim i brojim golubove kao što je nekada Barger...

Po tim Bergerovim golubovima prašio sam svojom jednogjevkom da je sve grmilo. Tá čuda nisi vido: jesam li počeo sijati, još se nisam ni uklonio s njive, evo ti u goste jata Bergerovih golubova. Nikada mi nije išlo u glavu kako su baš znali kad sam bacio žito, kao da im je neko dojavio. Ma nije se ni zrno ugrijalo u zemlji, evo ti njih: di će, di će nego na moju njivu. E, nećemo tako: uzet ću i ja ušur koji mi pripada. Po tri sam znao stepstti od jednog šusa! Na koje sam ja uperio pušku, ti se nisu dugo koprcali...

Ja vam bez moje jednoglavke ni u vrt nisam išao: ras-klenim je tako da može stati u džep od dolamicu, pakad pojdem u polje — podmestim dolamicu ispod pokrovca, sjednem na sjedalicu i uzde u ruke. Daleko smo imali zemlju, čak tamo pod Prisunčanima — bogu za ledima — uokolo svuda šuma, zna koji puta iz šume istrčati zekan ili preletiti fazan. Nos bi si odgrizao kad vidim di mi baš nazlabaju: ja u kolima propao u sijeno, a fazan samo što mi kapu ne stepe, ne plasi se, niko ih ovđe ne dira. Ne mogu ih gadati batinom, nije to svrakino gnezdo. Nabavio ja od Dureta Martinovog jednoglavku. Onu što se može rasklopiti, i sad više fazani ne prelijeću tako često preko moje glave. Ako se koji digne, taj neće dugo letjeti...

E, da znate što je Stana znala skuhati paprikaš od fazana, takve majstorice nije bilo u Mikolinom kraju. Plašio sam se da će taj miris privući i nekog drugog. Ali, nevolja nije došla od te strane, nego tamo od Košnjara, ispod groblja. Vraćam se ja iz polja — natovario kukuruzovine da jedva Dorka i Lisa vuku, i po toj se kukuruzovini Ljubica izvalila i buljili u nebo — a bit će da je već tada buljila tamo prema Arkanovcima — kad kod groblja pred mene stane Stepoš Tomičin — lovnik. Ni hvaljen bog, ni dobra večer, nego će nabusito s puškom u rukama: »De, malo stani Faboš!«. Pritegnem kajase, Ljubica nadigla glavu, pa kad je vidla ko se to razvagano pred konjiskim glavama i to još s puškom u rukama, ona brzo legne i gurne moju jednoglavku u snop kukuruzovine.

— Nešto se pucalo tamo u Prisunčanima, kaže Stepoš.

— Može biti, kažem ja.

— Nije može biti — nego se pucalo!

— Pa, ako si ti čuo — onda se valjda i pucalo, kažem ja njemu.

— Morao si i ti čuti, Faboš. Da ja malo razgrnem tu tvoju kukuruzovinu, tako će on, ne skida oči s mene ali i ne spušta pušku iz ruku.

— Nisam te, Stepoš, zvao... U moja se kola ti nećeš penjati. Barem dok ja sjedim u njima, jeli' jasno!

Tako ja njemu odrežem i potegnem kajase, kandijom zavitljam konjiju oko glave i nije, bogami, puno trebalo da Dorka kopitom zakači Stepoša.

— Još čemo se mi sresti, viče on i psuje mi bogove.

Samo ti psuj, mislim ja u sebi, koliko si ti potukao divljači, to naš Mikolin kraj ne bi mogao pojesti za godinu dana, a sad bi prevrto voz kukuruzovine zbog jednog fazana koga sam malo prije stepo. Ali, on je gazda, i čovjek do vlasti. Jednoga zeca ubije za sebe, tri za one u poglavstvu. Dva fazana sebi — pet načelniku i bilježniku. Lasno je tako biti lovac! Mene ne trebaju među sobom. Pa kad mi nije mjesto među vama, ja ču se već snajti. Jeste da nije kako spada, ali nisam jedini. Da su mi i nudili, ne bih htio. Slatko mi je bilo prkositi: oni kažu — krivolovac!

Vrebali su oni mene i te kako. I, bogami, dočekali. Ne znam ni danas tko mi je onomad onako sprašio po turu u Žiganovicu da ču to bardati dok živim. E, onda sam — neću da lažem — napunio gaće! Gazio sam do trbuha i Malu Karašicu kada je mraz grizao za guzicu...

Ama, bilo je meni još ranije sumnjivo: prodapo sam i Otok i Durdevicu a zeca nisam digao. To mi se još nikad nije dogodilo. Mora da je neko prije mene prošao ovim poljem. Već se i mračak počeo hvataći, ja još ni barut nisam omirisao. Misu mu mladu, nije vraga da ču ove subote dojti kući bez zeca, prazna ruksaka. Usputim se još prema Žiganovici, ački ništa ne dignem do šume tamo ču sigurno natrefiti na fazana. Kad nema zeca dobar je i fazan! I baš da je tako bilo: samo što nisam stao fazanu na rep. Zaleprša i zakukuriće mi ispred nosa a ja nadignem puški i — ogarim. Ogarim ja, ali netko ogari iz šume i pravo prema meni. Šupim se na zemlju i zagnjurim glavu u brazdu i, čekam, čekam... Sad, nisam siguran možda je taj netko zajedno sa mnom pucao na fazana a možda j i u mene šico! Ležim i dumam što da radim, ne mogu tako do noći, treba nešto poduzeti...

Promoljim glavu, kad iz šume grunu dvocjevka: ja se opet šupim i počnem puzati po brazdi. Gledam ispred mene seća — nema ni deset koraka, ona seća što vodi pravo do Male Karašice, eh, da su mi krlia pa da mogu preletjeti do seća a da me oni tamo iz Žiganovice ne dohvate. Nije bilo vremena za razmišljanje: skočim kao zec i poletim, pa

se opet šupim u brazdu. Kako se spustim u vlažnu brazdu, Oni iz Žiganovice ogare, sve se praši po oranju oko moje glave. Bogati, ovi se ne šale, naumili su da me našopaju olovom. Tresu mi se gaće, uhvatila me trta i ja ti odlučih: moram pretrčati pa kud puklo! Sva sreća da je na meni bila ona moja dugačka dolamica, prekrila mi je cijeli tur, inače tko zna kako bi se proveo kad sam se opružio i dao u kas.

Dotrčao sam, dabome, do seće, ali mi je Stana navečer vadila olovne sačme iz tura. Dobro sam i prošao jer da nije bilo dolamice, morao bih kod doktora. Skidao sam sve svece s neba dok mi je prepečenicom, komovicom, mazala dupe, šarenog od krvi...

Ne nisam doznao tko me je tako dobro isprašio po turu. Mogao sam se zakleti da je jedan od te dvojice bio Stepoš Tomičin, a drugi je mogao biti njegov pajdaš Beli. Nišam pitao, a oni nisu nigdje divanili jel da su se digod faljili, došlo bi to kad-tad do mojih usiju, a onda tko zna što bi se napravio. Jedno je sigurno: dužan ne bi ostao!

Danas nema više ni Stepoša, već sam i zaboravio kad je zvonilo na njega. Poslije rata su me zvali da budem lovac. Kažu, bolje da si s nama u društvu, nego onako sam, još da nekome naletiš na olov ili da tebi neko dode na nišan. Mislili su, dobar sam šicer pa ču ubiti i za one koji malo ustranu pucaju. Pristao sam, ali nisam dugo lipšao po polju. Znali smo se nađonjati od ivanovačkih polja pa do Žiganovice, a zeca jedva da sretнемo. Alatio sam ja takav lov, ali jednoglavku nisam bacio u trnje. I danas je ona na sigurnom mjestu: eno je u štaglu za rogovima umotana u flanske krpe, namazana, neka je, neka, možda mi kad god zatreba...

I taj moj sin Pavle bio je ko lovački pas. Nek je samo opazio da se spremam prezati, sve je bio u stanju ostaviti: i pernicu i knjige, i jelo, igre s djecom, više nije ni gladan, samo da ga povedem u polje. Stana digne dreku na njega, pa onda i na mene što vučem dijete stalno sa sobom ko bujtara. Kad ona svoje izdeklamira, onda ja njoj kažem: »Namasti mu šnjitu kruha — a on fakin dođe: i popapi crvenom paprikom — pa neka jede u kolima!«. Žuri se pojesti jer zna da ču mu potlam dati kajase u ruke...

Cuјte, bila je milina gledati kako spretno — ko pravi čovjek — drži kajase u rukama. Naperi oči pa samo gleda konje preko usiju: sad potegne jedan, sad drugi kajas. Nadignu konji glave, nadigne i on svoju čelenku, vidi se po nosu da misli kako je uhvatio boga za bradu, niko mu nije ravan. I ja sam uživao, itekako. Mislio sam: evo meni naslijednika i poslenika koji će me brzo zamijeniti, koji će uzeti kajase u ruke i nastaviti tamo di sam ja zaorao...

E, brus kume! Evo ti ga na! Danas taj moj naslijednik i poslenik piše pisma iz Šapske. I što piše? »Prodaj dado, zemlju ... što će ti ...«. On se, izgleda i onako ne misli vrnuti kući, ako se i vrne taj se neće otimati za plug.

A kako sam se samo borio i patio da nešto steknem i da svrppim tih mojih deset jutara oranice... Krv sam pljuvao dok sam krčio rakite u Buzincima i ottimao od majčice prirode onu vlažnu ritsku zemlju. Eno, i sjekiru sam digao na baj Jokana što mi je odorao tri brazde krčevine u Buzincima. Spetljio mu se jezik kad je video da sam sa sjekirom pošao na njega. Ispustio kajase i ostavio plug pa trči oko konja. Ne bi ja na njega sjekirom da mi nije onako odbrusio: »Sereć ti se na tvoju zemlju«, tako on meni. »Imam ja zemlje pet puta više od tebe!«

E, misu ti mladu; meni se sereš na zemlju a ovamo si odorao tri brazde, sad ćeš platiti svoga boga! Dreknem i usputim se prema njemu, a on ostavio i plug i uzde, pa se ustrčao oko konjiskih glava. I tako ja njega zaganjam sve dok mi nije šmugnio u šumarak. Odanle više: »Faboš, jes i' poludio ... dat ču ti ja deset brazda ... urazumi se, ako sam malo i zašo, nisam teo, tako mi boga. Ne vidi se medaš!«

»Ma ne trebam ja tvoju zemlju — a ti ne diraj moju! Sad ču ja odmjeriti i pazi da se ni u snu više ne prevariš...«

Odmjerio ja dvadeset i pet koraka, koliko je moje, zabo kolac pa vičem baj Jokanu: »Evo, tu je meda, dođi pa ćeš vidjeti koliko si zabasao u moje.«

Ne izlazi baj Jokan iz šumarka, ostavio i konje i plug pa čeka da se uklonim, ne vjeruje mi dok vidi u mojim rukama sjekiru.

E, digo bih ja i na drugoga, nisam ja to sjekirom išao na baj Jokana branio sam svoju zemlju, razumijete, svoje sam branio od tih što na očigled čovjeka uzimaju ono što nije njihovo. Dala Stana tri velika duka za ovo jutro zemlje bjelice, isprane, pune korova i rakita. Škinula je sa svoga vrata pa da dala kupimo to jutro u Buzincima. Pet dana krčio sam raketu i uklanjanje trnje i korjenje, mučio se, prekopo kanal da mi ne leži voda na niivi kada udare kiše ujesen i u proljeće i dok se ja tu patim ko Isus na križu, baj Jokan — krade! I to — na očigled.

Zabo sam kolac duboko — nek zna dokle može s plugom, Bogami, pazio je taj Jokan na taj kolac ko oči u glavu! Godinama je kolac tamo bio sve do komasa, cije, do ove države kad su zadružari dobili Buzince.

... Svakajako sam se kućio i vrpio zemlju. Čuvao sam svaki pedalj, dotjerivao i vlažio svojim znojem. Što sve nismo radili Stana i ja da se otepmo od sirotinje. Eno, i svilene bube sam tranio — na tavaru. Noću samo šuću po papiru i rušće dudov list. Najgore mi je bilo čistiti ona govna ispod njih. Te su vam samo žderale lišće i — srale.

Kad se krenu smatati i presti u klupku, pokupimo ih s tavara pa ajd preži, zorom ranom, za Osijek grad. Tamo negdje iza bolnice teli smo predavati. Žena potpra novce u kesicu što joj visi na vrata pa s njima u njedra i do prvoga dućana. Kupimo opanke, malo pargara za suknje i meni misene cipele ... da, i dvadeset deka konjske salame.

Ujesen smo uzelni vreće u ruku i put pod noge do naše šume Dubrave i Vrbanova gaja: skupljali smo žir. Gdje ti je kukuruza da s njime možeš hraniti, ono malo što sam imao, morao sam ostaviti živadi i za sijati. Da ste samo vidjeli kako su se svinje otimale i gumale žironi; sve im pjena izlazi iz usta kad jednom počnu gristi žir. Znali smo skupiti i do dvadeset mjerica žira.

Pred zimu išli smo opet u šumu skupljati suhoče. Eh, misu mu mladu, dok se motam po šumi, ošuknem se od kakovo grabovo deblo, veliko, kad bi ga srezao bilo bi, brat-bratu, i do dva hvata drva, i to kakvih drva ... ali ne smijem dići sjekiru, di bi me bilo da me spazi lugar. I ovako sam imao s njime duge divane, dok mi je dozvolio da skupljam suhoče po šumi. Kao, veli, ima i veće sirotinje u selu, zar baš tebi da dopustim... Znam ja otkale vjetar duva. Sve je išlo ko po loju kad sam mu donio pet litara šljivke. Kaže: dobra je, ali pio sam i bolje! Grlo ti se spalilo, dabogda, mislim u sebi.

Kako ču vam kasti: bio sam siromah, ali nisam ničega bio željan. Pa ni veselja. Svirali su meni Cigani i ne samo na kirvaju. Moju kuću nikada nisu zaoblašli. Taj dan, na kirvaj, ničega nije falilo u kući. I Cigani su udarali. Znali su onu moju: »Sviraj, Cigo, bogara ti tvoga — moja banka, tvoja žica tanka!« Eh, kad me jednom pogode u srce, onda možeš sa mnom kako hoćeš; mekan sam, ali ne daj bože, da mi u veselju neko stane na put. Eno, mal nisam Stipeta Markova izbo još onda dok sam ti bio momak. Sve je od svirke — počelo...

Bilo je to tako: naručim kolo da mi sviraju, već sam i šešir nabio na oko i smeščam se na sredini sala i čekam da Miko počne. Kad tamo, ispred svirača, izbečio se Stipe i stalno im trpa za gudalo stodinarku. Oče da se keri. Svičari naštimalavaju tambure, te naštimalavaju, kad — raspališe ali bećarac. »Kaži mala jel očeš ili nećeš, kaži mala jel očeš ili nećeš, da baraba ne dolazi daba...« relje Stipe, sve mu žile poiskakale koliko se izbečio.

E, misu mu mladu, udarila i meni krv u obraze — mislim izgorit će mi lice, mrak mi se navlači na oči — ja pred Miku svirača: »Jesam li ja zapovjedio kolo?«, pitam ga, a on kako gudi — tako gudi, kao da me i nevide. Istom će: »Zar ne viđeš koliko je Stipe navalio?« Tko? Stipe će meni pod nosom mahati sa stodinarkama! I ja k njemu pa ga za prsa, desnom mu rukom stepem šešir ... kako se sagnuo da podigne šešir, tako se maši za stražnji dep pa izvadi klocu i meni pod nos. »Kome si ti stepo šešir?«, pita Stipe mene, a oči mu se zakrvavile, lice pobjelilo, sav se nekako promjenio — podivlja... I pravo na mene, samo nešto umumlja i Zubima škruguće, i vrišći dok s klocom razmjavlja ispred moga nosa. I to na mene — to na mene. Narod se strko prema vratima, svi bježe u mrak, divojke ciče, babe se poizbuljivale pa viču: »Držte ih ljudi, držte ih, poklat će se...«

Dohvatio me Stipe po rukama i kad sam ja ugledao krvave ruke, podivljaо i ja, i ne znam kako sam ga srušio

na sred sala, sjeo mu na trbuhi i krvavom desnicom musao mu lice, i stezao vrat. »Očeš krv, očeš krv?«, vičem što glasnije mogu... I da me nisu momci odvukli s njegova trbuha, ne znam što bi od njega napravio... Pobjegao je preko bostana kući. Neko je govorio da je otišao po sjećaju...

Imali smo nas dvojica svoje račune. I on se nešto počeo motati oko Stane. Babe su umumljale, da bi Stipe za Stanu bio dobra partija, bogat, nema čega nema u kući, i što se ona, slepica, predomišlja. E, predomišlja, dabome. Da nije bilo mene, možda bi ona i danas kod Stipeta dirinčila, ali nije se bilo lako otepsti od mene.

Nisam ništa obećavao. I što sam imao obećavati. Otac mi je naumio dati četiri jutra i kobilu Cvjetku, to je bilo sve na što sam mogao računati... Ali, ne zaboravite, bio sam momak i pol! Nismo se nas dvoje puno ni dogovarali. Kaže mi ona: »Ti pitaj mojega dadu!« Dobro, nije ni to ono najgore. Kažem njenom ocu: »Čika Stanko, tako i taka stvar...« a on samo šuti i mjeri me očima. »Pa da popijemo po jednu!, istom će on. A što da ne popijemo ... i tako se nas dvojica uz flašičicu do sita napravljedali, o svemu i svačemu samo ne o onome radi čega sam došao. Već sam pomislio da on ima nešto protiv... Tek će na kraju čika Stanko: »Ako ste se ti i Stana dogovorili, tako će i biti. Pametan čovjek, i dobar čovjek, dobar... O talu nije bilo ni spomena. Znali smo obadvojica da će čika Stanku dati onoliko koliko može...«

Ne, ne žalim se ja na tu našu sirotinju. U to vrijeme je u selu bilo više onih koji su imali još manje od mene, nisam ja ništa lošije živio od njih... Patili smo se, dabome, patili, ali ne možeš preko noći pobjeći i otepsti se od sirotinje. Treba malo podmestiti leđa ako ne želiš kruha biti gladan. Nisam ja krv što je moj otac Naco volio djecu, pa je majka Manda izrodila šestoro: dvije djevojke i četiri momaka. I kad je moj pokojni otac Naco razdeljivao svoju očevinu na nas šestoro, eto što ispadne — šest sirotana! I štagalj smo razrezali na četiri dijela, pa smo Adamov dio odgurali na priglicama u Novi kraj, dva dana smo gurali kroz sostane...

Eh, svijetu dragi, što ja to vama pričam — kad je to bilo! Ni sam više ne vjerujem da je baš tako bilo. Lakše je onda bilo podmestiti leđa pod bilo kakav teret; bila su mi leđa ravna, mlad sam bio i zdrav, vola sam mogao srušiti, ništa mi nije falilo. Što je meni bilo napeti ovu moju mešinu, naštimali grlo i povesti pjesmu. Čim zajdem u polje, ja odmah brusim grlo: sjedio u saonicama na smrdljivom dubretu ili na vozu sijena ili žita, nije mi trebalo mnogo da se usputim u pjesmu. Tako mi je bilo laglje raditi. Još je i pokojni otac znao kasti: »Faboš, prije te čujem nego što te vidim!«

Imao sam grlo da se nisam morao stidjeti, gdje-god sam zapjevao... I taj moj sin Pavle, što se otepo u Šapsku i on je volio zapjevati. Umetnuo se na mene ... i kad god smo krenuli kolima u polje, on mene pita: »Dado, ajdmo jednu!« Ja već znam koju bi on teo. »Duni mi, duni, lade...« to je bila naša pjesma dok smo išli u polje, a kad smo se vraćali, onda smo složili »Našim šorom, Jagodo«. Mislio sam, bože, što sam sretan ... nas dvojica čemo pjevati tako zajedno valjda cijelog života!

Prevario sam se, prevario. Ja sam svoje otpjevao, a kako će on — to ne znam, još će se vidjeti... Otpjevao, otpjevao, dabome, vidim i po konjima da im nije baš sve jedno što više ne čuju iza svojih leđa moju i našu pjesmu. Imamo pametne konje: kad god bih se ja oglasio pjesmom, oni nazdignu glavu i načule uši pa samo klimataju. Znaju da se ne moraju ničega plašiti, jer kad pjevam onda mi ne treba kandija.

Eno i danas u mojoj štali tri konjske glave. I ne zato što su to moji konji; ponositije i ljepše lipicance nećete naći u selu. Znam ih u dušu, kao što i oni mene znaju, kao što su znali i moga sina Pavla, kojemu škole nisu išle baš od ruke, ali s konjima je znao ko kakav veliki čovjek. Slušali su ga konji, tu nema pogovora, ali bogami, mnogo je i znoja prolio kraj njih, te ih hrani i poj, te ih čisti i češljaj. A da ste ga tekar vidjeli za plugom: uspravi se i pritegne kajase, rukama čvrsto uhvati plug i stalno konjima nešto divani. Usputi ih tako da ne mora potezati kajase, samo na kraju prevrne plug pa opet do kraja brazde.

Gledam ga s lenije, kažem mu da malo ohane, a on se pravi da mi i ne čuje, ne da plug iz svojih ruku. Ne, nisam se plašio dati mu kajase u ruke i to još od malih nogu. Svaki puta su išli on i Ankica na kirvaj u Arkanovac. Rano ujutro upicanimo konje, stavimo na njih paradnu ormu, preko sica prebacimo novu šarenicu i pokrovac, pa kad sin sjedne u sic i uhvati kajase, misliš da bi tako adustiran mogo s Dorkom i Doratom zamjeniti Svetog Iliju kad u ljetu tutnji nebom iznad našega atara... Ja sam se zarekao da moja nogu neće prekorčiti prag Beranove kuće, ali dječi nisam branio da odu do Ljubice. Rekao sam im, nemojte mi ništa odanle nositi, ništa ne trebam što je iz njihove kuće...

Takav sam, tvrd i kad jednom nešto uđe u moje srce, onda to ne izlazi tako lako. Eto, tako je sada i s ovim majim sinom Pavlom. U njega sam se uzdao više nego u sebe samoga... Kad god sam zaorao na njivi prvu brazdu, drugu sam dao njemu da odvali. Mislio sam, nado sam se i računao kako će on jednoga dana i sam krenuti u polje, bez mene, sam će početi i s tom prvom brazdom, sam će razbacivati zrno pšenice po našim njivama, a ja ću negdje na kraj lenije ili pod vrbama u kakvoj ladowini, samo gledati, gledati i uživati...

Sve je pošlo naopake kad se vrnuo iz soldačije. Još dok je bio u soldačiji svako je njegovo pismo počimalo i završavalo pitanjima: kako Lisa; hoće li se uskoro ozdraviti; što je dobila; kako je žito na Košnjaru; jeli Milka ostala stelna; koliko daje mlijeka Rumenka; jeli ranimo tri ili četiri bravca... Sve je htio znati, zanimalo ga to naše stanje, ako ćemo pravo, i njegovo stanje, dabome, da čije. Ja sam u tim njegovim pismima vidiо jednu stalnu brigu za ono na što će se vratiti. Znao sam se koji puta — ono još pred soldačiju — s njime i posavjetovati. Eno, ono ju tro i pol oranice u Kršču kupio sam na njegov nagovor. Nisam požalio. Kako on kaže — blizu je selu, mogli bi podići vinograd, to je dobro mjesto, sunčano, nekada su tamo bili vinogradi, još ko djeca išli smo paljetkovati...

Ali vrag ne spava. Kad je prekomandiran u Pančevo, tamo ga baciše medu šofere, natrefio se na nekog šlošera iz Zagreba i taj ga obratio. Podvukao se Pavle dva-tri puta ispod kamiona, dao mu taj njegov pajdaš i volan u ruke i gle ti vraga: kao da nikada nije držao kajase ispred konjskih guzica! Omilju mu se volan, ne možeš ga odlijepiti od volana. Ajud, i to mi je za razumjeti: konja se nauživa i nakočilašio, ovo je za njega bilo nešto novo pa ga je to privlačilo. Vidio sam ja to odmah kad smo Ankica i ja bili kod njega, odnjeli mu koješta od kolinja... Više ne ispijuće toliko što ima nova doma, već samo veze divane o kamionima, o tome kako i sam zna upaljiti i potjerati teški kamion, te svaka druga mu je što je rekao taj niegov pajdaš Dragec. Te Dragec ovo, te Dragec ono, kod Drageca u Zagrebu ovako, te onako...

Sve sam to nekako i razumio i odobravao, ali to što mu je glavu napunio pripovjetkama kako tamo preko u Šapskoj teče med i mlijeko, samo podmesti glavu i razini se — puna su ti usta, e, to nikako nisam odobravao. Kad se Pavle skinuo i vrnio iz soldačije, kao da su ga svi vragovi općinili; puna su mu usta bila te Šapske. I još kad je taj njegov lancman došao k nama pa mi i on počeo "Striček, da vi znate kak tamo marke kapljiv", video sam da to ne sluti na dobro i da je vrag odnio šalu... Ne otima se više moj Pavle, kao ono nekada, za kajase i plug, moram mu dva-tri puta naspomenuti da uzme vile i počisti ispod konja i krava...

Ono, nije da nije htio raditi, ali se previše ošleće na poslu. Ja, mislim, naučio u soldačiji marodirati, usputit će se on s vremenom, ali otkako je došao taj njegov zagrebački lancman — kasnije se ispostavilo, da on baš i nije pravi Zagrepčanin, iz nekoga je selu tamo oko Zagreba — da, kad je došo Dragec, oni počeli mene izdaleka obradivati: te, da ode samo na par mjeseci, što, neka malo vidi svijetu dok je mlad, neće kad se jednom oženi, zar da se cijelog života muva samo po našim sokacima, još će se nauživati zemlje... Dragec ima tamo preko nekoga svoga rođaka pa će kod njega za prvo vrijeme...

Eto, obratili me, što da kažem, obratili i — kvit! Idi, rekao sam, idi, ali da te na proljeće vidim kod kuće! Evo, odmaklo je i treće proljeće od onda, samo je došao jesen nas materi na karmine i obećao: dado, sigurno ću se вра-

titi na proljeće! Da bar skucam za jedan dobar automobil...

Već sada se bojam toga automobila, jer oni naši kad dođu na urlaub iz Šapske, obuku se ko za sprudnju, sve nešto šareno na njima, ko za poklade, stave na glavu šarene šeputke i tako s tim šeputkama samo se šepure u automobilu po cijeli dan. Ne znam jeli i u šekret idu sa limuzinom. Sedam puta na dan prežu, pa ajd Stevi pred bircuz — tamo na sred sela — nek svi vide s kakvom je tko limuzinom došao. Samo što još i dubre ne voze u tim svojim limuzinama. Nisam siguran da neće! Tjeraju i pojlim, dižu oblake prašine, misliš kakve to sad ale nadiru! I ja sam se dao neki dan nabrditi da se vozim u limuzini pa sam se toliko straha napatio da više ni živ ni mrtav neću u limuzinu...

Došo Faboš Miškov, pa me tenta: »Ajmo, imenjače, malo u bijeli svijet«. Ja digo glavu, izbečio oči pa sve mislim: Faboša, nešto krupno udarilo po tintari. Imenjak kao da je pogodio što mi se u glavi mota pa će: »Ne zugljivam te, došao sam te kao čovjeka zvati. Eno, onaj moj upalio limuzinu pa ide u Bočkinice kod svoga pajdaša s kojim rmba tamo u Šapskoj i ko kaže — ajde, apo, ako oš sa mnom da se malo provozaš. A ja, ko mislim, zašto da samo meni bude lijepo, idem ja po svoga imenjaka, jer moj Tuneta kad jednom sjedne u limuzinu i dograbi kajase, on odmah navije radio pa dreći li dreči, ne možeš čuti ni jednu našu starinsku pjesmu, samo nešto Je-Je...«

Posadi nas Tuneta odostraga, smešćo se ja na sic: bogami, neg što, mekano ko ono kad smo išli Stana i ja popu na pismo u Bizovac pa sve propadali u sicc... Mekano, mekano ko da mi ispod guzice perina. Kad je Tuneta istjerao iz dvora tu svoju ladu, on ti pritisne gas — nešto zaklopara — mi poletismo ko golubovi. Ne smetaju njemu ni rupe a ni rupčage, ni zavoji, ni marva na drumu, leti on kao ala. Mi se ljljamo i naginjemo sad lijevo, sad desno i sve čekam kada ćemo se početi strovaljivati u šamac. Zabo ja prste u sic ispod guzice, ali zabajdava: lelujamo se i dalje, lelujamo i letimo kroz polje ... a Tuneta samo drži kajase i ne obazire se na nas, a da se — ne daj bože — okrenemo imao bi što vidjeti: ja mislim da je iz nas izašla i zadnja kap krvi.

— Jel, Tunoš, da malo staneš, pa da popijemo koju, prispomenem ja kad smo se primicali Veliškovicima.

— Uhvatila vas trta, a... mumlja on, ne moš razaznati što kaže od muzike što ječi ispod njegovih nogu.

— Nije, kažem ja, grlo nam je osušilo, a nismo poneli putine...

Sa trećom politrom crnjaka kvasimo imenjak i ja grlo dok se Tuneta nešto muva oko limuzine i stalno nam dovikuje: »ajte, jel vam dosta mokro grlo?« — a ja sve mislim — kvasit ću dok znam za sebe, a kad više ne budem znao ni ko sam, ni što sam, ni otkale sam, onda me možeš posaditi u tu tvoju ladu. Bit će mi svejedno "ćemo li se voziti ili ćemo letiti! Tako je bilo: kud nas je Tuneta vozo, to ni danas ne znam. On je kazivo da je pošao do lantmana u Bočkinice a mi smo se tako glasno derali, mislim pjevali, da ga je bilo stid s nama u selo, pitat će ga ljudi, koja su to dvojica što se tako deru u autu, jesu i to neki cirkusaneri... Zaokrenuo je i — jovo nanovo — opet istim putem do našega sela.

Eto, tako sam se ja provozao do Bočkinaca i ne znam koja bi me nevolja natjerala da opet nekome sjednjem u limuzinu, pa ni tome mojemu kad dođe i ako dođe. Evo, piše i to: »kupio sam novu limuzinu, stani pa gledaj...« Eto, za što se njemu više ne drže kajasi i ne sjeda u kola. Sporo ide, a ono što je — to je; malo i smrdi. Ja sam navikao, meni ne smrdi, ne, ne smrdi, nije ni njemu smrdilo sve dok nije otisao tamo u Šapsku i ostavio me sa moga ko pustinjaka!

Za koga boga sam cijelog života radio, patio se, čuvao ovo što imam da ne razvuku i da mi ne pometu sve s tavama. Stalno su tražili, daj još, daj još, mamili nas u zadrugu, a onda kada se ta zadruga raspala prepustili nas kojekakvim đambasima što su cunjali po selima i prodavali obećanja! Sto imamo sada u starosti ja i moji parnjaci! Grbava leđa! A gle ti one što su zemlju rastepli i otisli klade valjati u Belišće ili u erpede vući vreće, eno ih sada širom

otvaraju kesu kada im poštar svaki mjesec broji 'iljadarke. I nove su kuće pozidali: nešto su malo skucali sami a drugo su dobili od države pa se sada griju u novim kućama, ne moraju ih podupirati! Svakoga prvoga, pobale prste i broje penziju. A mi, seljaci, di smo mi, što nas čeka? Naradili smo se svaki za trojicu onih što sada vlaže prste iljadarkama i još nam se sprdaju kako smo šenuli što se držimo zemlje ko pijanac plota... Pa to je još jedino čega se mogu držati i u što se mogu uzdati, bar dok mi je glava na ramenu... samo tako ne misli i onaj moj tamo u Šapskoj.

»Dado, bilo bi bolje da prodaš zemlju, što će ti tolika zemlja...«

Što će mi zemlja?! Dobro, dobro i sam znaš da meni više ne treba tolika zemljurina, odavno već. lisam ja tu zemlju vrpio za sebe pa da je nosim u grob. Za tebe sam se kučio, za Ankicu, za Ljubicu; za vas sam živio, vama sam stvarao! I evo, u šezdesetoj, dokle sam dogurao: sada mi ti, sine Pavle, zelembaću, dijeliš savjete, pišeš — prodaj, dado, zemlju, što će ti tolika zemljurina. Zar smo dotele dotjerali? Zar si zaboravio da si ovdje ugledao svijeta, ovđe je tvoje ognjište na kojemu si se grijao; zar ne misliš da se treba vratiti tome svomu ognjištu... da nastaviš tamo da ja ne mogu, di ja neću moći! Za vas djecu i glavu bi dao, najbolje sam godine vama dao! Eno i u zatvoru sam bio samo da vama osiguram kruha i to onda kada je pola ove zemlje bilo željno i vidjeti kruha... ja sam za vas sakrio, ali ne tako dobro da stari Terzija nije moglo najti.

Pomeo mi je stari Terzija i prašinu na tavanu. Kaže: sakrio si žito! Ono, nije da nisam:

dvije vreće sam uguro u plevnicu, da mi se nađe za zimu, neću da mi djeca gladuju. A on išo srat u šekret kraj plevnice pa mu vrag nije dao mira, zabo nos u plevnicu... Vidio sam odmah da će to njegovo sranje daleko smrditi. Samo što me nisu na krž razapeli!

E, misu mu mladu, kao da su svi odjedamput zaboravili da sam u ljetu četrdeset i treće vozio u šumu puna kola vreća žita, prekrio ih dubretom, a kad sam se vraćao, ja natrop u kola granje... I mal što tada nisam zaglavio. Neznam, valjda ih je sam vrag poslo, evo ti pred mene, tamo kod groblja, Švabe. Nekoga su čekali, možda mene... Ehe, kakvih sam batina tu noć fasovao, još i danas, kada se toga sjetim, obuzima me jeza.

Od mene Švabe nisu ništa saznale. Ja jedno te jedno: išao sam u šumu po granje, kažem Toniki Fajferovom. Koga si pitao? Nisam nikoga pito, nije to prvi puta da kada se nađem kod svojih njiva, tamo u Vrbanovom gaju, zajdem malo u šumu...

Da, tako je bilo onda, te četrdeset i treće, kad sam drugovima vozio žito, to je bio moj zadatak, a gle, ti sada: Stari mi Terzija pomete tavan i još u zatvor moram... Ajd, i to je za ljude. Bilo nas je ohooo! Sve sami dobri gazde iz Ivanovaca, Marjančića, Bocanjevaca, Arkanovaca... I to smo odslužili. Malo smo te godine — da prostite — tanje srali, više smo se primicali zdjeli sa žgancima i proji. Fala i bogu i vragu da mi nisu i kukuruz pokupili.

Od onda nisam mogao gledati Starog Terziju. Rekao sam mu da mi ne ide na oči, jer ako ga sretнем digod u mračku otici će mu glava! Ali, eto, ljudi smo, bilo pa prošlo, tako je valjda moralno biti. Danas popijem koji puta špricer sa Starim Terzijom u bircuzu kod Steve, nemamo puno što divanititi, njegovo je bilo da skuplja i traži po tavanim a naše da sakrijemo tako da on ne može najti... Sad smo obojica bliže onom svijetu nego ovome današnjem, u kome mi ovaj moj sin Pavle muke zadaje...

Ma nešto mi je još onda govorilo, kad su oko mene obilazili i mitili me lijepim riječima: ne puštaj ga Faboš, ne puštaj, i on će pobjeći, izgubit ćeš ga, vidiš da se svi oteplju od zemlje ko pas od buha, tako će i taj tvoj, nije on ništa bolji, ništa drugačiji, od ostalih, i on će dići rep a tebe ostaviti da klipšće za konjskim glavama i da propadaš sve dublje i dublje u zemlju, onu tvoju dobru zemlju, najbolju u ladimirevačkom ataru! Prvo će izdikati pirika sa stotinu korijena, onda će rasti korov, nećeš ga lako ispotaviti... A sina će ti, tamo u tudini, smotati kakva Švabica, vidiš, Kata digla ruke od njega, a one Švabice,

kažu te su namaljane svim mastima i znaju dobro vrtiti guzicom ko kuja repom...

Što sam trebao raditi? Ajte, kažite mi, kad ste toliko pametni? Da sam ga zavezao za krušku mioljaču i svaki dan ušao i kabilicom ladne vode poljevalo da mu se oladi glava od tih njegovih belosvjetskih misli i želja! Da sam to uradio? Zar nisam cijeli život rmbao i skućivalo se samo da oni, djeca, manje pate, sve ovo njemu sam namijenio... a što on? »Prodaj, dado!« E, misu mu mladu, zar je dotele došlo?

Kamo je otišlo mojih šezdeset godina? U vjetar! Čekajte, dobrli ljudi! Faboš je još živ, gledajte me, zar ne vidite — ja sam živ, zar ne vidite! Moram živjeti za tu zemlju u Trnovcu, Kršću, Selišću... moje je srce puno te zemlje i sada da ga rastvorite iz njega ne bi šknula krv, nego zemlja crnica... I sutra ako ne odem, do tih mojih njiva — one me znaju i čekaju — sutra ako ne odem tamo, ja neću živjeti, neću izdržati, pušnut će to moje srce!

A, ne, ne diže Faboš Mikolin ruke od te zemlje. Ne, ne, još ne... mogu ove ruke prebaciti u kalu drljaču preko šaraglja, ne trebam ničiju pomoći... ne trebam pomoći...

Samo dokle, dokle ču još izdurati? Dok mogu! A što onda kad više ne budem mogao: na koju stranu da se okrejem, za koga da stičem, za koga, za koga, ajte, recite mi, za koga i na koju stranu da krenem, recite mi, dobri ljudi... (1979)

Izgubljena oklada

PIŠE: VLADIMIR REŠKOVIĆ

Dolazijo sam ja u Zagreb više puta na smotre, i po drugim poslovima, kada sam nešto trebao. mi nije znao reći dije i da li postoji u Zagrebu, nitko

Uvik sam tražio i pito za tu šokačku ulicu, ali nitko ne zna za nju. Sritnem ja svoga baju kojeg dugo nisam vidio i pitam i njega: da li ti baja znaš za šokačku ulicu vud u Zagrebu.

Ne znam on će ti meni, a ja njemu vidiš imaju savsku, pa dravsku, pa slovensku, makedonsku, dalmatinsku, zemunsku, slavonsku, bunjevačku, vojvodansku, vlašku imaju i bosansku. Pa onda trgova, Britanski, Kenedijev, Ruzveltov, Kvaternikov, Nehruov, Naserov, i boga pitaj kaki sve nemaju ulica i trgovca. Imaju ulica toliko koliko čitava Slavonija sela, a trgovca koliko Slavonija gradova.

Imat će sada i šokačku ulicu samo češ vidit, u Zagrebu; ma kako ti znaš on će ti meni, znam očeš da se kladimo ja i ti, baja pa tisi lud pa nemoj šta bilo pričat, otkle ti to znaš šta će biti, neće to nikada biti on će ti meni.

Očeš da se kladimo ja éu ti njemu, pa — ajde, i mi se kladimo. Ja éu ti njemu: evo vidiš, baja, sada se radi Ilica nanovo ju prekapaju, a od stare Ilice bi se moglo napraviti 3 ulice, i bit će to najbolja ulica u Zagrebu vidiš samo kako su lampe sada prave ne božićne i to na svakoj kući po 2 a prije je bila na svakoj drugoj po 1 lampa.

Kad ju urede ova sredina od vinogradske do Črnomerca zvat će se šokačka ulica.

Kad je bila gotova, mislite da nisam izgubio OKLADU?...

OSOBNO IME

(REFERAT NA BLEDU 1979.)

PIŠE: DR MATE ŠIMUNDIĆ

1. Svaki čovjek nosi svoje ime (pokoji dva ili više njih) od rođenja do smrti; od njega se nikako ne dijeli, prati ga kao vlastita sjena. Otkada ljudi posjeduju imena? Na ovo se pitanje može odgovoriti kako je osobno ime staro valjda koliko i samo čovječanstvo. A kako se čovječanstvo sastoji od više rasa i mnogo naroda te se služi goleim brojem jezika, to su onda i osobna imena i različika i zanimljiva. Budući da su imena riječi, vlastita imena, spadaju u jezikoslovstvo. Znanost o njima zove se **antroponomija** (antropomastika), koja je opet dio **onomastike**, dakle širega pojma gdje spadaju sve discipline što se bave imenima i nazivima. Osobno ime nije tek predmet jezikoslovstva, ono ima i sociološku komponentu, psihološku, estetsku, mitološku, vjersku, etnografsku, gospodarsku i dr. I sve se one isprepliću često samo u jednom imenu. Prema tome pristup osobnomu imenu nužno zahtijeva veliku širinu, a naročito ako je ime prekrito koprenom duge starosti i doživjelo više glasovnih promjena unutar matičnoga jezika i u onim jezicima gdje se našlo na bilo koji način.

2. Da bi se sve osnovno reklo o osobnim imenima, bio bi potrebiti poveći prostor, najmanje jedna knjiga srednje veličine. Kako to ovde nije moguće, omedit' ću se na najosnovnije osobine naših imena. Prije negoli prijedem na bitni dio izlaganja, zadržat ću se kratko na pitanju što je to »naše ime« i »(naše) narodno ime«. Naime nerijetko se može čuti kako su ovi ili oni roditelji svojoj djeci nadjenili samo narodna imena kao što su npr. Kata, Marija, Mubera, Petar, Jusuf, Jovan, Kadrija, Ismet, Julije, Marko, Nikola, Merjema i sl. Za druge su opet narodna imena Dušan, Branimir, Zdenka, Tvrtnko, Tomislav, Nada, Dobrosava, Mirko, Miroslav, Radoslav, Slavica, Ljubica, Bogodar i dr. Većina se slaže kako su tada, moderna, neobična imena npr. Nives, Ines, Sajonara, Admiral, Žan, Denis, Helga, Dean, Đeki, Dajena, Dejvid, Marlen, Barni, Harvej, Zak i dr. Za njih nije posebna naziva, no nisu ni »naše« niti »narodna«. Bez dvoumljenja, ovakvo je razvrstavanje nestručno, laičko. Stvarno su sva ovakva imena »naše«, jer u nas žive svojim životom, nadjevaju se gotovo na čitavu prostoru hrvatskoga ili srpskog jezika. Pod pojmom »(naše) narodna imena« u znanosti se podrazumijevaju imena hrvatskoga ili srpskog, odnosno slavenskog podrijetla. Naravski i druga su naše i narodna, jedino su tudega postanka, neslavenskoga i dapače neindoevropskoga. No bez obzira na njihovo različito podrijetlo sva su jednako vrijedna sa znanstvenoga gledišta. Valjda istaknuti kako je naše područje od najstarijih vremena bilo pravom vjetrometinom gdje su se i milom i silom, ali pretežito silom, nataložili debeli nanosi osobnih imena tudega postanja. I s vremenom smo ih prihvatali, naviknuli se na njih. Tako su postala »naše«. Pritom se ne pomišlja kako su svojedobno odudarala od ukusa našim precima, da su im bila neobična kao što su nama ona što tek naviru k nama. U naše doba svakodnevice ulaze tuda imena, među kojima i takva što se ne mogu uključiti u naš morfološki sustav, npr. Margit, Gertrud, Dagmar, Nives, Ines, Marjo, Meri/Mary, Ingeborg, Dolores Doli/Doly, Nehru, U Nu, Brigit, Felicitas, Spes i sl.

3. Pored drugih činitelja na osobna su imena u nas snažno djelovale vjerske i političke prilike. Kada su naši daleki preci doselili na slavenski jug, počeli su primati kršćanstvo. Primanje nove vjere nije pogodalo osobna im-

na, ona su ostala netaknuta. I ovako je ostalo na katoličkoj strani do Crkvenoga sabora u Tridentu (1545—1563.). Između ostalog na njemu je zaključeno kako se unaprijed moraju nadjevati isključivo biblijska, svetačka i bogonosna imena. Data je odluka važila sve do nedavnoga crkvenoga Sabora u Rimu. I stvarno je katolička crkva zatrla naša izvorna imena i uvela tuda silom. Crkvenim ocima nije uvjek bilo poznato značenje svakog imena pa su dopuštali i koje pogansko, npr. Isidor. Ono je složeno od imena staroegipatske božice Isis, božice plodnosti, i grč. doron — dar. Od naših imena »preživo« je jedino Dejan, jer se crkvi činilo kako potječe od lat. deus — bog. U stvari je pak sasvim drugačije. Naime Dejan je od staroga prid. trpnoga dejan, dejati — činiti, raditi. Imenarstvo ili antroponomija kao da ne bijaše najbolja strana onih što odlučivahu o sudbinibini osobnih imena! Niže na odmet reći kako tridentska odluka nije nikada provedena među zapadnim Slavenima i stoga su među njima neprekinuto živjela imena slavenskoga postanja.

U prvoj polovici XIX stoljeća, u razdoblju narodnih preporoda, javila se težnja za uvodenjem osobnih imena našega podrijetla, u većini pak do prevodenja tuđih. Na žalost, katolička crkva je kočila ovaj proces te nikada nije mogao uzeti jačega maha.

Jednako je i pravoslavna crkva zatirala narodna imena premda nije imala svoj Tridentski sabor. Najjače među istočnim Slavenima gdje bijaše državnom vjerom. Manje je uspjeha imala među južnim Slavenima. Na ovome su prostoru dugo vladali Turci, muslimani vjerom, pa pravoslavna crkva nije mogla postati državnom vjerom. Zahvaljujući ovome, na području Crne Gore, Srbije, Makedonije i Bugarske nikada nisu prestala živjeti naša domaća imena, i to u većem postotku.

Primanjem islamske vjere obvezatno se moralno prihvati i novo ime, muslimansko ime orientalnog podrijetla. Iznimke bijaju rjetke. Naravski, ni kasnije nije odstupala od prihvatičnih zasada, uvijek je u tome ostajala kruta.

Dakle, na domaćemu su prostoru sve tri vjere i crkve uklanjale slavenska osobna imena i namećale tuda. Dosljednije su bile katolička i muslimanska, pravoslavna bijaše propustljivom. No u svakome su slučaju posljedice bile jednake: izgon svoga i uvoz tuđega.

4. Posebno je poglavljje motivacija osobnih imena. Ime je nastalo iz društvenih potreba; svakodnevni je život iziskivao označivanje ljudi posebnim znakom — imenom. A kada je ono postalo obavezno, pred davatelje ili imenovatelje iskršlo je pitanje izbora značenja svakog pojedinog imena. Ovo bi se slijekovito moglo usporediti s modom odijevanja. Ako se čovjek mora odijevati, on u način odijevanja unosi svoj ukus. A taj je ukus i raznolik i mijenljiv. Ne kaže se slučajno: promjenljiv kao moda. I izbor imena je stvar ukusa; jedna se imena zaboravljuju, gube se, nova niču ili se primaju sa strane. I ovomu nikada konca! Jednostavno rečeno, ljudi nijesu mogli ne unijeti sebe u ime što ga namjenjuju djitetu, i onda kada im je znano njegovo značenje i kada nije. Svejedno. Davatelj je uvijek čime vođen, upravlja se prema ovome ili drugome. Iskazuje svoje želje, nakane, namjere, ljubav, ukus, vjersko raspolaženje, političku i nacionalnu pripadnost, ideologisku opredijeljenost itd. Većina roditelja želi imenom izraziti da bi dijete bilo drag.

čestito, zdravo, lijepo, sretno, pametno, umiljato, plemenito, borbeno, snažno, hrabro, smiono, dobro, veselo, slavno, mirno, čvrsto, ponosno, vedro idr. Odavle onda imena kao Dragi, Lijepa, Krasna, Mila, Nježna, Ubavko, Blaga, Dobra, Tihana, Veselin, Bistra, Jasna, Mislena, Stamen, Stojan, Temeljko, Tvrtnko (od prid. tvrd), Borben Hrabar, Junak, Mrden, Mrgud (od kov. mrg-oditi se), Strahinja, Mladen, Zdravko, Gojko, Rođena, Gospodina, Carka, Cesarija, Kneginja, Sultanija. Ali su raspoloženja jedna široka lepeza. U izboru imena odlučuju boja puti i oblik novorođenčetova tijela pa stoga imena: Bijela, Mrkoje, Plavojka, Rumena, Svetlana, Malena, Širna, Velička, također i dijelovi tijela: Kosana, Srčanka, Zjena. Mladenaštvo i zdravlje zastupljeni su u imenima: Djeva, Mladen, Mladen, Novak, Zdravko, rođenje i odgoj u Gojko, Njegovan, Petko, Prvul, Rodena, Sedma, Nađen, Nahod, otmjenost i društveni položaj u Ban, Carka, Cesarija, Despot, Gospava, Kneginja, Sultanija.

Još i danas mitološka i bajoslovna bića žive u imenima. Potvrđena su: Lada, Morana, Nadanojla, Ravijojla, Rusalka, Vila.

Dosta su brojne biljke i životinje. Evo nekih: Bosiljka, Drijenka, Dunja, Jagoda, Kačun, Kajsija, Ljiljan, Naranča, Perunika, Smilja, Golub, Grlica, Košuta, Lav, Medvjed, Paun, Slavuj, Vuk. Malo manje kovine i minerali: Biser, Dijamantina, Gvozden, Kamenko, Rubin, Safir, Srebrenka, Zlatko, Takoder planine, rijeke, jezera i more: Durmitor, Mosorka, Orjen, Velebit, Dojran, Drina, Jadran, Sutjeska, Volga. Nisu izostali ni misleni pojmovi: Dika, Dušan, Nada, Obrad, Pravda, Slava, Spas, Sreća, Utjeha, Želja.

I ovako redom. Kada je čovjek iscrpio mnogo toga što je na Zemlji (doba dana, tjedna i godine, strane svijeta, padavine i vremenske prilike), digao je pogled prema nebeskom svodu. Privučen onim što je izvan njegova dohvata, želio ga je snjeti na naše tlo. Takva su svemirska imena: Daneb (jedno zviježde), Luna, Nebesna, Planeta, Satelit, Sunčana, Svetmir, Zvjezdan.

Potrebito je priponenuti o još jednoj motivaciji. Naime ranijih je vremena dječja smrtnost bila velika. Govorilo se kako se ovoj ili onoj obitelji jednostavno »ne da u djeci«. Uzrok bjaše u slabim životnim prilikama. Stvoreno je vjeđovanje prema kojemu osobno ime može od djeteta odagnati sve uroke, zle duhove i opasne bolesti. A ime mora biti takvo da ga se nametnici »plaše« te ne pristupaju k djetetu. Takva su imena »ružna«. Evo tih: Grdan, Gruba, Gruban, Lav, Medvjed, Nenad, Vuk. Iako u naše doba ljudi ne vjeruju da ime koga može sačuvati od zla, spomenuta se i dalje nadjevaju po snazi tradicije. Ovo su tzv. **zaštitna** ili profilaktična imena. Mogu se naći u imenarima gotovo svih naroda.

5. Kao što je vidjeti, dosada su navođena samo prosta (samotvorna, nesložna) imena. Drugu vrstu predstavljaju složena imena. To su: Borislav, Branimir, Branislav, Budimir, Budislav, Dobroslav, Dragomir, Dragorod, Dragoslav, Domagoj, Gojislav, Gojimir, Hranislav, Krešimir, Ljubomir, Milišlav, Milivoj, Milorad, Milomir, Miodrag, Miomil, Mojmir, Nenad, Nosimir, Njegomir, Predrag, Premil, Radomir, Radoslav, Tomislav, Velibor, Velimir, Vidomir, Vitomir, Vjenceslav, Vojislav, Vojimir, Živomir. Njih je osjetno više. Slažu se od imenica, glagola, zamjenica, pridjeva, prijedloga i nijećnice ne. Naravski, kombinacije su različite, ali ih ne bi bilo primjerno ovde raspredati, tek bih ukazao na jednu pojavu u onih što se slažu od glagola i imenice, u imenu tipa Branimir, Budimir, Nosimir. Čini se kako je prvi dio 2. lica imperativa jednbine. No ovo je tek djelimično točno, jer u tvorbi stanovitih imena biva 3. lice jed. aorista. Budući da nije puno imena stvorenih s pomoću aoristnog oblika i imenice, to će ih sve navesti. Ta su: Borimir, Borislav, Branimir, Branislav, Braslav, Pribislav, Ratibor, Ratislav, Sudimir, Sudislav, Tolimir, Tolislav, Tvorimir, Tvrđislav, Vratislav. Sa suvremenoga jezičnoga gledišta izgleda kako je u većine imperativ, međutim razlika se otkriva usporednim proučavanjem ovakvih imena u slavenskim i indeoevropskim jezicima, što nužno odvodi u daleku jezičnu prošlost.

S obzirom na značenje ovde se izdvajaju **bogonosna** ili teoforička imena. To su takva u kojih je jedan član imenica **bog** i pridjev **svet**. U nas su to Bogdan, Bogoboj, Bogoljub, Bogomir, Bogorad, Bogoslav, Bogovid, Bogumil, Božidar, Božimir, Božislav, Svetimir, Svetislav, Svetozar.

6. Golema je većina dvosložnih imena baštinjena iz pravoslavnog jezika i stoga je razumljivo da postoje i u os-

talim slavenskim jezicima. Zbog njihove duge starosti po kojoj je sastavni dio, član, već dugo nerazumljiv, pao je u zaborav. Na ovaj su način pojedine najstarije riječi održane samo u osobnim imenima (također i u oronimima, horonimima, toponimima i hidronimima). Određena su se imena udaljila od svojega prvotnog oblika zbog glasovnih promjena što su se zbole u ranijoj ili bližoj prošlosti. Neka za primjer posluže imena Bajislav, Boleslav, Braslav, Dalibor, Jaroslav, Kazimir, Ljubomir, Tomislav, Vitomir, Vojislav. S obzirom na današnje jezično stanje njihov je prvi član gotovo nerazumljiv ili ga uopće nije moguće razumjeti. Idući redom, objasnit će njihovo značenje. U imenu Bajislav prvi je dio 2. imp. staroga glagola **baji**, bajiti — raspravljati, zatim dove komp. **bole**, dobar u Boleslav. Kako je već rečeno, u Braslavu je prvi dio aorist. To je **bra**, brati — boriti se. U Dalibor je kor. **dal-** (uspor. dal-ek, daljina) te uzgred rečeno i **bor-** (uspor. bor-ba, boriti se). Jaroslav i Kazimir prilično su rijetka u nas, a kako su česta u Čeha i Poljska, stječe se utisak da su primljena iz tih jezika, ali su jednako i naša i njihova. Ipak se može reći kako je njihovo širenje na našem prostoru poduprto iz tih jezika. Ovdje je kor. **jar-** (uspor. jar-an, jar-it, jar-ki, sosl. jaro — surov, oštar) i imp. **kazi**, kaziti — uništiti, uništavati (usp. una-kaziti, na-kaza-a, na-kaz-an, scsl. kaziti). U imenu Ljubomir stoji stari prid. ljubo — drag, mio. Značenjem je Tomislav sličan Kazimiru, dakako prvim dijelom. To je imp. **tomi**, tomiti — mučiti, zlostavljati, kinjiti (usp. u-tomiti, za-tomiti). Značenjem je najdalje prvi član imena Vitomir. To je psl. imenica **vito** — gospodin, mogućnik. U Vojislavu je stara im. **vojj** — vojnik.

7. Više se glasovnih promjena dogodalo u imenima, ja ču pak spomenuti samo njih nekoliko, i to poglavito u vezu s navedenim imenima. Pored Kazimira u južnim se krajevima pretežito čuje Kažimir. Kada je izgubljen glag. kaziti, narodu se učinilo kako je tu imp. **kaži**, kazati. Slično je i s Krešimirom. Izvorno je glasio Krešimir, slož. od imp. **kresi**, kresiti — buditi (uspor. uskrs, uskrstnuti) i mir. Kada je iščeznuo kresiti, ljudi su u njemu osjetili imp. **kreši**, krešati. Sto se tiče fonemskega sastava razlikuju se samo jednim fonemom, i to s : š, z : ž, ali je značenjska razlika bitna.

U nekih se imena dogodilo ispadanje istih slogova ili haploglologija, npr. Mislav < Milislav, Tomilj < Tomimilj, Tomir < Tomimir, Vislav < Viteslav / Vitoslav. Neki pisci drže kako je ovde početni slog Mi- skraćen od prid. mil (mio), ali ovo nije uvjерljivo.

Nakon stezanja Mislav su i Vislav rašireni dodavanjem pre- te usporedno opstojti i Premislav, Previslav. Učinjeno je to analogijom prema Premil i Predrag.

8. Sva su navedena složena imena dvočlana. Ima ih i tročlanih: Da-bi-slav, Da-bi-živ, Pri-bi-goj, Pri-bi-hval, Pri-bi-njeg, Pri-bi-slav, Z-de-mir i dr.

Među složenima u nekih je jedan član korijenski morfem (ne imperativ ili aorist). Od kor. pomoćnog glagola biti stonen je Pri-bi-mir i drugi prethodno navedeni, u Ča-slavu je kor. staroga glag. ča-jati — čekati (uspor. Drago-čaj, Radočaj, stara imena koja su postala prezimenima). Da-mir i Da-slav od da-ti. Ime Zdeslav glasilo je najprije Sôdeslav. Složeno je od prijedl. sô>s>z i kor. de- (uspor. dje-lo, djelati,) te slav-a. Takoder je kor. de- u imenu Zdemir < Sôdemir. Ono se ne nadjeva u naše vrijeme. U drugim slavenskim jezicima, uglavnom u zapadnoslavenskim, biva još nekoliko ovakvih primjera.

9. Budući da su u tvorbenom smislu osobna imena prosta i složena, postavlja se pitanje: koja su prije postala, koja su starija? Istina je kako je u najstarije doba poznato mnogo više složenih imena negoli prostih; složena bijahu općenitim imenima u praindoevropskoj i kasnije u pravoslavnoj zajednici. Takoder u baltijskoj, iranskoj, germanskoj i keltskoj skupini, u grčkome jeziku. Među najstarijim osobnim imenima, usporedno sa složenim, nalaze se i slijedeća: Bik, Gavran, Golub, Medvjed, Orao, Tur, Vuk, Zvijer, Zvijera; Grozna, Gruban, Strašna, Zlen, Zloba; Naden, Nelijepa, Nedrag, Nemil, Prodan; Cvijeta, Cvjetna, Kolina, Klen; Bujan, Krepak, Stojan, Živa, Živan i dr.

Zbog gospodarnosti ili ekonomičnosti složena se imena, naročito trošložna i četverosložna, uglavnom skraćuju te stvarno ostaju jedino u svome pisani (službenom) obliku. Primjerice uzeto, Bratislav i Radoslav dijele se na svoje sastavnice, zatim dalje. Najprije Brato i Slavo, Rada i Slava,

potom Baco, Bato, Raca, Raja, Raka itd. Dijeljenje, odnosno skraćivanje osobnih imena (derivacija) sigurno je staro koliko i samo ime. Na našem (južnoslavenskome) tlu potvrđeno je već u prvim pisanim spomenicima.

10. Kada se tude ime prima, ono se prilagođuje glasovima i običnom sustavu jezika primatelja. Posve je slučajno pokoja tuda imena po fonemske sastavu dosta jednakoj jednoj, često imenotvornoj, riječi. Određuje li se značenje takva imena, može lako zavesti na stranputicu. Upozorio bih na primjere:

a) Grčko ime Mélétos primisimo u obliku Miletije. Glas je e prešao u i u srednjogrčkome izgovoru pa je tako skoro izjednačeno s domaćim imenom Mileta. A kako je često i naše ime Milen, Milenko, to je prema njemu stvoren i Miletije. Dakle unijet je glas n.

b) Miron potječe od grč. Myrón — vonjavo (mirisno) ulje. Pomiclilo bi se da je izveden od im. mir, koja je inače veoma učestala u tvorbi prostih i složenih imena. Od im. mিrón i glag. nosati stvorena je složenica mironosati — mazati miron, tj. vonjavim uljem. Ovaj je glag. kasnije stegnut u miroslati. Od njegova prid. trpnog miroslata i suf. morfema -da nastalo je ime Mirosanda.

c) Ime Zgura (potvrđena je u Crnoj Gori) nije od kor. glagola zguriti se već od ngrč. skória — rda.

11. Događa se da se u dva ili paće tri tuda jezika nade koje ime gotovo fonemski jednakili ili u većoj mjeri jednakili pa se u jeziku primatelju toliko izjednači te se čini kako je po podrijetlu to jedno ime. Na primjer:

a) Petar je od grč. Pétrós — kamen, hrid. Jedno se rimske pleme zvalo Petronius, a poslije je ovaj naziv prešao u osobna imena. U nas je to Petronije. Petronius je izveden od petro, gen. -onis — ovan. Nema dakle sumnje da su značenjski veoma udaljeni Petar i Petronije.

b) Drži se kako su Simeon i Simon jedno ime. No Simeon je od grč. Symeón, izvorno je pak heb. Šim'ón — slušanje, (po)sluh. Od njega njega, tj. od Simeona, Simeun promjenom o>u. Međutim Simon je od gr. Simon — koji je tuponos. Postao je od prid. símós — tuponos. Oblik Simon čest je u Slovenaca, drugdje je Simun, ali je najčešći Simun. Glas š>s primljen je iz talijansko-venecijanskoga izgovora.

Ovakvih i sličnih slučajeva moguće je navesti još osjetno više. Koliko je dato područje sklisko, neka potvrde i ova dva primjera:

Milena je naše staro žen. ime izvedeno od prid. mila. Rašireno je po čitavu prostranstvu hrvatskoga ili srpskog jezika. No potvrde u Istri usmjeruju prema talijanskom imenaru. I zaista pokoja tamošnja Milena nosi talijansko ime. Za razliku od naše, talijansko je ime Milena složeno stezanjem imena Maria i Elena.

Svetonije se svojim dijelom uklapa među naša imena što se izvedena i složena od prid. svet, npr. Svetko, Svetimir, Svetoslav. Svetonije pak dolazi od lat. Suetonius — koji je običan.

IVO SLAVIČEK

Na obali Drave

(Sedam krokija na način haiku)

Najdonja grana
vrbe drhće u vodi
— jutarnji srsni.

* * *
Dolazi. Tu je.
Zatim opet odlazi.
Tri razne vode.

* * *
Vonj mulja, trava,
izumrlih školjaka.
Vonj prolaznosti.

* * *
Nabrekli oblak
ogleda se u rijeci.
Buduća voda.

* * *
Miris katrana
sa prevrnutog čikla.
Sluti na ribu.

* * *
Strpljivi ribič.
Uvijek u drugu vodu
baca udicu.

* * *
Drava pred večer:
smireno rijekom titra
tekuće zlato.

Uspomene i doživljaji s konjima

PIŠE: DR MARKO KADIĆ

Za vrijeme svoje službe kao kotarski veterinar u Županji od 1928. do 1938. držao sam za prijevoz po terenu svoje konje. To mi je bilo potrebno, jer se područje kotača pružalo duž Save oko 70 km, a prema sjeveru u širini od 15 do 30. Željeznica je od Vinkovaca dolazila do Županje, i Save, a njome su bili povezani periferni istočni i zapadni dio samo preko Vinkovaca pa su zato terenska uredovanja obavljana kolima. Sva sela (svega 17) bila su povezana tvrdim (zidanim) cestama, što je olakšavalo takav prijevoz. Stoga sam imao konje, u početku jednoga, a kasnije dva, da ne ovisim o privatnim prevoziocima koji su bili katkada i nesigurni. Osim toga volio sam konje još od djetinjstva, kad sam kod đedja i bake za školskih praznika boravio u Gradištu pomažući im u različitim poljskim poslovima pa me djed Živko naučio i kočijašti i postupati s konjima. Radi toga sam, možda, i studirao veterinariju!

Konje sam držao sve do 1938. godine, kada sam nabavio auto da olakšam putovanja po terenu i sačuvam zdravlje. Konje i sav prilog sam predao, ali je sve to iznosilo tek polovicu vrijednosti automobila koga sam platio 45.000 dinara. Bila je to Hansa, plava limuzina 28 KS. Teško sam se naučio voziti pa sam u početku držao vozača. Auto mi je ne samo olakšavao putovanja nego i ubrzao, a što je najglavnije sačuvao mi je zdravlje pa sam tako i dočekao 82. godinu!

Sa svojim konjima sam doživio dosta lijepih doživljaja, uspomene i opažanja u njihovu vladanju, jer svaki od njih 9, koliko sam ih promijenio, imao je svoje osobine i posebnu čud pa je stoga trebalo s njima i različito postupati. Nabavljao sam ih od seljaka. Bili su domaće posavsko-lipicanske pasmine, boljega izgleda i sigurni u vožnji. Kad sam ih kupio, redovito sam ih ja kočijašio, da ih priviknem na svoj način upravljanja te na ime i drugu komandu, a to je obično trajalo 2 do 3 mjeseca. Tada je taj kočijašio koga sam stalno držao, kad sam imao dva konja, radi timarenja i hranidbe.

Neke doživljaje i uspomene na vožnju kolima, više po noći nego po danu, opisat ću kao sjećanja na svoje konje. Prvih godina držao sam samo jednoga konja, i to kobilu Milu, a kasnije sam uzeo još jednoga. S Milom sam doživio najviše lijepih doživljaja i uspomene, a najviše me je i vjerno služila u vremenu od pet godina. Bila je brza, čvrsta ustrajna i poslušna u svakom pogledu ili kako stari konjogoci vele bila je »neokarana«, tj. nikad kažnjavana!

Stoga i počinjem s Milom, jer mi njezina slika u giku visi u radnoj sobi pa je vidim svakoga dana!

1. S Milom prelazim u giku 120 km u jednom danu.

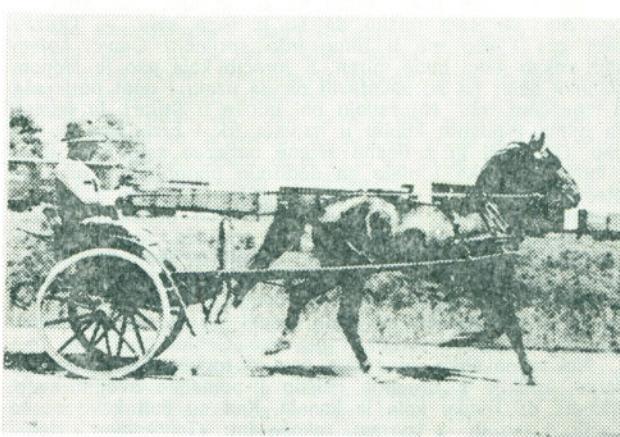
U proljeće 1930. išao sam s Milom u giku u Račinovce radi nekoga posla (oko 42 km). Kad sam tamo obavio posao, Mila se malo odmorila, a onda sam na povratku našao u Rajevo Selo pa odatle u Županju i bez odmora produžio u Sl. Šamac, jer me čekala obavijest da hitno dođem u Šamac radi otpreme vagona kokši u Italiju. Toga dana sam prenočio u Šamacu, jer je bilo dosta vožnje i meni i Milli. Mila je taj put u dužini oko 120 km izdržala bez poteškoća, a ujutro idućeg dana veselo se vraćala svojim omiljenim kasom u Županju! —

2. Dorka i Vidra boje se magarca!

Idem fijakerom s kočijašem na dvije svoje kobile, obje dorke. Na pola puta prema Gradištu stigli smo do stada ovaca koje je predvodio magarac idući ispred ovaca. Kad su kobile došle blizu magarca, naglo stadoše i ni makac dalje. Kočijaš ih nije mogao natjerati da idu dalje pa sam stoga ja uzeo uzde u ruke i uz malo kandžije i oštре komande kobile su zagrebale i u brzom tempu prošle su pokraj magarca koga nisu imale ni vremena vidjeti! Kad sam ih smirio, predao sam uzde kočijašu i nastavili smo put do sela. —

3. Cezar i Sultan poplašeni od vršalice na cesti naglo se vraćaju bježeći natrag.

Jednog ranog ljetnog jutra idem fijakerom u Vrbanj. S fijakerom sam skinuo prednji dio i sam sâm kočijaš. Sa mnom je išao i kotarski agronom ing. Ivo Ružička. Konje sam prije dva mjeseca kupio u Babinoj Gredi. Bila su dva riđana, dobri vosci i nisu se plašili. Priučili su se na moju komandu i način kočijašenja. Ali, kad smo došli na pola puta prema Bošnjacima, naišli smo na cesti na lokomobil vršalice u pokretu prema Županji. Išao je uz rub ceste, nama s desne strane. Čuo se jak zveket velikog kotača zamašnjaka (zupčanika). Kad smo došli spram lokomobilu, dešnjak Sultan se poplašio od zveke i naglo potisnuo Cezara na lijevo te na pola puta na mjestu zakrenuše fijaker bježeći trkom prema Županji. Ali ja sam ih brzo zastavio i okrenuo natrag, a Ivi sam rekao: »Ivo, ako te je strah, a ti sidi a ja ču konje protjerati pokraj te mašine!« Ivo reče: »Što Tebi to i meni, ali ja ne si lazim!!« Stegnuo sam uzde što jače i oštре bićem udario ljevaka koji je naglo poletio i povukao dešnjaka u brzi

Kobilu Milu u giku iz 1934/35. godine

kas. Kako sam ih čvrsto držao na žvalama, digli su glave i dešnjak u trku nije ni vido kad je prošao blizu mašine! Poslije toga sam ubrzo zaustavio konje koji su bili uzne-mireni tim događajem te sišao s kola i svakoga, uz blage riječi, potapšao rukom po vratu. Poslije toga krenuo sam korakom dalje, a poslije opet lagani kas. Sve se to zbilo u vrlo kratkom vremenu te nismo ni znali ni mislili u kakvoj smo situaciji bili, jer smo se mogli lako prevrnuti u duboki kanal pokraj ceste, kad su konji zaokrenuli fijaker na sredini ceste pa je zadnji desni točak bio na rubu ceste, a možda je i malo bio i u zraku, dok su ostala tri kotača bila na tvrdoj cesti! Tko zna! Kad nam je pri-misli na eventualnu nesreću zadrhtalo srce obojici! Ukrzo smo se smirili, jer je sve dobro prošlo te smo zapalili: on lulu, a ja cigaretu i zadovoljno putovali dalje do Vrbane. —

4. Cezar stiže biciklistu.

Putujem s Cezarom u giku iz Babine Grede prema Šamcu. Na pola puta stižem biciklistu u istom pravcu, ali ga ne obilazim, a on ubrzava vožnju, jer čuje ubrzani topot konja za sobom. Držeći ga na stanovitom odstojanju i ja ubrzavam kas Cezaru koji kao da je shvatio što želim. Ali, da ne duljim tu igru s biciklistom, potjeram Cezara u brzi trk i obiđem biciklistu. Kad sam konja smirio, okre-nem se i vidim kako se biciklista odmara sjedeći uz bicikl na rubu ceste!

Kad sam opet jednom s Cezarom stigao biciklistu, po-čeo je Cezar brzati za njim, da ga stigne i obide, ali sam ga u tome spriječio i usporio mu kas. Ali, eto, nije za-boravio prvi slučaj trke za biciklistom!

5. Šajka ide ubrzano za biciklistom.

Putujem na giku s kobilom Šajkom (starom 17 godina i posve bijelom) prema Gunji. Na cesti u podgajačkoj šumi stižem na stanovitoj udaljenosti biciklistu. Iako je udalje-nost bila prilično velika, on ipak povećava odstojanje, jer čuje i na takvoj udaljenosti topot konjskih kopita u brzom hodu. Ja sam s kobilom vrlo malo ubrzao kas održavajući to veće odstojanje u dužini oko 3 do 4 km, tj. do ulaza u selo Podgajce. Kad sam ušao u selo, vidim biciklistu kako sjedi na prvoj klupi ispred jedne kuće pokraj svoje-ga bicikla, jer se umorio od ubrzane vožnje! I to je bila mala igra s biciklistom!

6. Kako sam s Milom u giku izvrnuo kola s dva konja i u njima napite Štitarce?

Bilo je to godine 1934. Vozim na giku svoga kuma i školskoga druga šumara ing. Tunu Cenića do Černe, gdje je stanovao kao upravitelj šumarije. Blizu željezničke stanične u Županji, dok sam išao laganim kasom, najedamput me netko u brzom trku obilazi s lijeve strane i stražnjim dijelom svojih kola zapne mi malo za kobilu Milu koja se malo uznenirila. I ja sam bio uzrujan tim nenadanim su-sretom, ali sam bio siguran da će ja njih ipak stići do Gradišta, jer sam mislio da su iz toga sela. — Ubrzao sam kas i ako me u tome htio spriječiti Cenić, kojem sam rekao neka bude miran. S jurečkim kola pao je jednom čovjeku šešir pa su zaustavili da ga uzmu i opet potjerase u najvećem trku. Na zavodu oni odoše u Štitar! Ja odmah za njima i pustim kobilu u najveći trk i brzo sam ih sti-gao. Obilazeći ih s desne strane natjerao sam Milu blizu njihova dešnjaka i malo ga dodirnuo blatobranom gika po plećima. Na to je konj naglo potisnuo ljevaku i kola s ljudima i konjima nadioše se u prilično dubokom kanalu punom vode, jer je to bilo u rano proljeće. Jedan od ljudi zadržao se na cesti, a ostali su bili u vodi do koljena. Naglo sam spram njih zaustavio kobilu i sišao s gika te u oštrom tonu zapitao za ime ovoga i zabilježio ga, dok su se drugi izvlačili iz vode vičući da su im poispadali novci! Okrenuo sam gik i odvezao Cenića u Černu.

Nakon nekoliko dana čuo sam o tome od jednoga Štitarca, koji je s drugima naišao i pomagao svojim suse-ljanima da izvuku kola iz kanala. Kad su čuli kako se to desilo i tko ih je izvrnuo, rekoše im: »Tako vam i treba, kog ste vrata išli obilaziti veterinaru, a znate da ima brzu kobilu«. I tako ih suseljani još nagrdišel! To se ubrzo sa-znalo ne samo u Štitaru nego i u susjednim selima i kad

sam poslije toga nekoga sustigao s Milom u giku, odmah je taj skrenuo s puta govoreći: »Hajdete, vi naprijed, jer znam da se vama žuri«. To sam čuo kad sam pri obilas-ku bio pored kola.

I tako je Mila brzo i poslušno izvršila moju želju! Na lijevoj prednjoj nozi dobila je neznatnu ozljedu! —

7. Navika konja na pucanj revolvera, da se ne plaše.

Mila se nije ničega bojala ni plašila pa ni od pucnja iz revolvera. Na to sam kasnije, kad sam nabavio još jednoga konja navikavao i njega kao i sve ostale koje sam držao. To je bilo potrebno, jer sam više putovao noću nego danju, tj. ujutro rano i uvečer kasno, a pogotovo jeseni i zimi. Događalo se da su katkada nekoga nepoznati ljudi na putu zaustavljali sa zlim namjerama pa i vršili otimačinu novca itd. Stoga sam na putu uvijek imao sa sobom revolver za svaki slučaj. —

Konje sam naučio na pucanj tako da sam najprije pucao, dok su išli korakom. Tad su trgli u kas, ali sam ubrzo zaustavio opet u korak i opet pucao pa su tada već manje trzali u bijeg. To sam učinio više puta pa se nisu plašili ni onda kad sam pucao u kasu. Išli su bez uzneniranja dalje uobičajenim kasom.

Jednom sam s Milom išao noću vrlo kasno, a bilo je oblačno i vrlo mračno i jedva sam nazirao put, ali ga je Mila bolje vidjela i išla smirenno laganim kasom. Ja sam tada u ruci uz kajase držao i revolver, za slučaj da mi netko vikne: stoj, da mogu odmah pucnjem odgovoriti! Ali nikada me nitko nije noću zaustavlja! —

8. Cezar i Sultan u saonicama hoće da pregaze lajavog psa ispred sebe.

Jedne zime vozim saonice sa svoja dva ridana po li-jepom saoniku sa ženom i kćerkicom Zdenkom prema Ba-binoj Gredi, tastu Mihiću u goste. Pri ulazu u selo istrača odnekuda lajavi pas pred konje. Išao sam laganim kasom, ugaženim saonikom po sredini ceste, a sa strana je bio još neugaženi duboki snijeg. Pas je stalno lajao ispred konja okrećući se čas lijevo čas desno. Vidim na Cezaru da se ljuti na psa pa je potunjio uši i počeo brže kasati, da uhvati psa nogom. Stoga sam popustio uzde i oštro viknuo na Cezara na što oba skočiše kao iz puške u brzi trk, tako da pas nije imao vremena da se okrene natrag nego se bacio u lijevu stranu i prevrtao u dubokom sni-jegu! I tako ga Cezar nije mogao zahvatiti kopitom, kako je to želio i htio!

9. Kako je kobia Mila uvijek pogaćala pravac puta?

Kadgod sam s Milom u giku išao ujutro rano, uvijek je sama skrenula prema Štitaru na zavodu s glavne ceste, jer je znala da je čeka dulji put, ako ne do Babine Grede, a ono do Šamca ili Sikirevac itd. Ja sam na uredovanju u tim selima uvijek rano polazio pa je to kobia dobro za-pamtila.

Ali, kad sam od kuće polazio popodne u istom pravcu, tada je uvijek produžila prema Gradištu i nije skretala prema Štitaru! U to sam vrijeme obično išao u Gradište, da posjetim majku ili radi nekog manjeg posla.

Međutim, kad sam ujutro rano išao u Gradište, tada sam joj morao dati znak da ne skreće u Štitar, kako je navikla pri ranom polasku iz doma, a za Gradište je takvo rano putovanje bilo rijetko!

10. Mila me u giku ne ostavlja ni u dubokom blatu!

Jedne jeseni, čini mi se 1933. godine, radio se novi betonski most usred sela Babine Grede preko Berave, koja je bila dublje prekopana. Stoga se prelazio preko provi-zornoga mosta (drvnenoga) koji je bio položen na niskom i raskvašenom terenu pa je s jedne i druge strane mosta bilo duboko blato. Prelazio sam noću preko togog mosta i nisam mogao vidjeti da je toliko duboko blato, a ni kobiла se nije nadala, da će zagaziti u toliko duboko blato idući korakom preko mosta. Kad je prešla na drugu stranu mosta, bilo je još dublje blato pa su točkovi gika zapali u blato gotovo do glavčine i kobia malo zastade. Ali, kad sam je opomenuo imenom Mila i popustio uzde, ona je trgla i gotovo skokom izvukla gik iz dubokoga blata na

uzbrdicu i na glavnu cestu, gdje je tada počelo ispadati blato između žbica s točkova. I tako je Mila i opet pokazala sigurnost i poslušnost u vožnji, bez obzira kakav je put! —

11. Mila u kasu na povik: hop naglo staje i bez kajasa, jer se jedan pretrgnuo pa sam ispustio iz ruke i drugi kajas. —

Jednoga ljeta 1930. išao sam s Milom u polufijakeru (s dva ruda) vozeći se iz Babine Greda sa svojom djevojkom i budućom ženom Ružicom na kupanje u Savi 3 do 4 km od sela prema Šamcu, jer je tamo zgodno za kupanje: ima ledine i uz obalu je plitko i pjeskovito. Poljski put je išao pokraj Save nekoliko metara, a toliko je bilo i do nasipa s desne strane. Išao sam u laganom i uobičajenom kasu. Najedamput mi se prekine u obrnici desni kajas i ja odmah bacim iz ruke i lijevi i viknem: hop Mila. Ona je naglo iz kasa stala i bez kajasa. Navikla je na tu moju riječ da stane i bez obzira na kajase! Pokazala je svoju poslušnost i sigurnost u vožnji! Svezao sam kajas i pošao dalje.

12. Kako sam naučio svoje konje da zapamte svoje ime?

Novonabavljeni konje prva dva do 3 mjeseca tjerao sam bez kočijaša da ih priučim na svoj način kočijašenja i na svoju riječ komande itd. Osim toga trebalo ih je naučiti da zapamte i svoje ime. Na to sam ih naučio tako, da sam najprije, s jednim a onda isto tako i s drugim, postupio ovako: vozeći se u giku s Cezarom prema Babinoj Gredi izvan Štitara na ravnoj cesti, u šikari pokraj puta odsjekao sam odebliju dugačku šibu. Iduci korakom oštro sam viknuo ime konja i u isti mah ga dobro udario šibom od glave do repa, jer u giku je konj blizu kočijaša. Na to je konj naglo skočio u trk. Kad sam ga smirio da ide opet korakom, ponovio sam isti povik imena i udarac šibom pa je konj opet naglo potrcao. Kad sam ga smirio, bacio sam šibu i išao neko vrijeme korakom. Tada sam opet viknuo njegovo ime i on je na taj povik opet počeo bježati i bez šibe. Čini se da je zapamtio ime, ali je vjerojatno očekivao i šibu!

Nakon nekoliko dana isto sam tako postupio i s drugim konjem Sultanom. Poslije toga vozili su u paru u fijakeru i kad sam povikao Cezare ili Sultane, odmah su konji iz koraka prešli naglo u kas, a iz kasa u još jaču brzinu, kad sam ih opet prozvao imenom i pritom malo popustio uzde, koje sam uvijek držao na otegov pa su tako vozili na žvali i reagirali na svaku i najmanju povlačenje jednoga ili drugoga kajasa. To je važno, jer se tako pri vožnji bira lako ravan put i obilaze rupe te opkoračuju vagaši itd. i lakše se skreće s puta lijevo ili desno, jer je kočijaš u svakom času gospodar kretanja konja. —

13. O ispitivanju pamćenja konja.

Kobilu Šajku sam kupio od vlasnika Radovanovića iz seoske Sikirevac koji ju je odgojio i držao do njene 16. godine, kad sam je kupio. Bila je pravilne građe, omalena, bijela, čvrstih i pravilnih kopita omalene glave, što je odatlo tip posavsko-arapski više nego lipicanski. Služila me je vrlo dobro tri godine vozeći u giku sama ili u paru s drugim konjem (Milom pa i Olgom). Kad god sam za to vrijeme išao u Sikirevce, bilo danju ili noću, i prolazio pokraj Radovanovićeve kuće, popustio sam joj uzde da vidim hoće li skrenuti u nekadašnju svoju avliju! To sam učinio nekoliko puta i nikada nije zaboravila da skrene s ceste na Radovanovićevu čupriju! Dobro je zapamtila svoj nekadašnji dom! —

14. Drugi slučaj takvoga ispitivanja bio je sa Cezarom i Sultanom.

Oba ta konja sam nakon nekoliko godina prodao svojem susjedu u Gradište jer su bili još sposobni za seljačke poslove.

Jednoga dana nakon 2 godine dode taj moj susjed s kolima po mene u Županju, da mu nešto kod kuće pregle-

dam (ne sjećam se što je bilo). Rekao sam mu, da pripregne konje u moj fijaker, a kola da ostavi pod šupom, jer će biti ugodnije se voziti fijakerom nego kolima. Tako je i učinio. Konji su se kod novoga gospodara navikli na lagani kratki kas, a bili su u trbušastoj kondiciji pa su tako polako kaskali. Da se osvjeđočim da li su zaboravili moju komandu, poviknem malo glasnije: Cezare, Sultane, a oni odmah zagrebaše u oštar kas sve do Gradišta, a susjed pritežući uzde i okrenuvši se prema meni reče: «Pa, još vas nisu zaboravili i slušaju vašu komandu!» Dobro su ova zapamtili ono krštenje šibom u giku!

15. Mila je također dobro zapamtila svoj dom u Županji.

Desilo se to ovako: S Milom sam došao u Babinu Gredu pred večer jednog ljetnog dana 1930. na sastanak sa svojom djevojkom Ružicom i budućom ženom. Zamolio sam Mihićeva kočijaša Đorda (Bosanča), da otjera kobilu do mojega rođaka, lugara Sokola. Ali, momak veseo što će tjerati Milu nije pravo shvatio nego je krenuo ravno u Županju. Kad je došao u Županju, onda se sjetio da ne zna gdje ja stanujem: Tada ga je Mila ubrzo riješila te brige, jer ga dovela ravno pred kapiju kuće gdje sam stanovao, a tu je bila i Milina staja. Momak preda kobilu i krene pješke u Babinu Gredu!

Ružica i ja sjedimo na klupi pri lijepoj mjesecini i čudimo se što nema Đorda. Tek nakon nekoliko sati ide Đorđe pjevajući preko sajmišta i kad je došao do nas rekao nam je kako je to sve bilo! Bila ga je dovezla kamo treba, a on nije znao kamo će s njom! I tako je i Mila pokazala da pamti svoj dom! —

16. Kako sam kobilu Olgu odučio, da se ne baca u kola?

Olga je vozila u paru sa Šajkom. Bile su to dvije bijele kobile. Šajka je bila u vožnji bolja pa sam morao Olgu katkada opomenuti da ide brže i dirnuo je malo bičem, ali se ona pri tome gotovo redovito bacila nogom u kola i često udarila kopitom u točak. Da je od toga odučim, ja sam je kandijom dobro udario pa se nije dospijela baciti u kola. A nisu više ni trebale češće opomene! —

17. Mila se rado kupala u Savi.

U ljetno doba katkad sam dospio i na kupanje u Savi. Došao sam u giku s Milom pa sam i nju kupao. Svezao sam je na dugačko uže i poveo prema vodi. Ona je odmah zagazila u vodu i išla sve dalje. Ja sam je tada naveo na duboku vodu pa je zaplivala malo uzvodno, a više nizvodno. Tad sam je na pličaku, gdje je bila u vodi do koljena četkom prvo po cijelom tijelu, a glavu sam rukama oprao! Pri tom je mirno stajala i video sam da joj je sve to bilo drago! —

18. Čemu se Mila veselila?

Kad sam dolazio k majci u Gradište, pa makar i nakon duljega puta, uvijek sam Milu nakon isprezanja iz gika pustio na slobodno kretanje po dvorištu, gdje je bilo trave. Mila je veselo malo trčala po dvorištu, iako se već dosta natrčala na putu. Ali, ovo je bilo na slobodi! Zatim je legla i valjala se, prevrćući se sad na jednu sad na drugu stranu, a kad je ustala otresla je sa sebe travu i prljavštinu pa je opet veselo trčkalara po dvorištu. Uživala je u slobodi, bez žvale i komande!

19. Još malo o Mili — kad sam je kupio i kako je završila.

Kupio sam je 1929. zajedno s gikom i ormom. To je bio moj prvi konj u Županiji! Bila je tada mršava i u izrabljenom stanju, jer je prijašnji vlasnik Zijah Spahić iz Orašja nije štedio. Porijeklom je bila iz Oprisavaca, što sam doznao od Šime Berakovića iz Oprisavaca koji mi je dao i njezino porijeklo, iz kojega se vidi da je osim lipicanske pasmine imala i engleske i noniusa. Tamo je bila konjogojška udruga već tada! Bila je pravilne građe dubokih i širo-

kih prsa s nešto ovećom glavom i jakim vratom. U štali se držala skromno, ali u giku je išla vazda ponosno i uzdignute glave, a pogotovo u kasu pa je često svračala pozornost prolaznika koji su katkada i zastali, da bi je promatrali (vidi sliku na kraju teksta). Bila je tvrda na žvali pa sam je tjerao na dvostrukoj trenzli tj. ulomljenoj žvali, koja je bila s jedne strane tupo nazubljena, a s druge glatka. Na slici se vidi da je vukla više na žvali, jer su kajasi bili jako zategnuti, a štranje nisu bile zategnute. Nije se ničega plašila, ni automobila, ni reflektora, pa ni pucnja iz revolvera! Slušala je moju riječ, jer je nitko nije kočijašio osim mene, osim u rijetkim iznimnim slučajevima. Najradije je išla u kasu uzdignite glave, grabeći visoko i daleko prednjim nogama! U tamnoj noći sama je skretala s puta dolazeći kolima u susret, jer ih ja nisam mogao ni vidjeti nego tek kad su došla spram mene! Bila je mirna, poslušna i umiljata i nisam je morao nikada opominjati, a kamo li udariti! Bila je neokarana!

Uslijed stalne upotrebe, pa i po neravnim putevima, povrijeđila je stražnju desnu nogu u kopitnom zglobovu pa je trebalo dugoga liječenja, da je opet mogla voziti! Godine

1935. oždrijebila je ždrijebe, a da ja nisam ni znao da je bila pripuštena. To je bilo učinjeno u Babinoj Gredi s malim tastovim pastuhom, a ja sam je stalno tjerao jer se nije ni opažalo da je ždrebna. Oždrijebila se jedne noći, kad sam tamo bio prenoćio. Prvih dana nije dala sisati ždrebetu pa je bilo nekoliko dana muke s tim, ali ga je kasnije posve primila. Budući da je izgubila vid na jedno oko posve, a na drugo nešto manje, hodala je slobodno po štali i u dvorištu za ždrebetom na znak zvonjave praporaca na vratu ždrebeta. U Babinoj Gredi je kod tasta za godinu dana odgajala ždrijebe i nije ništa radila! Tada sam je jednoga dana 1936. poslao na klaonicu u Osijek, jer je nisam htio nikome prodati da se dalje muči gotovo bez vida, a dosta se i kod mene natrčala i nahodala.

Klaonički veterinar dr Petar Smetiško poslao mi je njenzinu desnu defektnu nogu (donji dio ispod tarsusa) pa sam nakon prepariranja mogao ustanoviti kakav je bio defekt u kopitnom zglobu, tj. lom sesamoidne kosti.

I tako je Mila bezbolno završila svoj život u 14. godini na osječkoj klaonici. O njoj su mi ostale mnoge ljepe uspomene, kojih se rado i češće sjećam.

NADA KONJEVIĆ

Dakovački vezovi

U drhtaju razbuktalosti
našli su se djed, sin
unuk i praunek,
četiri pokoljenja,
četiri života
ugrađenih u raspjevane
tamburice,
trepteće cvjetove,
bogate odore.

To su predstavnici
dalekih živopisnih
nošnji,
običaja
što nude otvorenom oku
daleke svjetove
bogate Slavonije.

Četiri pokoljenja
putuju kroz
prošlost,
mladost,
razigranu pjesmu,
plavi horizont
zemlje crnice
što čuva tekovine
slobodarskog bogatstva
ovoga kraja.

I tako iz godine u godinu,
ostaju susreti za
buduće generacije.

NADA RADIĆ

Slavonija u tebi

KOSA TVOJA KO' OTKOS SIJENA
MIRISAVA I NJEŽNA
KROZ MOJE PRSTE VJEŠTO BJEŽI
KO' DA JE ZA NJU RADOST VEĆA
DA MIRNO NA ČELU SPOKOJNOM TVOM
DALEKO OD NEMIRNIH ŽELJA MOJIH LEŽI.

RUKA TVOJA U MENI VALOVE
TOPLINE NJIŠE
TA RUKA ŠTO UMJETNIČKI SLIKA
PJEVA I PIŠE PONEKAD GLATKU
PLOHU STOLA PRSTIMA NJEŽNO DIRA
U MENI TADA RADA SE I SUNCE I MORE
A STRUJANJE ZRAKA NJEŽNU GLAZBU SVIRA.

OČI TVOJE PIJU SLIKU
SVIJETA
U NJIMA DANI I NOĆI ŠIRE SVOJA KRILA
TO NISU OČI TO JE SLAVONIJA GDJE
PASTIR SPAVA VOĆNJAK RATA PLES LEPTIRA
PA I JA SAMA.

DUŠA TVOJA SVEMIROM BESKONAĆNIM
VJEĆNO ŠETA
I NE ZNAM NA KOJEM OD PLANETA
OSTALO JE SRCE TVOJE
OD NOĆAS TRAŽIT ĆU MJESEC NA NEBU
LJUBAV TVOJU ZA IZGUBLJENO SVE MOJE.

ILIJA S TAMBURICOM I TIKVICOM

PIŠE: DR MARKO KADIĆ

O čika Iliju — kako ga obično zovu — skromnom i tihom folklornom radniku, pjevaču i pjesniku, tamburašu i jednom od najboljih šarača tikvica u Gradištu rijetko je gdje nešto napisano. Više puta spominju ga samo radio i televizija, a to se brzo čuje i vidi pa i brzo zaboravi.

Iliju poznam već dulje vremena, jer smo i iz istoga sela pa ču ga opisati i prikazati njegov rad na čuvanju narodne prošlosti, tj. običaja, pjesmica uz tamburu i u kolu kao i šaranja tikvica.

Iz opisa njegova života, što je sam napisao, saznajemo da se rodio prije prvog svjetskog rata, 19. srpnja 1911. u Gradištu. U pučku se školu tada išlo pet godina i Iliju je svih pet godina bio odličan dak. Želio je ići u gimnaziju, a to je bila i želja majčina, ali otac nije bio za to nego je Iliju ostao kod kuće da čuva svinje i goveda. Kod svinja, a kasnije i kod goveda, čitao je različite knjige, ali se uz to zanimalo i za ručni rad, kako su to radili i ostali pastiri. Naučio je plesti košare od vrbovih šiba i rezbariti u drvetu (štapovi i manji predmeti). Jedan od pastira šarao je tikvice pa je nagovorio i Iliju da i on počne šarati tikvice, a on će ga naučiti kako se to radi; dao mu je i sjemensa da posije pa će imati što šarati. Brzo je shvatio i naučio taj posao pa ga i zavolio i njim se rado bavi sve do danas. Pletenje košara i rezbarenje je pomalo napustio.

Još kao dijete volio je pjevati, a kao pastir nosio je u torbici dvojnice s kojima se naučio dobro svirati. Kako je volio svirku i pjesmu, pribavio je i tamburicu-samicu koju je zavolio više nego ostala glazbala što ih je kasnije također nabavio, a to su usna harmonika i okarina kojima je također dobro svirao.

Kad se poslije 16-te godine zamomčio, stupio je u »Seljačku slogu« u kojoj je najprije uspješno recitirao jednu poučnu pjesmu. Kasnije je u pojedinim igrokazima, što ih »Seljačka sloga« u selu priredivala, gotovo redovito odglumio po jednu ulogu. Poslije zabrane »Seljačke sloge« osnovan je Zadržani podmladak, koji je nastavio kulturnoprosvjetni rad Seljačke sloge. Iliju mu je bio predsjednik sve dok se nije oženio.

Kao dobar pjevač i veseljak, prikupio je oko sebe seoske momke, svoje drugove pa su selom pjevali uvečer ili svetkom u kolu ili na divanu i drugim prilikama — da je sve orilo. Ljudi su otvarali prozore, da vide tko tako lijepo u selu pjeva! To je društvo znalo otići i u drugo selo, da i tamo pokažu, što znaju!

Ali, poslije tih lijepih i veselih dana Ilijine mladosti nastadoše za njega teški dani poslije majčine smrti, godine 1932. U kući je ostao otac s Ilijom i starijim njegovim bratom. Nakon bratove ženidbe ubrzo se oženio i Ilijin. Poslije toga u kući nije bilo sloge i došlo je do rastanka i diobe zadruge. Ilijin, kao najmlađi, prošao je najlošije, jer je s malo zemlje morao izaći iz kuće na stan podalje od sela. Usljed takvih teških prilika prestalo je Ilijino veselje, jer ga tištile brige i poslovi, a u međuvremenu došla i djeca na svijet. Osim toga je teško obolio, od čega se jedva oporavio, ali više nikada pravoga zdravlja! Međutim uz četvero djece (2 sina i 2 kćeri), živeći na stanu među šumama i učeći djecu pjevati, propjevao je i Ilijin

pa je s djecom i ženom nastao pravi pjevački zbor. Kad su za ljetnih večeri znali zapjevati, sva je šuma odjekivala, a vjetar je nosio glasove na sve četiri strane, kako reče Ilijin u svojoj biografiji.

Kad su djeca porasla za školu, išla su pješice sa stana u selo (oko 6 km), ali je Ilijin ponajviše ih kolima odvozio i dovozio, a za vrijeme zime je najmio u selu stan, gdje je s djecom stanovao da mogu redovito ići u školu. Bilo je to za vrijeme drugoga svjetskoga rata. Nakon rata tragičnim slučajem izgubio je 18 godišnjega starijega sina pa je tako opet doživio težak udarac, od kojega se jedva nakon nekoliko godina oporavio, jer je valjalo živjeti za ostalo troje djece!

Tek poslije više godina došao je do svoje kuće u selu. Poslije toga se sin oženio i rastao od oca, a ubrzo zatim udala se i mlađa kćerka pa je i ona ostavila roditelje. Starija kćerka je silom prilika i neprilika ostala s roditeljima u domu.

Ilijin Dretvić-Filakov u staroj narodnoj nošnji

I tako je Ilija doživljavao nemile udarce u životu, ali ipak sve to strpljivo izdržao. Vrijeme je postupno ublažilo svu bol pa je opet prigrlio ono što je u mladosti zavolio, a to su pjesma i tamburica i naročito šaranje tikvica. Kad je u selu reorganizirana »Seljačka sloga«, aktivirala je i Iliju tako, što ga uključila u nastup na prvoj priredbi Županjskoga sijela (god. 1968). Tu je osvojio pjesmom i tamburicom prvu nagradu i od toga vremena sudjeluje na Županjskom sijelu svake godine nekad sam, a često i sa svojom kćerkom koja je također dobar pjevač, kao i otac!

Poslije toga prvoga nastupa u Županji poziva ga Turističko društvo iz Đakova da dođe na Đakovačke vezove (1968) i to s dvojnicama i tamburicom (samicom). On je to rado prihvatio, jer je već ranije tome društvu prodavao svoje šarane tikvice, s kojima su bili vrlo zadovoljni. Na priredbi je publika bila oduševljena, a žiri ga je vrlo dobro ocijenio i nagradio. Tom prilikom bio je u Đakovu i predstavnik TV Beograda pa je odmah pozvao Iliju, da dođe u Beograd radi snimanja na TV. Ilija je otišao, uspio i dobio lijepu nagradu!

Iste godine (1968) pozivaju ga Vinkovačke jeseni na svoju folklornu priredbu. Ilija je došao s kćerkom pa su uspješno pjevali u duetu.

Ilija je i pjesnik pa za svaku priliku lako sastavi pjesmu koju recitira ili pjeva. Tako je jednom prilikom u Đakovu otpjevao ovu pjesmicu:

Procvala je georgina plava,
Sad mi baba u krevetu spava.
Malo spava pa malo štundira,
Kako dida u Đakovu svira!
Ako dida nagradu dobije,
Al će onda baba da se smije!

Evo još jedne njegove pjesme:

KIŠA PADA

Oj prirodo, što si naumila
I što si se na nas naljutila?
Kiša pada, njive su u vodi,
Slabo će nam kukuruz da rodi.

Dan za danom pljuskovi padaju,
A usjevi naši propadaju.
Staní kišo da sunce ograne,
Da seljaku na srcu odlane!

Kad sunčeva pokaže se zraka,
Tužan seljak za motiku hvata.
A kad zemlja bolje se zagrije,
Kopa tamo di mu blata nije.

Kako kopa tako i uzdiše
I krvavi znoj sa čela briše.
Malo j' nade da će uroditи,
Da će moći troškovi pokriti! (Đakovo 1975)

Svake godine Ilija ide na folklorne priredbe ne samo u Županji nego i u Vinkovcima, Đakovu i drugdje. Na njima osvaja većinom prvu, a nekad drugu nagradu uz priznanje i diplome. Posljednjih nekoliko godina sudjeluje s kćerkom i u lloku na proslavi berbe grožđa, u sastavu »Seljačke sloge« iz Gradišta.

Godine 1973. na poziv Branka Mihaljevića iz Radio-Osijeka bio je s kćerkom u Madžarskoj na snimanju emisije »Selo veselo«, gdje je također dobio priznanje.

Godine 1974. osnovano je u Đeletovcima Sijelo pisaca seljaka i radnika, a u Otoku Sijelo narodnih pripovjedača na kojima sudjeluje i Ilija i recitara svoje pjesme, kao što je npr. ova:

PISMA STAROM ŠOKCU

Ja sam Šokac stari
Iz ove ravne Slavonije,
U njoj mi je sve najbolje,
U njoj meni sunce sije!

U tuđinu ne bi išo
Ma u tebi siromah bio
Ja te volim grudo moja,
U tebi sam ostario!

U grudima mojim
Dobro srce bije,
Crven bili plavi
Za kapom se vije.

Ja sam Šokac pravi
I tim se ponosim.
Slavonijo moja mila
U srcu te nosim.

Šokcu draža od sveg svita
Slavonijo plemenita!
Haj, haj, haj u njo mi je raj
Haj, haj, haj u njoj uživat! .

Godine 1974. sa županjskim društvom »Tomislav« sudjeluje u Brodancima na Olimpijadi starih sportova.

Kad je u Ilači osnovano društvo instrumentalista, održava se Ilija i na njihov poziv i sudjeluje na sastanku.

Godine 1975. došao mu je prof. Zvonko Ljevaković i pozvao ga u Zagreb na jubilarnu desetu priredbu folklora. Tamo je s kćerkom otpjevao prema želji prof. Ljevakovića pjesmu:

Sinoć naši večerali mlika,
A ja ne znam di je moja dika!
Naložio vatru od jasinja,
Naložio pa suši obojke
K večeri će kod divočke!
Oj da mi je kod te vatre stati,
Ja bi stala pa bi se grijal!

I tu je osvojio prvo mjesto među pjevačima.
Te iste godine (1975) uključilo ga je Turističko društvo Županji da sa štitarskim društvom sudjeluje na priredbi u Omišu, gdje je također s uspjehom nastupio.

Godine 1976. RTV Zagreb šalje ga u Budvu, gdje uspješno sudjeluje na glazbenom snimanju.

Na novoosnovanom sijelu Pismicama kroz Šokadiju (1977) u Novoj Kapeli odazvao se njihovu pozivu i sudjeluje s kćerkom te osvaja prvu nagradu pjesmom:

Urodila žuta kruška za gradom, za vinogradom, za dolom, za stijenom vele studenom itd.

I tako se Čika Ilija odazivlje na pozive različitih folklornih, glazbenih, pjesničkih i književnih društava, kad god mu to dopuštaju prilike, a i zdravlje, da prikaže pravu sliku naše prošlosti ne samo svojom redovitom pojavom u tipičnom odijelu staroga Gradišca, tj. u aljini i špencletu s obojcima i opncima kajšarama te s torbicom i tikvicom, a u ruci s tamburicom-samicom nego da i pjesmom i svirkom na samicu, dvojnicama, a rijedje i na okarini, pokaže što sve zna i umije iz prošlosti i sadašnjosti.

Kad je kod kuće i nema drugih poslova, jer ima malo zemlje (5 j.) koju obraduje s jednim konjem i vlastitom snagom svoje obitelji, onda šara tikvice, tukvanje i teglice. Prodaje ih većinom turističkim društvima susjednih gradova, a i mnogim prijateljima pa i u inozemstvu! Njegove šarane tikvice mogu se prepoznati već na prvi pogled između ostalih, jer se vidi, da ih je izradio pravi majstor i umjetnik. Šare su mu oštре, lijepe, precizno izrađene i dobro uskladene prikazujući ne samo geometrijske crteže nego i slike lišća, različitih plodova, slike grbova pojedinih gradova kao i životinja itd. Neke šare prikazuju i duboreze, kako ih je nekada izradivao u drvetu! Radovi ostalih šarača u selu mnogo su jednostavniji. Osim toga on bira i lijepe i male tikvice, a ne velike kao ostali pa su to, zaista, pravi suveniri ovoga kraja i njegova sela Gradišta.

O tikvicama i njihovu šaranju do konačnoga oblika čika Ilija nam je rekao ovo:

»Upotreba tikava u kućanstvu bila je nekada višestruka, jer su se upotrebljavale za različite svrhe: iz tukvanjića se pila rakija, od većih tukvanjića pravili su tzv. rogove (hrgove) s kojima se grabila i pila voda, a takav je rg služio i za mužnju podolskih krava, a od malih tukvanjića pravili su solenice. Velike tikve, a to su one s dva vrata, služile su za donošenje vode poslenicima. Na takvim tikvama su i djeca učila plivati, a upotrebljavale su se i za ribolov. Teglicom se vadila rakija (a i vino) iz bureta pa se iz nje točila u tukvanjić.

Male tikvice, tukvanjići i teglice su se obično ukrašavale različitim šarama. To je ostalo još do danas pa se šarane tikvice traže i prodaju kao suveniri i u nekim selima se tim poslom bavi više ljudi i žena.«

O sadnji tikvica priča nam čika Ilija ovo: sjeme se sadi u proljeće kad i ostalo povrće. Nakon okopavanja i kad loza pusti tzv. brkove valja uz nju usaditi krošnjastu granu za prihvatanje loze pri dalnjem porastu. Kad u rujnu počnu tikvice sazrijevati, beru se zrele zajedno sa stapkom. S njih se najprije ostruže tupim nožem tanka kožica a zatim se za stapak poveže 10 do 15 tikvica i objesi negdje na promaju, ali ne na jako sunce da se dobro osuše, a onda se spremi u zgradu na suho mjesto.

Kad nema u kući drugih poslova, onda se šaraju tikvice. Pribor za taj posao je jednostavan: olovka, šestilo i oštar mali nožić. Najprije se na jednom dijelu tikvice olovkom nacrtava šara, a zatim se to nožićem izrezbari (zarezuje). Potom se opet na dalnjem dijelu olovkom nacrtava i izrezuje, dok ne bude sve izrezbarenog. Sad se dobro isprženom jezgrom oraha trlja po cijeloj tikvici, dok se ne ispunе sve zarezotine. Poslije toga se tikvica opere i dobro osuši pa se tada oboje mjesta koja su za to odredena. To se radi s tankom šibicom iz domaće metle koja se zašilji pa se njome umaće u dimeću dušičnu kiselinu i premazuju određena mjesa za bojenje. (Kiselinu nazivaju »šatvoser« od njem. riječi Scheidwasser, lat. Acidum nitricum fumans). Obojena se mjesa osuši iznad cilindra petrolejske lampe, dok ne pocrvene i tada je šaranje gotovo.

Napokon se izvadi i sjeme. Okrugli tanji komad željeza se na vatri ugrije do crvene boje te se njegovim šiljastim vrhom probuši tikvica nakon skidanja stapke. Kroz načinjenu rupu izvlače se sjemenke elastičnom žicom koja na vrhu ima malu kukicu (kvačicu).

Kad se izvade sve sjemenke, tada je tikvica potpuno gotova. Tako, eto, ispriča nam čika Ilija o svojem poslu!

Napisao sam sve ovo da čitaoci pobliže upoznaju našega uvaženog folkloristu, narodnog pjesnika, pjevača, svirača i umjetnika — šarača tikvica — čika Iliju Dretvića — Filakova iz Gradišta.

VLADIMIR REŠKOVIĆ

Ej da sam sokol

Ej, da sam sokol
čuvač bi ptice,
preletio
slavonske ravnice.
Crnac polja,
kraj sela Štivice.

Ej, pa bi pjevo,
stado moje pasi
plamen vatre
da se ne ugasi.

Ej, da sam sokol
sletio bi sgora,
u Radinje
kraj sela Davora.
Da l' postoji
ona kuća stara,
sastajanje,
slavonski bećara.

Ej, pa bi pjevo,
stado moje pasi
plamen vatre
da se ne ugasi.

Ej, da sam sokol
čuvač bi stare,
priatelje,
da se ne pokvare.
I na prste
brojio bećare.

Ej, pa bi pjevo,
stado moje pasi
plamen vatre
da se ne ugasi ...

Trideset godina rada Muzeja Đakovštine

PIŠE: PROF. BRANKA UZELAC

Postanku muzeja u Hrvatskoj prethodio je razvitak crkvenih riznica i privatnih zbirka. Od ovih predmuzejskih vrsta razvile su se ne samo pojedine danas javnosti otvorene, riznice i zbirke nego i sami muzeji, koji su znatnim dijelom primili kao darove ili otkupili cijele privatne zbirke ili njihove dijelove.

Tako je neposredan povod osnutku Etnografskog muzeja u Zagrebu 1919. g. bila kolekcija ogromnih razmjera, od 12 tisuća etnografskih predmeta, pretežno tekstilnog materijala iz Hrvatske, otkupljene od Salamona Bergera, velikoindustrijalca iz Zagreba.

Muzej brodskog Posavlja nastao je poklonom zbirki koje je gradu 1933. g. darovao željeznički činovnik Julije Hoffmann.

Osnivanje muzeja u Osijeku vezano je uz ime Franje Sedlakovića, osječkog veletrgovca. On je 17. II 1877. g. poklonio gradu zbirku novaca, medalja, numizmatičke stručne literature i zbirku oružja.

Osnivanje muzeja u Đakovu ne može se vezati samo uz jedno ime, niti uz neku određenu, darovanu ili otkupljenu zbirku. Đakovački muzej je nastao voljom i željom samih građana, a većina muzeoloških predmeta dosjeplo je u muzejski posjed darovanjem ili kao slučajni nalazi, a zatim otkupom.

Misao o stvaranju muzeja začeta je početkom dvadesetog stoljeća, a svijest o potrebi sakupljanja narodnog blaga prisutna je već u devetnaestom stoljeću.

Govoreći o tradiciji muzealske misli započet ćemo sa zaslужnim Josipom J. Strossmayerom koji je i novčano i darovima pomagao muzeje u Zagrebu i izvan njega. Posebno je pomagao Arheološki muzej u Zagrebu. Okružnicom od 7. siječnja 1862. g. preporučio je Strossmayer svećenstvu biskupije da prikuplja starine, a krajem stoljeća pozvao je arheologa Brunšmida da iskopava na vlastelinskom dobru Štrbinčima, o čemu je ovaj i pisao u Vjesniku HAD-a 1901. g.

Na prijelazu stoljeća postojale su u Đakovu dvije privatne etnografske zbirke: zbirka Milka Cepelića i zbirka Josipa Lovretića.

Milko Cepelić (1853 — 1920) proučavao je i pisao o seljačkom tekstilnom rukotvorstvu i skupio je lijepu zbirku narodnih vezova koju je izlagao na gospodarskim izložbama. Zbirku je sudio i opisao i pred smrt darovao zgrebačkom Etnografskom muzeju.

Josip Lovretić (1865 — 1948) prikupio je zbirku po zlatinskih vezova kojima je namjestio svoj stan pa je o tome i pisao u »Zborniku za narodni život i običaje« 1902. g.

Prvi je put potrebu osnivanja muzeja u Đakovu spomenuo 1913. g. Josip Žerav, pisac »Spomen spisa — 100. obljetnice postojanja ceha u Đakovu«. Govoreći o obrtničkoj zastavi iz 1848. godine, on je napisao: »I bude li kada Đakovo imalo svoj muzej, koji bi vrlo lijepo pristajao u »Hrvatski dom«, moći će i ova zastava potomcima pričati...«.

Između dva svjetska rata đakovački su gradski oci odlučili da se osnuje muzej u Đakovu. U travnju 1926. g. gradsko je zastupstvo zaključilo »da se pristupi uređenju muzeja za starine i uspomene vezane prošlošću našeg Đakova«. O tome su pisale đakovačke novine, ali je demokratski »Narodni list« ispravno primjetio:

Stalni postav Muzeja Đakovštine — zbirka NOB-a

»Misao vrlo lijepa, no jedno se zaboravlja, da nemamo ni prostorija, ni čovjeka, koji bi otpočeo sa pripremanjem. Bojimo se, da će ova lijepa zamisao kao i mnoge druge ostati samo na papiru.«

Tako je i bilo.

Osnivanju muzeja u Đakovu ponovo se pristupilo nakon drugog svjetskog rata. Učitelj Stjepan Dvoržak, kasnije suradnik muzeja grada Đakova objavio je u »Službenom glasniku« članak »Osnivanje muzeja u gradu Đakovu«, u kojem je dao upute o prikupljanju predmeta i progovorio o zadacima muzeja.

Ipak, trebale su proći dvije godine dok muzej nije osnovan, a tri dok nije zvanično otvoren za javnost u vidu prvog stalnog izložbenog prostora.

II OSNIVANJE I RAD MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Rješenjem broj 15 273 od 12. 12. 1951. g. NO općine Đakovo dobiva se odobrenje da se osnuje Gradski muzej u Đakovu pod rukovodstvom Povjereništva prosvjete i kulturne Narodnog odbora.

Aktom o osnivanju ispunjene su dugogodišnje želje i potrebe ovog kraja za takvom ustanovom.

Muzej je dobio prostorije u Ulici JNA br. 15 u privatnoj zgradi. Kvadratura dobivenog prostora iznosi ukupno 208 m², a kvadratura izložbenog prostora iznosi 161,4 m².

Za prvog direktora postavljena je prof. Hedviga Dekker, jedan od osnivača Muzeja.

Započelo se s muzeološkim radom koji je u prvom planu obuhvatio sabiranje kulturne baštine s područja grada i sela. Muzej se uključio i u probleme čuvanja spomenika kulture, spašavanje arhiva, dokumenta iz NOB-e, starih biblioteka. Uspjelo se uspostaviti kontakt sa selima tako da skoro u svakom selu Muzej ima svog povjerenika koji izvještava o kulturnim spomenicima i građi koja se može pronaći i prikupiti za Muzej.

Javili su se prvi suradnici i darovatelji i osnovan je Odbor suradnika muzeja. Tu su zapažena imena Vrvarić Anice, Pavić Ivica, Dvoržak Stjepana, Germovšek Ivana, Čordašić Franje, Snajder Adolfa i drugih.

»Nakon sedamnaest mjeseci upornog rada i uz velike poteškoće »Muzej Đakovštine«, 22. studenog 1952. g. svečano je izvršio otvaranje prve muzejske izložbe u pet izložbenih prostorija i time preuzeo veliki zadatok čuvanja naše kulturne baštine, koja je tokom vjekova u velikoj mjeri oštećena. Zato moramo svim sredstvima nastojati da sačuvamo od propadanja svaki predmet koji ima naučnu ili umjetničku vrijednost.«

Tako je u povodu otvorenja Muzeja za posjetioce pisala H. Dekker u »Dakovačkom listu«, br. 2, 1953. g.

Po tematskoj strukturi to je kompleksni muzej zavičajnog tipa koji obrađuje povijesno-kulturnu prošlost Dakova i njegove okolice, posebnim osvrtom na NOB-e.

Muzej je imao ove odjele: arheološki, etnografski, kulturno-povijesni NOB-e, umjetnička zbirka, arhiv, knjižnica, hemeroteka i fototeka. Veliku pomoć u radu pružili su Hedvigi Dekker članovi »Društva prijatelja starina«, koje je osnovano 1953. godine. U vrlo kratkom vremenu društvo je imalo 214 članova. Predsjednik je Franjo Čordašić, tajnica H. Dekker, blagajnik Vendelin Ajfrid, kotarski povjerenik muzeja Ivan Germovšek, gradski povjerenik Rudolf Sunk. U upravnom su odboru još Ivan Pavić i Stjepan Dvoržak. Svi su oni dugogodišnji suradnici i prijatelji ove ustanove.

»Društvo prijatelja starina imat će časnu ulogu da bude sakupljač vrijednih starina za Muzej Đakovštine i da bude čuvar kulturno-historijskih spomenika na području grada i kotara« — zapisala je Hedviga Dekker (Dakovački list 11, 1953).

U povodu prve obljetnice otvaranja muzeja H. Dekker je pisala: »U muzeju Đakovštine razvija se sistematska djelatnost čuvanja, proučavanja, popularisanja spomenika kulturno-historijskog i umjetničkog karaktera, a naročito svoju razvojnu djelatnost usmjerava u kulturno-prosvjetnom i naučnom pravcu. Kulturno prosvjetna djelatnost Muzeja ogleda se u radu na podizanju općeg kulturnog nivoa naših ljudi preko mnogih predavanja i izložbi.« (Dakovački list 40., 1953). Organizirana su predavanja s područja arheologije, povijesti, etnologije, povremene izložbe mujejskog neizloženog materijala, osigurana je suradnja sa školama, s novinama, stručnim časopisima.

Odnosi s centralnim muzejima i naučnim ustanovama bili su korisni. Veliki posjet domaćim i stranim posjetilaca bili su najboljim dokazom o afirmaciji ustanove.

Lijepo rezultate postigla je H. Dekker u stručnom i znanstvenom radu publiciravši tridesetak članaka i 1959. godine knjigu »Dakovo i njegova okolica kroz kulturno-historijske spomenike« kao prvu knjigu Biblioteke Muzeja Đakovštine.

Ova je publikacija rezultat višegodišnjeg rada i ispitivanja arheoloških lokaliteta i kulturno-povijesnih spomenika Đakovštine. Posebnu vrijednost ima Katalog arheoloških nalazišta u Đakovštini i karta arheoloških lokaliteta. Stručna kritika istakla je vrijednosti ove male ali značajne knjige.

Etnografskim istraživanjem obrađena su sela Trnava i Levanjska Varoš, a zatim su obrađeni podaci predani Centru za pripremu Etnološkog atlasa Jugoslavije u Zagrebu.

Godine 1957. u Gorjanima je obnovljen narodni običaj Ljelje, koji se počeo gubiti koncem XIX stoljeća.

Na samu Novu 1963. godinu umrla je prof. Hedviga Dekker, prvi direktor Muzeja Đakovštine.

»Mujejska aktivnost prof. Hedvige Dekker očituje se u neumornom i požrtvovanom naučnom i stručnom sredivanju bogate mujejske građe, kao i u prikupljanju mujejskog materijala. Uporedno s ostalim radom u muzeju, izvršila je i potpuno inventiranje cijelokupnog materijala zbirki, mujejske biblioteke i arhiva... Organizator je niza izložbi i niza zredavanja kako u muzeju tako i na području Dakovštine.« (Vijesti MKH 2, 1963., str. 50)

Na sastanku Savjeta muzeja i društveno-političkih radnika od 6. siječnja 1963. odlučeno je da Muzej nastavi rad, a novim direktorom izabran je nastavnik Franjo Čordašić, suradnik Muzeja od osnivanja i predsjednik »Društva prijatelja starine«.

Nastupom u službu Rauning Branke, kustosa arheologa, od 1. 9. 1963. g. započeo je ponovo rad u arheološkom odjelu.

S povećanim brojem osoblja organizirano se provodi unapređivanje mujejske struke. U okvirima naučno-istraživačkog rada vršeno je rekogniciranje terena na arheološkom lokalitetu Štrbinici, na lokalitetu Gradina u Viškovcima, dio doline rijeke Kaznice i dio terena sela Gašinci.

Na arheološkom lokalitetu Štrbinici nadena su dva rimska groba sa bogatim prilozima. Godine 1965. prilikom izgradnje trafo-stanice na lokalitetu Štrbinici pronađen je, između ostaloga, ulomak dna s niskom stopom i dijelom zida plitice od prozirnog bijedog zelenog stakla, sa zlatnom folijom umetnutom između dva dijela stakla. Ova plitica je unikat u Jugoslaviji.

Etnografski odjel Muzeja preko kulturne manifestacije Slavonije i Baranje, Smotra folklora »Đakovački vezovi« od 1967. godine usmjerio je svoje nastojanje da se širokoj javnosti predstavi dio naše tradicionalne seljačke kulture, dio folklorne baštine i živog stvaralaštva sa područja cijele regije.

Godine 1967. Muzej je morao napustiti dotadašnje prostore zbog otkaza a nove u Preradovićevu ulici bilo je potrebno prvo adaptirati. Slijedeće tri godine Muzej Đakovštine radi u neopisivo teškim uvjetima u pogledu izložbenog, spremišnog i radnog prostora.

»Više od godinu i po trajala je borba za minimalna sredstva, kojima bi se oštećene prostorije koliko-toliko sanirale te su u toku 1969. g. izvršeni najnužniji građevinski radovi na adaptaciji. Krajem aprila 1970. g. od Fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti općine Đakovo dobijena su finansijska sredstva za postavljanje stalnih izložbi... — Branka Rauning, Vijesti MKH 4., 1970., str. 31.

Svečano otvorene stalne izložbe učinile su oštećene prostorije koliko-toliko sanirale te su u toku 1969. g., izvršeni najnužniji građevinski radovi na adaptaciji. Krajem aprila 1970. g. od Fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti općine Đakovo dobjena su finansijska sredstva za postavljanje stalnih izložbi... — Branka Rauning, Vijesti MKH 4., 1970., str. 31.

Stalna izložba Muzeja Đakovštine postavljena je u četiri izložbene dvorane. Godine 1973. dopunjena je stalni postav sa tri prostorije tako da sadašnji postav ima sedam izložbenih prostorija u kojima je eksponiran dio bogatih zbirki Muzeja jednu prostoriju za povremene izložbe i u hodniku skromnu galeriju slika.

Arheolog B. Rauning napušta ovu ustanovu 1971. g. a zapošljava se etnolog Ivica Šestan koji je radio do kraja 1978. a od tada u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

Etnološki mujejski rad je složen i završava obavljanjem stručnih i znanstvenih rezultata, a u osnovi sadrži nastojanje da se sačuva, prikaže i spozna kultura, koja govori o povijesti jednog kraja i jednog naroda.

S obzirom da je seljačka tradicionalna kultura uveliko zahvaćena transformacionim procesom, radnici Muzeja su poveli intenzivnu akciju sakupljanja etnografske grade i terenska ispitivanja. Provedena je akcija: »Fiksiranje i evidentiranje etnoloških spomenika« u suradnji s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka u kojoj je evidentirano 218 predmeta.

Nastupom u službu Krešimira Pavića, kustosa povjesničara, od 1. 1. 1976. g. nastavljeno je, sada pod stručnim vodstvom povjesničara, sabiranje i spašavanje dokumenta za povijest našeg grada, kao i građe iz NOB-e. Proučena je povijest đakovačkih tiskara od 1880. g. (kada je osnovana prva tiskara) do 1975. g., proučene su i đakovačke novine do II svjetskog rata, povijest nogometna, srednjevjekovna obitelj Gorjanski i nepoznata pisma i pjesme Ilijca Mate Topalovića.

U srpnju 1979. g. izašao je iz tiska prvi broj zbornika Muzeja Đakovštine »Dakovo i njegova okolica«. Publikacija obrađuje teme iz lingvistike povijesti i etnologije Đakovštine, a sadrži osam priloga šestorice autora. Sadržaj se može podijeliti na tri dijela: rasprave, građa i arhivski materijal.

Iste godine, 28. svibnja, umro je direktor Muzeja Franjo Čordašić. Radio je do posljednjeg dana u muzeju i na organiziranju smotre folklora »Đakovački vezovi«. Njegove su zasluge ovdje već istaknute. Bijaše predsjednik »Društva prijatelja starina« i suradnik od prvih dana osnutka Muzeja, a direktor od 1963.

U svim ovim godinama muzejski materijal sistematski je sabiran, stručno i naučno obrađivan. Izrasla je pri ovoj ustanovi bogata, stručna biblioteka, broj stručnog kadra se povećao, njegovana je izdavačka djelatnost, plodna suradnja s mnogim kulturnim institucijama, školama, radnim organizacijama.

Kada gledamo rad ove ustanove, mislimo da je ipak najznačajnije da je sačuvano i javnosti pristupačno veliko kulturno blago — dokumentacija o prošlosti Đakovštine.

Danas »Muzej Đakovštine« ima slijedeća odjeljenja: arheološko, numizmatičko, etnografsko, kulturno-historijsko, biblioteku, fototeku, hemeroteku, zbirku NOB-e, zbirku arhivaliju, plakatu i medalju i galeriju slika u osnutku.

Postojeći muzejski kadar (tri kustosa, tajnik, pomoćni radnik) obilježit će trideset godina aktivnog i uspješnog rada ove ustanove štampanjem zbornika »Dakovo i njegova okolica« broj 2 i prigodnom izložbom.

Nepoznata knjiga o Titanicu

PIŠE: PROF. KREŠIMIR PAVIĆ

Prije nekoliko godina objavio je list »Arena« u nastavcima feljton o brodom britanskoga prekoceanskog broda Titanic. Brod je potonuo u noći 14. na 15. travnja 1912. na svome prvom putovanju iz Southamptona u New York. Tom prilikom poginulo je 1513 putnika i članova posade a brod je nestao u morskim dubinama. Bijaše najveći i najluksuzniji brod toga vremena i smatran je nepotpivim a potonuo je za tri sata. Propast Titanica jedna je od najvećih katastrofa u povijesti brodarstva. Slabo je, međutim, poznato da je još iste godine u Đakovu, u tiskari Makse Brucka, objavljena knjiga o havariji tog broda. Na žalost, nije se sačuvao ni jedan primjerak knjige.

Bruckova tiskara u Đakovu postoji od 1895. godine do pred II. svjetski rat. O štamparu nema mnogo podataka; ne zna se kada je i gdje rođen niti kada je umro. Poznat je po polemici s poznatim hrvatskim književnikom A. G. Matošem i po izdavanju kilometarskih šund-romana u nastavcima (»Nevina u ludnici« preko 2.300 stranica, »Fedor« preko 1000 stranica, »Lijepa bolničarka 1200 stranica itd.). Objavljivao je od kraja 1911. do početka 1913. godine novine »Đakovština« (v. K. Pavić, Đakovačke tiskare prije I. svj. rata, Đakovo i njegova okolica 1).

U travnju i svibnju 1912. boravio je Bruck u Americi na poslovnom putovanju (čuo sam u Đakovu neprovjerenu priču da je on trebao oputovati baš »Titanicom«, ali je odustao u zadnji čas). Kakve je poslovne veze uspostavio đakovački tiskar u SAD, nije poznato. Od te je đakovačko-njujorške suradnje sačuvan samo veliki junački roman »Stanislav Jarožinski«, ali je i on defektan (samo 9 svezaka). Na koricama romana zabilježeni su ovi podaci: »Nakladna knjižara Makso Bruck, Đakovo i New York«. To je možda samo reklamni, poslovni trik jer taj podatak nije nitko mogao provjeriti.

Putovanje u Sjedinjene Države omogućilo je Brucku da tiska još jednu knjigu koja nam je poznata samo po naslovu. To je brošura o Titanicu. Kada je saznao za nesreću, Maksu je Brucku »uspjelo uputiti se u sve pojedinstinosti ove neizmjerne nesreće«, pa je ujedno »prihvatio oveči broj ilustracija«. Osim toga, »bjaje i u pratinji jednog američkog novinara prisutan, kad je brod 'Karpatria' dopremio preživjele brodolomce u New-Yoršku luku« (»Đakovština«, br. 56. od 12. svibnja 1912).

Naravno, Bruck je odmah iskoristio priliku i napisao (ili preveo?) brošuru, te nisu prošla ni tri mjeseca a već izdošće 3 sveska. Poglavlja u brošuri bijaju ova: »Sudar sa ledenim brijejom — Smetnja na brodu — Ugasnuće svjetla — Spašavanje na čamcima — Borba

Salon na brodu Titanic

za mjesto — Junaštvo i kukavština — Pucanje iz recolvera — Smrt kapetana i još stotinu drugih pojedinstinosti ove pomorske vožnje — povod zbivše se katastrofe« (»Đakovština«, br. 56).

Dva mjeseca kasnije objavljena je u »Đakovštini« (br. 71. od 28. srpnja 1912.) ova bilješka:

»Katastrofa Titanica«. Od ovoga vrlo zanimljivoga djela, koje nam u živim bojama pokazuje sve strahote najvećeg dosad brodoloma, izašle su u nakladi knjižare Makse Brucka u Đakovu već tri sveska. Svaki je svezak bogato i sjajnim slikama ilustrovan, te stoje 20 fliira.

Ovo se djelo dobiva u svakoj hrvatskoj knjižari, te se obzirom na sadržaj i lijepu opremu svakomu najtoplje preporučuje.«

Kao što je već rečeno, knjiga se nije sačuvala. U Muzeju Đakovštine u Đakovu sačuvane su dvije fotografije prema kojima su napravljeni klišejci kao ilustracije. Na ovome mjestu objavljujem jednu koja prikazuje salon na brodu.

Drugih podataka o ovoj knjižici, značajnoj za povijest đakovačkog tiskarstva, nemamo. Možda će nakon ovog upozorenja netko potražiti i pronaći Bruckovu knjižicu o propasti »Titanicovoj«.

Migracije i razvijenost

PIŠE: ANDELKA SLAVIČEK, DIPL. ECC

Svi procesi koji se odvijaju u jednoj društvenoj sredini međusobno su višestruko povezani u tolikoj mjeri, da je često teško razlikovati uzroke od posljedica. Tako je, na primjer, dobro poznato, da je emigracija stanovništva karakteristična pojava na područjima nedovoljne privredne razvijenosti.

Stanovništvo napušta takve sredine prvenstveno u potrazi za zaposlenjem, no to nije jedini razlog, naročito kad se radi o stručnim i rukovodećim kadrovima. Pored navedenog, migracijama su u priličnoj mjeri uzrok ne-povoljni uvjeti života, koji proizlaze iz nezadovoljavajuće komunalne infrastrukture, te neriješenih problema u pogledu podmirivanja zdravstvenih, prosvjetnih, kulturnih i socijalnih potreba.

Često se događa da takve sredine ulažu sredstva za školovanje visokostručnih kadrova, za kojim se tu uviđe osjeća potreba, a da ipak ostaju bez njih. Naime, po završenom školovanju i eventualno određenim ugovorenim rokovima, takvi kadrovi prvi napuštaju „nepovoljan teren“ i bježe za boljim uvjetima života i rada. I upravo u ovom slučaju se posljedica može smatrati uzrok, jer čovjek i njegove fizičke i umne sposobnosti su pokretačka snaga svega. Nemoguće je realizirati povoljan društveno-ekonomski razvoj bez sposobnih nosilaca toga razvoja unutar jedne određene sredine.

Nakon obavljenog popisa stanovništva 1981. godine i uspoređivanja rezultata popisa (na osnovi objavljenih prvih rezultata) s popisom iz 1971. godine može se zapaziti, da je evidentiran pad ukupnog broja stanovnika u svim našim općinama u kojima je stupanj privredne razvijenosti ispod prosjeka razvijenosti Zajednice općina Osijek, osim u općini Vinkovci. Od ukupno četrnaest općina iznadprosječnu privrednu razvijenost imaju samo općine Osijek, Vukovar, Valpovo i Slavonski Brod u tim općinama je porasao broj stanovnika. Od ovog pravila izdvaja se jedino općina Vinkovci, u kojoj je evidentiran porast stanovništva, iako je stupanj privredne razvijenosti te općine ispod prosjeka ukupnog područja Slavonije i Baranje.

Ovo pravilo o emigraciji proteže se i na čitavo naše područje. Stupanj privredne razvijenosti Zajednice općina Osijek iznosi svega 84,5% (SRH = 100) prosječne razvijenosti SR Hrvatske, gustoća naseljenosti povećana je između dva popisa za 0,6%, do koje na području SR Hrvatske povećano za 3,4%. U općini Đakovo broj stanovništva se smanjio za 6,1%.

Poznata je činjenica da je ubrzaniji društveno-ekonomski razvoj mukotrpan i dugotrajan proces. Temelji se na povećanoj investicijskoj aktivnosti, kojoj su osnova prirodni resursi, radni potencijal i materijalne mogućnosti. U proteklom petogodišnjem planskom razdoblju — od 1976. do 1980. godine — uloženo je mnogo truda u Slavoniji i Baranji i uspješno su realizirani brojni zadaci iz područja ubrzanih razvoja. No, unatoč tim pozitivnim rezultatima ne možemo ih smatrati posve zadovoljavajućim s obzirom na to, da nisu ostvarene bitnije promjene prema prosječnim rezultatima u SR Hrvatskoj. Naime, i ostale regije nastoje ostvariti i ostvaruju dinamičan razvoj te se diže prosjek republičkih rezultata. Na taj način, unatoč uspješnom razvoju sporo se primičemo željenom cilju, tj. prosječnim rezultatima na području Republike.

U općini Đakovo, kao i u većini općina našeg područja, ubrzaniji privredni razvoj otežava činjenica da se radi o izrazito poljoprivrednom području, koje neprekidno oslobađa višak radne snage. Taj proces pak teče brže od razvoja ostalih djelatnosti, naročito industrije i mogućnosti zapošljavanja.

Težinu tog problema ilustrirat će slijedeća tabela o broju zaposlenih u društvenom sektoru prema ukupnom stanovništvu:

Područje	% zapos.		% zapos.		Indeks 1980. 1975.
	od ukup. stanov. = 100	SRH	od ukup. stanov. = 100	SRH	
SRH	25,2	100,0	30,1	100,0	119
Z. o. O.	21,2	84,1	25,6	85,1	121
Đakovo	11,4	45,2	15,2	50,5	133

Unatoč ostvarenom indeksu u visini od 121% na području Zajednice općina Osijek, postotak zaposlenih u odnosu prema ukupnom stanovništvu pomakao se od 84,1% republičkog prosjeka 1975. godine na 85,1% u 1980. godini. U općini Đakovo postignute rezultate pokazuju indeks u visini od čak 133%, no postotak zaposlenih se povećao od 45,2% prosjeka na 50,5%.

S obzirom da je ovaj pokazatelj jedan od važnih indikatora za utvrđivanje stupnja razvijenosti, zabrinjava činjenica da on i nadalje pokazuje upola manju veličinu prema prosjeku Republike.

Drugi važan indikator za utvrđivanje stupnja razvijenosti je društveni proizvod po stanovniku, koji se kreće ovako:

PODRUČJE	1975.		1980.		Indeks 1980. 1975.
	DP/ stan. = 100	SRH	DP/ stan. = 100	SRH	
SRH	29.256	100,0	89.664	100,0	301
ZO OSIJEK	23.392	80,0	74.087	82,6	317
Đakovo	14.002	47,9	46.691	52,1	333

I ovaj primjer pokazuje kako je teško primaknuti se prosječnom ostvarenju Republike. Indeks ostvaren na području Zajednice općina Osijek iznosi 317%, no stupanj razvijenosti pomakao se od 80,0% 1975. godine na svega 82,6% 1980. godine, a u općini Đakovo uz indeks u visini od 333% pomici se stupanj razvijenosti od 47,9% na 52,1%.

Slična je situacija i u ostalim nedovoljno razvijenim općinama Slavonije i Baranje. Stoga su društvenim dogovorima i društvenim planovima definirani daljnji ciljevi i zadaci na području ubrzanih razvoja ovog područja, a koji će biti realizirani u razdoblju od 1981. do 1985. godine.

Niz zakonskih propisa regulira ovu materiju, utvrđene su brojne ekonomske stimulativne mjere za dislokaciju proizvodnih pogona visoko razvijenih radnih organizacija u ta područja, Fond za razvoj nedovoljno razvijenih krajeva u SR Hrvatskoj spremjan je sufinancirati investicijske akcije, podizanje kadrova, geološka istraživanja itd.

U općini Đakovo vrlo značajna investicijska ulaganja u ratarstvo, stočarstvo i industrijske objekte predviđa PIK Đakovo, a pored mnogobrojnih drugih investicijskih akcija ističu se investicije visoko razvijenih radnih organizacija, kao što su SOUR »Borovo«, MIO »Standard«, Osijek, te »Chromos« Zagreb. Znatna sredstva predviđena su i za infrastrukturne objekte.

Imajući sve ovo u vidu možemo pretpostaviti da će se nastaviti ubrzani razvoj u općini Đakovo, kao i u svim ostalim općinama iz toga kruga na našem području, koje sporo ali sigurno kroče prema izlazu iz nerazvijenosti.

„Strossmayerova šljivovica“

PIŠE: ZVONKO BENAŠIĆ, dipl. ecc.

Početkom ovog stoljeća »Strossmayerova šljivovica« iz Đakova bila je vrlo poznata prirodna rakija. Tu rakiju su poznavali, ne samo Đakovčani i stanovnici Slavonije, već i mnoge bogate kuće Zagreba, Beča i drugih velikih gradova.

I danas možemo čuti od starijih ljudi da spominju kako je nekad u Đakovu bilo vrlo dobre Strossmayerove šljivovice. To je bio razlog da istraživanjima saznamo nešto više o toj nekada poznatoj rakiji.

Proizvođač »Strossmayerove šljivovice« bio je đakovački trgovac Reichsmann. Njegova trgovina, pod firmom »D. Reichsmanna sin« nalazila se u Đakovu u današnjoj ulici Maršala Tita u dijelu zgrade gdje je »Tekstilni magazin« Trgoprometa Đakovo. Trgovcu Reichsmannu pripadao je cijeli kompleks zgrada i skladišta od već spomenute trgovine do uključujući kuću u današnjoj ulici Petra Drapšina broj 2. Takav izgled su ove zgrade dobine adaptacijom i izgradnjom nakon velikog požara Reichsmannove trgovine za vrijeme prvog svjetskog rata. Trgovina »D. Reichsmanna sin« je ute-mljena 1867. godine kada je Reichsmann kupio ove posjede od mesara Ivana Poljaka.

Reichmannovi su vjerojatno počeli s proizvodnjom »Strossmayerove šljivovice« 1906. godine. Tu godinu početka proizvodnje potkrepljuje podatak na jednom listovnom papiru firme »D. Reichsmanna sin« gdje je otiskano »Izvoz Strossmayerove šljivovice specijalitet od godine 1906.« Taj dokument je označen datumom 25. studenoga 1925. Međutim, na listovnom papiru koji nosi datum 10. siječnja 1923. je otisnuto: »Izvoz Strossmayerove šljivovice specijalitet od god. 1887.« Na tom listovnom papiru je također otisnuto: »Iz podruma Njeg. Preuzv. pok. biskupa Dr. J. J. Strossmayera«. Već iz ovoga napisa možemo zaključiti da je godina 1887. kao godina početka proizvodnje »Strossmayerove šljivovice« ne održiva jer je biskup Strossmayer umro 1905. godine.

U prilog da je početak proizvodnje »Strossmayerove šljavovice« bio godine 1906. ide i tvrdnja pokojnog biskupa Stjepana Bäuerlein-a (1951—1973.) koji je autoru ovog istraživanja izjavio, da je Reichsmann lansirao »Strossmayerovo šljivovico« u interregnumu, tj. nakon smrti biskupa Strossmayera pa do izbora novog biskupa (Krapca 1910—1916 op. Z. B.).

Sve to ukazuje da je godina početka proizvodnje 1887. ne održiva i da je služila jedno vrijeme za reklamu kao i reči: »iz podruma Njeg. Preuzv. pok. biskupa Dr. J. J. Strossmayera«, jer u knjizi izdanoj u povodu 50. godina biskupa J. J. Strossmayera »Biskup J. J. Strossmayer« opisuje se detaljno biskupovo gospodarstvo, voćnjake i šljivike kao i rakija za koju se piše da je na izvrsnom glasu i dobro se prodaje (str. 890) ali se ne spominje Strossmayerova šljivovica.

Iz tehnologije proizvodnje vidjet ćemo da Reichsmannova »Strossmayerova šljivovica« nije imala nikakve povezanosti s biskupskim podrumima i rakijom biskupa Strossmayera.

Trgovac Reichsmann je kupovao šljivovu rakiju od Santovca iz Svilaja i Benića iz Bosanskog Svilaja. Ta dvojica su otkupljivali plavu šljivu. Jedan u Slavonskoj Posavini a drugi u Bosanskoj Posavini. Za otkup šljive Reichsmann je tim ljudima davao novac unaprijed.

Kupljenu šljivu stavljali su u drvene hrastove sudove-kace veličine 2 do 3.000 litara. Nakon što je šljiva odvrila

trebalо je što brže ispeći rakiju. Za pečenje rakije bilo je na svakom otkupnom mjestu (Santovac, Benić) 5 do 6 kazana od 150 do 180 litara. Nije se dozvoljavalo da kazani budu veći od 180 litara.

Postotak alkohola, odnosno jačina rakije, je bila između 25 i 32 posto (10 do 12,5 gradi). Najboljom se smatrala rakija jačine 27 do 30 posto. Ta rakija je davala najbolju aromu.

Kako je Reichsmann kupovao od Santovca i Benića rakiju slao je za vrijeme pečenja rakije svoje kontrolore koji su povremeno boravili kod pečenja rakije i kontrolirali prirodnost koma i rakije.

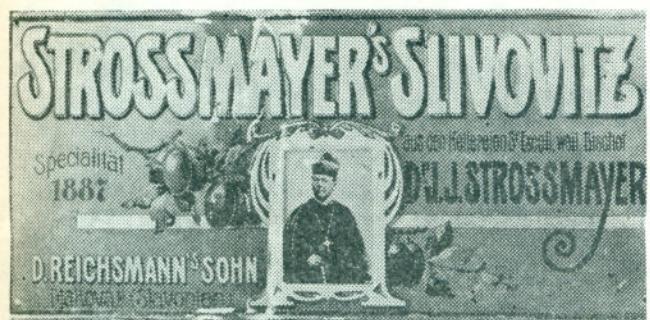
Prva stručna osoba, tehnolog za proizvodnju »Strossmayerove šljivovice« bio je Kazimir Ruškovsky. Možemo pretpostaviti da je Ruškovsky bio tvorac te rakije. Ruškovsky se nakon nekoliko godina osamostalio i otvorio vlastitu trgovinu pićem u današnjoj ulici JNA gdje je trgovina »Sampo« PIK Đakovo. Njega je zamjenio Janko Poznić a godine 1925. za tehnologa dolazi Dragutin Kesler.

Ispečena rakija, u jednom i drugom Svilaju, prevozila se konjskim zapregama u baćvama od oko 500 litara u Đakovo i pretakala u veće baćve — 1.500 do 2.000 litara koje su bile smještene u podrumu ispod kuće broj 2 u današnjoj ulici P. Drapšina. U tom podrumu nije smilo biti nikakvog drugog pića, a kapacitet mu je bio oko 50.000 litara.

U tom podrumu i hrastovim baćvama rakija je »sazrijevala« 3 do 5 godina. Nakon toga se mijesala s razredenim alkoholom (špiritom), koji s nazivao »spirit waser«, da bi se dobila »Strossmayerova šljivovica« od 40% (16 gradi). U tom postupku se dodavala i boja zvana »rum braun«. Zanimljivo je da se voda za razredjivanje špirita dovozila, s tada poznatog, bunara »Pašenica«. Poznato je da je ta voda vrlo mekana (bez većeg sadržaja minerala) pa su je ljudi iz šire okolice nosili i za kuhanje graha.

Zgrada i pročelje trgovine D. Reichsmanna u nekadašnjem »Velikom sokaku« za vrijeme jedne proslave kada su se bršljanov vjenac i ponjavci protegli od katedrale do općinske zgrade

Reklamna limena tabla (34 x 16 cm) izradena u Beču

Tako pripravljena rakija je odležavala u hrastovim bačvama do 6 mjeseci da bi se, kako mi to danas kažemo, sve komponente sljubile.

Nakon što je rakija odležala, a za to vrijeme se izbrišila, punila se u bijele (prozirne) bordo boce veličine 1 i 0,5 litre.

Boce su se punile iz bačve pomoću gumenog crijeva a čepile se pluto čepovima. Nakon toga se grljak boce zajedno s čepom umakao u jednu žitku masu (jakog i neugodnog mirisa) da bi se dobila "kapica" koja je jamčila izvornost rakije. Etikete su lijepljene ručno. Boce s rakijom su se pakovale u drvene sanduke u koje se moglo smjestiti 6 ili 12 boca od litre ili 0,5 litre.

Prodana rakija se otpremala kupcima željeznicom.

Iz kapaciteta podruma i vremena za sazrijevanje rakije možemo zaključiti da se godišnje prodaval 10 do 15.000 litara »Strossmayerove šljivovice».

Takva rakija se najčešće dijelom prodavala po Slavoniji a naročito u Đakovu, Durđenovcu, Vukovaru, Vinkovcima, Slavonskom Brodu, Našicama i Osijeku.

Reichsmanna trgovina je bila veletrgovina s raznom robom, pa je s tom drugom robom otpremana i »Strossmayerova šljivovica« izvan područja Slavonije. Pored toga veće količine su prodavane u Zagrebu.

»Strossmayerova šljivovica« se izvozila u Beč i Češku. Vjerojatno je bečko tržiste bilo dobro jer je Reichsmann dao u Beču izraditi reklame limene table s njemačkim tekstom: Strossmayer's slivovitz, specijalität 1887. as den Kellerein Sr Excell. veil. Bischof Dr J. J. Strossmayer, D. Reichsmann's sohn, Djakovar (Slavonien). Pored toga teksta šljive su u boji i slika biskupa Strossmayera u crno bijeloj tehnići. Osnovni ton je zeleni a slova zlatna, crna i crvena.

Da bi »Strossmayerova šljivovica« postigla što veću popularnost Reichsmann je koristio i druga sredstva propagande. Tako je naslov svoje firme za brzojave povezao sa šljivovicom u riječi: »Slivovitzexport« a na listovnom papiru naveo da je »Strossmayerova šljivovica« dobila grand prix u Londonu, Parizu, Rimu i nešto kasnije u Beču.

Iz toga se može zaključiti da je Reichmann slao »Strossmayerovu šljivovicu na međunarodne izložbe gdje je za kvalitet dobivao najviša priznanja — grand prix.

Dane Reichsmann je živio u Beču pa je to vjerojatno помогло da se »Strossmayerova šljivovica« prodaje u Austriji a i da se pojavi u ozbiljnoj konkurenciji na međunarodnim sajmovima.

U Đakovu su bile dvije trgovine Reichsmann. Jedna je bila već spomenuta »D. Reichsmanna sin«, a druga je bila H. Reichsmann koja je bila isto u današnjoj ulici Maršala Tita na mjestu gdje je danas slastičarnica.

Reichmanovi su bili Židovi pa im je trgovina i sva imovina konfiscirana 1941. godine. Konfiscirana trgovina »D. Reichsmanna sin« je poslije radila pod nazivom »Napredak«. U trenutku konfiskacije podrum u današnjoj ulici P. Drapšina broj 2 bio je pun rakije pa je »Napredak« kojega je vodio Abović pretiskao na postojećoj etiketi za »Strossmayerova šljivovicu« firmu Riechsmanna sin i stavio »Cabinet, Napredak«. To je bila i posljednja prodaja »Strossmayerove šljivovice«.

Naš sugrađanin Slavko Loci izuzeo je za trgovca i radio je 20 godina kod firme »D. Reichsmanna sin«. S. Loci se vrlo dobro sjeća proizvodnje i prodaje »Strossmayerove šljivovi-

ce« jer je i sam kao prodavač a kasnije kao trgovski putnik mnogo pomagao da se ta rakija što više proda na području Slavonije. Njegov otac kao učitelj i anti-madaron bio je premješten u mnoga zabačena mjesta pa se tako i naš sugrađanin Slavko rodio u Divuši (Dvor na Uni). Zahvaljujući njemu i njegovom izvrsnom pamčenju razrješene su neke nejasnoće o ovoj poznoj đakovačkoj šljivovici.

Prema svemu iznijetom i utvrđenom, »Strossmayerovu šljivovicu« je proizvela, lansirala a ujedno propagirala Đakovo i šljivovicu s puno uspjeha trgovčka obitelj Dane Reichsmanna, koja je 1941. godine stradala po logorima.

Dane Reichsmann i njegova supruga su iz logora na Rabu otpremjeni u logor Daha u kojem su umrli. Dva njegova sina, dr Vlado koji je bio agronom i vodio trgovinu i Veljko koji je završio trgovsku akademiju, umrli su u Jasenovcu, Vladina supruga i sin Peter umrli su u logoru Auschwitz. Smrti u logoru su jedino izbjegli Vladin sin Miki (bio u Đakovu oko 1956. godine) i njegova baka po majci, koji su iz logora na Rabu otišli brodom u Izrael. Zanimljiv ali i koban slučaj je Dane i njegove supruge, koji su iz logora na Rabu mogli otići prvim brodom za Izrael ali je Dane bio u to vrijeme bolesan pa je čekao obećani drugi brod. Nikada ga nije dočekao jer je bio prebačen u Daha bez povratka.

Zaključak je za »Strossmayerovu šljivovicu« koju je proizvodio đakovački trgovac Reichsmann, da ta šljivovica nije bila, osim po imenu, vezana za biskupa J. J. Strossmayera ili njegovo gospodarstvo (vlastelinstvo).

Prije 12 godina Poljoprivredno industrijski kombinat Đakovo u namjeri da proizvede i lansira dobru prirodnu šljivovicu zaštiti je kod Patentnog ureda u Beogradu ime proizvoda »Strossmayerova šljivovica« i poseban oblik boce koji podsjeća na svjećnjak. Međutim, iz objektivnih razloga šljivovica se pod tim imenom još nije pojavila na tržištu tako da tradicija poznate »Strossmayerove šljivovice« nije nastavljena.

Na kraju ove kratke povijesti đakovačke šljivovice, koja je pod Strossmayerovim imenom izvožena još prije 70 godina, recimo da je danas jugoslavenska šljivovica poznato piće gotovo u cijelom svijetu. Radi toga su ime šljivovice eksploratori mnogi trgovci i proizvođači alkoholnih pića u mnogim državama. Da bi se to sprječilo Jugoslavija je zaštitila ime »Šljivovica« kod Međunarodnog biroa Svjetske organizacije za intelektualnu svojinu. Tom zaštitom imena naziv »Šljivovica« mogao bi se koristiti samo za šljivovu rakiju proizvedenu u Jugoslaviji.

Nova oprema za »Strossmayerovu šljivovicu PIK-a Đakovo čije ime i boka su zaštićeni

Antička poljoprivreda u Slavoniji

PIŠE PROF. MIRKO BULAT

Poljoprivreda je na našem području odavno imala značajnu ulogu, koja se u pojedinim historijskim razdobljima mogla i smanjivati, ali su, ipak i uviјek, samo tlo i dobri klimatski i drugi uvjeti podsticali na veće napore i ulaganja u poljoprivredu nakon prestanka nepovoljnih vanjskih činilaca (razdoblje seoba i okupacije), koja su se višestruko isplaćivala. Danas, kad su potrebe za hranom i sirovinom svakim danom sve veće, ponovno se uočava važnost poljoprivrede, od koje bi se mogle izvući i veće koristi za naš kraj. Počeci poljoprivrede u Slavoniji vežu se za davnu prošlost, za razdoblje mlađeg kamenog doba prije otprilike 5000 godina, kada dolazak prvih zemljoradnika, nosilaca tzv. starčevačke kulture s jugoistoka, označava ustvari početke civiliziranog života kod nas, udaranje temelja svim tekovinama, koje danas imamo. Od tog doba do danas razvoj ljudskog društva tekao je brže ili sporije, ali uviјek vezan za obradu tla i aktivnosti s tim u vezi. Mi ćemo ovdje obraditi razdoblje antike na našem području, koje počinje dolaskom Rimljana u ove krajeve negdje krajem I st. n. e., a završava slomom antičke civilizacije u srednjem Podunavlju početkom VI st. n. e.

Rimljani su ove krajeve zaposjeli nakon dugotrajnih i teških borbi s domorodačkim panonskim plemenima, a naročito Breucima i Amantinima. To osvajanje značilo je bitnu promjenu u životu domorodaca, njime je završavala preistorija u ovim krajevima i započelo razdoblje intenzivne romanizacije i prelaska na više oblike ekonomskog i društvenog života. Te su se promjene odigravale ponekad naglo, ali ipak su zahvatale duže razdoblje, potrebno za njihovo ukorijenjivanje. No, i nakon toga odigravali su se razni procesi u razvoju društva i poljoprivrede, koji se mogu pratiti do kraja antičke.

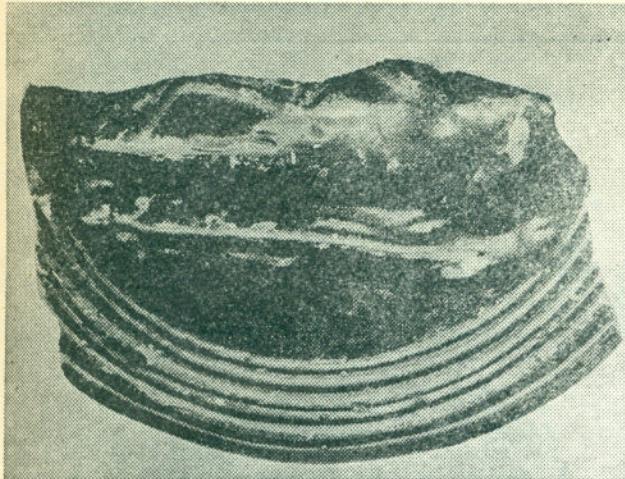

Uломak rimske glinene čaše s reljefima loze
(snimio Lj. Šarić)

Rimsko osvajanje označavalo je ne samo promjenu u sistemu vlasništva — u napuštanju prehistorijskog plemenskog zajedničkog vlasništva na zemlju, nego i u tehnologiji i tehnicu obrade zemljišta, u uvođenju novih kultura i osvajaju novog zemljišta, dotad pod močvarama i šumama, za poljoprivrednu proizvodnju. Sve su to bili historijski napredni koraci, koji su povećali poljoprivrednu proizvodnju i omogućili društvu usvajanje više civilizacije i kulture. Nosioci promjena bili su u prvo vrijeme rimski kolonisti, uglavnom veterani i trgovci, koji su potjecali većinom iz sjeverne Italije ili južne Galije, koje su Rimljani ranije osvojili. Njima su dođeljivane parcele na dijelu zemljišta oduzetom od domorodaca. Na tim pracelama veterani i drugi naseljenici počeli su poljoprivrednu proizvodnju po italskom uzoru, a imućniji su počeli graditi posebne stambene i gospodarske zgrade, tzv. vile rustike. S druge strane i domorodci su počeli napuštati stare društvene i ekonomске oblike i uključivati se u novu rimsku organizaciju, isprva kao najamnici i zakupci, a kasnije sve više kao ravnopravni članovi novog društva. U toku vremena i područja naseljena domorodcima, bilo da razvijaju urbane centre koji dobivaju municipalni status, bilo da se uključuju u teritorij ranijih kolonija odnosno municipija, a Karakalinom reformom početkom III st. i preostali slobodni stanovnici carstva dobivaju građanska prava.

Za sve to vrijeme razvijali su se i zemljišni odnosi i sama imanja, i to uglavnom u pravcu njihovog okupnijivanja, iako su i dalje postojala i manja imanja. U kasno rimsko doba poznata su u Panoniji brojna velika imanja, među njima i carska, a središta su im bile vile — skup luksuznih zgrada za stanovanje i gospodarske zgrade. U Slavoniji je dosad bolje istražena vila kod Benkovca, kod Nove Gradiške, dok je iz historijskih izvora u kasno doba poznata carska vila Brista u okolini Tovarnika. Tragovi i indicije o postojanju vila u Slavoniji postoje i na drugim mjestima u Slavoniji, tako u okolini Popovca i Belog Manastira u Baranji, u široj okolini Osijeka kod Cerovca i Dalja, u okolini Vinkovaca, Vukovara, Slavonske Požege, Slavonskog Broda itd. Njihovo istraživanje je tek u počecima, tako da još uviјek nema dovoljno pouzdanih nalaza i podataka o njima i intenzitetu i usmjerenošti poljoprivredne djelatnosti, čiji su nosilac one bile.

Iako su klimatski i pedološki te geografski uvjeti za poljoprivrednu djelatnost, naročito u istočnoj Slavoniji i Baranji, bili povoljni, ipak su neriješeni hidrografski problemi, naročito u porječju Karašice, Vučice, Vuke, Bosuta, Bida i donjih tokova Drave i Save itd., zahtijevali mnogo napora i truda na njihovom rješavanju i privodenju zemljišta kulturi. Uglavnom radi odvodnjavanja iskopani su na tom području brojni kanali i izgrađene ustave čiji su tragovi bili vidljivi još u XIX st. Starija literatura navodi tragove ustava u potoku Korpasu kod Bijelih Klada sjeverno od sela Vuke, u potoku Veliki Valko kod Hrastina i potoku Mali Valko kod Laskova, dok je smjerom Pomoćin—Bobota—Kriva bara u rimsko doba bio iskopan odvodni kanal. Po nekim mišljenjima i potok Ervenica kod Vinkovaca predstavlja rimski odvodni kanal, a možda i neki dijelovi Bosut. Ti su radovi obavljeni najvećim dijelom vjerojatno koncem drugog i početkom trećeg stoljeća, kada su po nekim pretpostavkama na močvarnom području između Murse (Osijeka) i Cibala (Vinkovaca) naseljeni zarob-

Ulomak tanjirića rimske glinene svjetiljke
s relejefom DIONISA

Ijeni Kotini baš radi njegovog isušivanja. — U burnim vremenima seobe naroda ti su uredaji i kanali uništeni ili prepušteni zaboravu te su vode opet poplavile nekadašnje oranice. Tek krajem XIX st. novim radovima na odvodnjavanju isušene su ponovno te močvare i njihovo tlo privedeno kulturi.

Glavni proizvodi zemljoradnje u Panoniji (čiji je dio bila i današnja Slavonija) bili su po antičkim piscima proso i ječam, a po nalazima pougljenjenog zrnja i pšenica i raž. Od prosa se pravilo i domaće pivo, sabaja. Od voća pisci i nalazi ukazuju na šljive, orahe, jabuke itd. a od povrća kupus. Još krajem IV st. izvozilo se po antičkim izvorima žito iz Panonije za Italiju, no uskoro je to prestalo, kad su počela burna vremena seoba. O preradi žitarica kod nas svjedoče brojni nalazi kamenih žrvnjeva i rjedi nalazi kamenih mlinova, dok se za brojne nalaze osebujnih glinenih zdjela — rajbšala, ne zna još točna namjena — možda za poliranje pšeničnog zrnja prije mljevenja, kako bi se dobilo bijelo brašno. Vjerojatno s upostojale i posebne peći za pečenje kruha.

Glavno poljoprivredno oruđe bio je svakako plug sa željeznim raonikom, dosta masivne i primitivne izrade

(zbog primjene rada robova, kojima se nisu mogli povjeriti savršeniji alati), zatim razne motike, ašovi, budaci i lopate, kao i niz drugih oruđa, čiji nam se tragovi nisu sačuvali, jer su bila rađena pretežno od drveta (drljače, grablje itd.). Kod žetve upotrebljavani su željezni srpopi i kose kao glavna oruđa. Još krajem prošlog stoljeća opažali su se tragovi rimskih oranica na nekim mjestima, kao u Vukovjevačkom lubu kod Breznice, Krivaje i Suhe mlake.

Probovim ukidanjem Domicijanove zabrane uzgoja loze u Panoniji (koja je donesena radi sprečavanja konkurenkcije italskim vinima) i njegovim zalaganjem oko sadnje novih vinograda, ponovno se razvilo vinogradarstvo u Panoniji, koje je kod nas posvjedočeno, ne samo brojnim nalazima specifičnog oruđa za obrezivanje loze, željeznih kosira, nego i nalazima amfora i čupova za vino te brojnih raznovrsnih spomenika u čast boga vina Libera. Na jednom od njih — iz Popovca, čak se i izričito spominje sadnja loze te bi to mogao, u neku ruku, biti daleki prethodnik tamošnjih današnjih plantaža »Belja«. Po tim nalazima uzgoj loze je bio naročito zastavljen u Baranji, najvjerojatnije na Banskoj kosi, koja se u antici zvala Mons Aureus — Zlatni briješ, zatim između Osijeka i Dalja (Daljska, Aljmaška, Erdutska planina), te u okolini Vinkovaca, Đakova i Broda, a moguće i u Požeškoj kotlini.

I stočarstvo je bilo dobro zastupljeno, a najvažnije domaće životinje su bile: govedo, ovca i svinja, o čemu svjedoče i otisci papaka na rimskim opekama, rađenim na našem području. Osebujni nalazi su i željezni žig za žigosanje stoke te brončano zvonce-klepka.

Iako je većina tekovina rimske poljoprivrede na našem području uništена za burnih vremena seobe Gota, Huna, Avara itd., ipak se bar nešto — znanja i iskustva, oblici oruđa, sklonost za neke terene i kulture itd. prenijelo kao nezaobilazan dio i današnje poljoprivredne proizvodnje i do danas.

KORISTENA LITERATURA

- Bösendorfer Josip, Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamniju, Zagreb 1952.
Kukuljević Sakcinski I., Panonija rimska, Rad JAZU XXIII, 1873.
Lengyel A. — Radon G. T. B., The Archaeology of Roman Pannonia, Budapest 1980.
Mocsy A., Pannonia, p. o. Iz Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Supplementband IX, Stuttgart 1962.
Spannbauer J. N., Die Kanalisierung der slavonischen Drau-Donau-Ebene, Osijek 1876.

IN MEMORIAM

Vatroslav Homotar st.

10. 11. 1903. — 20. 8. 1981.

Kao knjigovoda Turističkog društva Đakovo marljivo je radio i na organizaciji Đakovačkih vezova od osnutka ove manifestacije. U susretima s izvođačima i gostima Đakovačkih vezova, kao domaćin u birou Turističkog društva, nalazio je uvijek načina da im pomogne u teškoćama, a boravak u Đakovu da svima ostane u što ugodnijoj uspomeni.

NOVO!

ZA DOBRU
KONDICIJU *Super*:
JER *Super* BRZO
OBNAVLJA IZGUBLJENU
ENERGIJU!

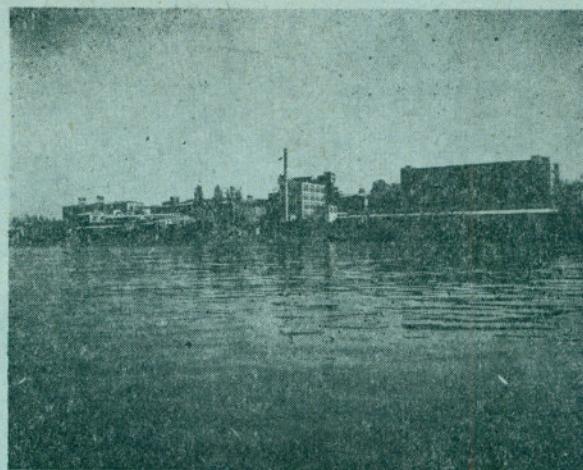
Deserti SUPER pripremljeni su prema željama i ukusima potrošača, isključivo od biranih prirodnih sastojaka, koji brzo prelaze u organizam kao energija.

Super-
vaša nova
snaga!

zvečevce

»BOROVO«

(Nastavak)

Da bi zadovoljilo sve veću izbirljivost potrošača, »Borovo« poštuje imperativ razvoja, tehnološkog i kadrovskog — pa više od 20 tisuća radnika nastoji visokom produktivnošću i kvalitetom proizvoda zadovoljiti potrošače.

Ogromna su sredstva što ih ovaj veliki gumarsko-obućarski proizvođač ulaže ne samo u tehnologiju, već i u svoje kadrove. Otuda je danas u proizvodnim halama »Borova« na tisuće stručnih ljudi — onih sa visokom stručnom spremom, tehničara, visokokvalificiranih i kvalificiranih radnika svih struka. Stručne službe »Borovo« neprestano se pomlađuju mladim stručnjacima, što je pridonijelo da se »Borovo« moglo uspješno uhvatiti u koštač sa zahtjevima svremenog tržišta — dajući mu proizvode koje ono zahtjeva. Vrijeme velikoserijske proizvodnje obuće je prošlost, kao što je prošlost i nekadašnja prodaja još toplih autoguma. Toga su u Borovu svi svjesni — a još živi u sjećanju samo onih najstarijih ali to kao sjećanje na naše siromaštvo i na glad tržišta izazvano katastrofama rata.

Obuća „Borovo“

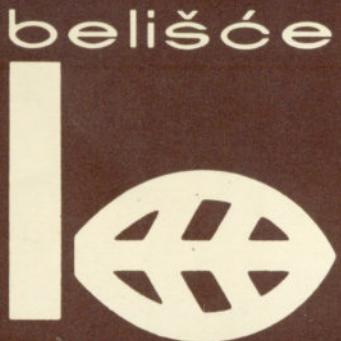
»Borovo« je prvo naše poduzeće, među velikim proizvođačima, koje je pošlo jednim novim putom; smanjivati serije, uvoditi što više novih modela obuće, stalno

osuvremenjivati obuću, uklapati obuću u suvremeno odjevanje, raditi tzv. namjensku i zaštitnu obuću. Tako je tisuće izloga »Borovo« širom zemlje »procvalo« novom, suvremenom modnom obućom, ali i svjetskih poznatih inozemnih firmi — kao »Puma«, »Sioux«, »Romika« — a bit će i drugih. Činjenica je da ne prode gotovo ni jedna značajna obućarska smotra, sajam ili izložba na kojoj ovaj kombinat ne zabilježi priznanja i nagrade, a od prije nekoliko godina »Borovo« izlazi i na Pariski sajam obuće.

Uz suvremenu i modnu obuću »Borovo« je već godinama poznato i kao najveći proizvođač sportske obuće u nas, ali i kao najuspješniji proizvođač tzv. namjenske obuće: »Borosana«, »Relaks«, »Bodo«, »Boroleta« ...

Auto-gume „Borovo“ poznate širom svijeta ...

Preko četrdeset godina tradicije u proizvodnji autoguma kao i nova tvornica cjeločeličnih radijalnih autoguma za kamione, autobuse, prikolice i slobodne kotače traktora, najsvremenije tehnologije, što ide u korak s najmodernejšim tvornicama takve vrste u svijetu, svrstava »Borovo« među svjetske proizvođače pneumatika.

KOMBINAT **belišće** - jugoslawia

Telefon: 81-111 Telex: 28-110, 28-246

AMBALAŽNI PAPIRI
VERPACKUNGSPAPIER
WRAPPING PAPERS

TRANSPORTNA AMBALAŽA
TRANSPORTVERPACKUNG
TRANSPORT PACKAGES

STROJEVI ZA BRIZGANJE PLASTIČNIH MASA
SPRITZGIESSMASHINEN FÜR KUNSTSTOFFVERARBEITUNG
MOLDING MACHINES

STROJEVI ZA PAKOVANJE
PACKMASCHINEN
PACKING MACHINES

PRESE ZA GUMARSKU INDUSTRIJU
PRESSEN FÜR DIE GUMMIINDUSTRIE
GUM MANUFACTURING PRESSES.

DRVENE PALETE SVIH VRSTA
HOLZPALETTEN
ALL SORTS OF WOODEN PALLETS

REZANA GRADA IZ MEKIH I TVRDIH LIŠCARA
SCHNITTHOLZ, WEICH UND HARTHOLZ
SOFTWOOD & HARDWOOD SAWN TIMBER

RETORTNI DRVENI UGLJEN
RETORTEN — HOLZKOHLE
CHARCOAL

GRILL-BRIKET
GRILLBRIKETT
BRIQUET

PIK ĐAKOVO

POLJOPRIVREDNO INDUSTRIJSKI KOMBINAT ĐAKOVO

**STOLJETNO ISKUSTVO, UZGOJ ČISTOKRVNIH KONJA, PROIZVODNJA GROŽĐA
I VISOKOKVALITETNIH VINA, PROIZVODA MLINSKE INDUSTRije, PROIZVODNJE
MESA I MESNIH PRERAĐEVINA, PROIZVODNJA KONOPLJE I TVRDIH VLAKANA**

POLJOPRIVREDNO INDUSTRIJSKI KOMBINAT ĐAKOVO, 54400 ĐAKOVO,

I. L. RIBARA 36, Tel.: 054-843-411, Telex: 28060